

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN HAYATI VE KIBRIS MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEVENT AYABAKAN

TEZ YÖNETİCİSİ
DOÇ.DR. CİHAT GÖKTEPE

KARS-2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABBSTRACT	III
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN BİYOGRAFİSİ

A- GENÇLİK YILLARI VE İLK SİYASİ TECRÜBELERİ	5
1- Dış Politika ve Dışişleri Bakanı Nasıl Olmalıdır	5
2- Çocukluk Yılları ve Eğitimi	6
3- Evlenişi	8
4- Dış Görevlerde İlk Siyasi Tecrübeleri	8
B- YASSIADA YARGILAMALARI VE ZORLU	
1- Fatin Rüştü Zorlu'nun Kaleminden, Orhan Cemal Fersoy'un Anlatımıyla	15
2- Zorlu'nun Yassıada Mahkemeleri'nde Kıbrıs Hakkında Verdiği Bilgiler	23
C- DÖNEMİN ŞAHİTLERİ VE BASININ GÖZÜNDEN ZORLU'NUN KİŞİLİĞİ	
1- ABD ve İngiltere Zorlu'yu Neden İstemedi?	28
2- Burrows'un görüşleri	32
3- Rauf Denktaş'ın Zorlu Hakkında ki Görüşleri	34
4-Mahkemede Bulunan Tanıkların Gözüyle Zorlu	36

5- İdam öncesi ve İdamı	38
6- İdama Karşı Dış Basından Bazı Tepkiler	41

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS MESELESİ'NİN ULUSLARARASI SORUN HALİNE GELMESİ, İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELER

A- KIBRIS'IN JEOPOLİTİK KONUMU	43
B- KIBRIS MESELESİ'NİN ULUSLARARASI BİR SORUN HALİNE GETİRİLMESİ ÇALIŞMALARI	46
1- KIBRIS BM GÜNDEMİNDE	46
2- LONDRA KONFERANSI ve KONFERANS ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELER	51
a- Menderes'in 24 Ağustos Konuşması	54
b- İngiltere'nin Görüşleri	56
c- Yunanistan'ın Görüşleri	57
d- Türkiye'nin Görüşleri	58
3- KONFERANS SONUÇLARI	63
C- 6-7 EYLÜL OLAYLARI	64
1- 6-7 Eylül Olaylarının Maddi Kayıpları	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FATİN RÜŞTÜ ZORLU VE KIBRIS SORUNUNDAKİ DİPLOMATİK FAALİYETLERİ (1958-1960)

A- Meselenin BM Gündemine Getirilmesi	71
B- Zürih Konferansı	73
C- Londra Konferansı	75
D- Antlaşmanın Sonuçları	77
E- Londra Zürih Antlaşmaları Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	78

SONUÇ	80
BİBLİYOGRAFYA	84
EKLER	88
ÖZGEÇMİŞ	111

YÜKSEK LİSANS TEZİ
FATİN RÜŞTÜ ZORLUNUN HAYATI VE KIBRIS MESELESİ

Levent AYABAKAN

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

Danışman

Doç. Dr. CİHAT GÖKTEPE

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Kıbrıs meselesinin oluşum sürecini, diplomatik safhalarını ve bu meselede göstermiş olduğu üstün başarılarla, Kıbrıs Meselesinin Türkiye lehine sonuçlanmasını sağlayan zamanın Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Biyografisini incelemektir.

Çalışma iki bölüm halinde sunulmuştur. Birinci bölümde Fatin Rüştü Zorlu'nun hayatı, dış görevlerde göstermiş olduğu başarılar, yassıada mahkemelerinde yargılandığı davalar konu edilmiştir. Dönemin tanıklarının dilinden Zorlu tanıtılmış, ABD ve İngiltere'nin Türkiye'nin iç politikasına dolaylı etkilerine de kısaca değinilmiş ve Zorlu'nun idamı sonrasında yaşanan gelişmelerle, dış basının bu idam karşısında göstermiş olduğu tepkilere kısaca yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise Kıbrıs sorununun Türkiye gündemine gelmesi ve zaman içinde uluslar arası bir sorun haline nasıl geldiği konu edilmiştir. Londra konferansı devam ederken yaşanan 6-7 Eylül olaylarına değinilmiştir. 1958-1959 yıllarında

Zorlu ve Kıbrıs meselesi başlığı altında Zorlu'nun Kıbrıs meselesinde göstermiş olduğu yüksek başarılar ele alınarak, Zürih ve Londra Konferansı'na değinilerek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasında yaşanan gelişmeler konu edilmiştir.

Sonuç olarak; yaşanan gelişmelerin ve askeri darbenin Kıbrıs meselesine, elde edilen siyasi başarılarla ne gibi etkilerde bulunduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs Sorunu, 6-7 Eylül olayları.

THESIS OF MASTER ART

THE LIFE OF FATİN RÜŞTÜ ZORLU AND THE PROBLEM OF CYPRUS

Levent AYABAKAN

**KAFKAS UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DIVISION OF HISTORY**

SUBDIVISION OF HISTORY OF TURKISH REPUBLIC

Supervisor

Doç. Dr. CİHAT GÖKTEPE

ABSTRACT

The aim of this study is to research the diplomatic phases and the process of the problem of Cyprus and the biography of Fatin Rüştü Zorlu, the Foreign Minister of that time, who provided The Problem of Cyprus to be ended in benefit of Turkey with the successes he gained during this problem.

The study is presented in three chapters. In the first chapter, the life of Fatin Rüştü Zorlu, the successes he gained in foreign duties and the trials he was judged in the Court of Yassıada are subjected. Zorlu was introduced by the followers of the time, it was touched shortly on the effects of ABD and England on the inner politics of Turkey and the happenings after the execution of Zorlu and reactions of outer media to this execution.

In the Second chapter; it is subjected that the problem of Cyprus's coming on to agenda of Turkey and its becoming an international problem in time. It is touched on the events of 6-7 of September during the Conference of London.

In the third chapter; in the years of 1958–1959, it is subjected that forming of the Republic of Cyprus and the happenings after it, under the topic of Zorlu and the

Problem of Cyprus, by the successes Zorlu pained in the Problem of Cyprus and touching to the Conference of Zurich and the Conference of London.

Finally, it is evaluated that how the happenings ana military blow effected the Problem of Cyprus and the politic successes.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı 1950’li yıllarda Kıbrıs Meselesi’nin oluşum sürecini ve Londra Zürich Antlaşmaları’na kadar olan diplomatik evrelerini incelemektir. Bu dönemde Türkiye’de ve Ortadoğu’da yaşanan gelişmelerin dönemin Türk Dış Politikasını nasıl etkilediğini mümkün olduğunca anlatabilmektir. 1955–1960 yılları arasında Kıbrıs Meselesini incelemek Fatin Rüştü Zorlu’nun bu sorun karşısında gösterdiği başarıları ve dik duruşu atlayarak yapılamaz kanaatindeyim. Haksız suçlamalarla cezalandırılması ve idama mahkûm edilerek asılması, Zorlu hakkında yapılan çalışmaların eksikliği, bu önemli dışişleri bakanının sadece Yassıada duruşmalarıyla ve idam sehpasında hatırlanması bizde bu alanda büyük bir eksikliğin olduğu hissini uyandırdı bundan dolayı bu konuyu işlerken, Fatin Rüştü Zorlu’nun biyografisini ilk olarak ele almayı düşündük ve hayatını elimizden geldiği kadarıyla anlatmaya çalıştık. Fatin Rüştü Zorlu Türkiye’nin yetiştirmiş olduğu en iyi dışişleri bakanlarından birisiydi. Fatin Rüştü Zorlunu Hayatı ve Kıbrıs Meselesi üzerine yaptığımız bu çalışmayı hazırlarken konu ile ilgili yazılmış muhtelif eserler, birincil kaynaklar, ansiklopediler, gazete ve dergilerden yararlanılmıştır. Özellikle Fatin Rüştü Zorlu’nun hayatını araştırırken kaynak yetersizliği, açıklanmamış belgeler olması nedeniyle kesin sonuçlara varılamayan noktalar olmuştur. Bu noktalarda dönemin tanıkları olan şahısların hatırat türü eserlerinden ve o günlerin basın yayın organlarından yararlanılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu konuyu araştırırken yararlanabileceğim kaynakların oldukça sınırlı olduğunu gördüm: Zorlu hakkında yazılanlar genellikle anılara dayalı yazılardı. Bu

konuyu hazırlarken yararlandığım ve başucumdan ayırmadığım iki önemli kitap oldu bunlar:

Semih Günver'in: "Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü".

Orhan Cemal Fersoy'un Bir Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu, adlı eserlerdir.

Semih Günver'in bu kitabı oluşturmadan önce yazmış olduğu yazı dizisi Güneş Gazetesinde yayımlanmış, sonradan kitap haline getirilmiştir. Orhan Cemal Fersoy'un Yazı dizisi de Yeni İstanbul Gazetesi'nde yayımlanmıştır ve daha sonra kitaplaştırılmıştır. Gazetelerde yayımlanan yazı dizilerine Milli Kütüphane'nin Atatürk Belgeliği bölümünden ulaşılabilir.

Danışman hocamın tavsiyesi üzerine ulaştığım Nur Batur'un Milliyet Gazetesi'nde 1989 Şubat ayında yayımlanan yazı dizisi de Zorlu hakkındaki birçok gerçeği gözler önüne sermektedir. Tez için araştırma safhasındayken kendisiyle telefon görüşmesi yapıp randevu aldığım ancak vefatı nedeniyle görüşmemin mümkün olmadığı Fatin Rüştü Zorlu'nun kızı Sevin Zorlu ile yapmak istediğim mülakat benim için kaçırılmış büyük bir fırsat ve konu bakımında büyük bir eksiklik oldu.

Ayrıca bu çalışmanın hazırlanması sırasında, göstermiş oldukları sabır, ilgi ve yardımları için Danışman Hocam Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE'ye çok çok teşekkür ederim. Her zaman yanımızda olan gerek tez gerek normal problemlerimizde bize rehberlik yapan lisans danışmanım Öğr. Grv. Oktay KIZILKAYA'ya da şükranlarımı sunarım. Ayrıca yardımlarını benden esirgemeyen değerli arkadaşım İsa KALAYCI'ya teşekkür ederim.

Bu konuda daha kapsamlı çalışmaların yapılması dileklerimizle..

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu.
BM	Birleşmiş Milletler.
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi.
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Teşkilatı)
Çev .	Çeviren.
Der.	Derleyen.
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
E.O.K.A.	Ethnike Organosis Kypriou Agonistan (Kıbrıs Savaşçılarının Ulusal Örgütü)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü.
s.	Sayfa
S.	Sayı
S.S.C.B.	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	Tarih Yok.

GİRİŞ

Kıbrıs Meselesi, günümüzde de güncelliğini koruyan, Türk Dış Politikası'nın en önemli konularından birisidir. Bu mesele Türkiye'nin; özellikle İngiltere, Yunanistan ve ilerleyen zaman içinde ABD ile olan ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. Konu halen Türkiye'nin önemli bir sorunu olduğu gibi, 1950 ve 1960 yılları arasında da Türk Dış Politikasına yön veren önemli bir sorun olmuştur. Kıbrıs Meselesi'nin çözüme kavuşturulamamış olmasının açıklaması çok çeşitli nedenlere bağlıdır. Kıbrıs'ın jeopolitik konumu ve Akdeniz ticaretini elinde bulundurmak isteyen devletlerin buraya sahip olma istekleri ada üzerinde mücadeleyi yoğunlaştırmaktadır. Kıbrıs'a sahip olan bir devlet Doğu Akdeniz'de önemli bir mevki kontrolü altına almış olur. Bu adada söz sahibi olmak demek Ortadoğu petrolünü kontrol etme ve bir savaş ihtimalinde önemli bir üssü elde bulundurmaktır. İngiltere ve ABD bu önemli adada üs sahibi olmanın önemini 2. Dünya savaşı sırasında yaşadıkları zorluklara bağlı olarak anlamışlardır.

16.yüzyılın güçlü devletlerinden olan Osmanlı Devleti de adanın stratejik öneminden dolayı Venediklilerin elinde bulunan adayı kontrol altına alarak bölgedeki gücünü daha da artırmaya çalışmıştır. Kıbrıs II. Selim zamanında Lala Mustafa Paşa Komutasındaki Osmanlı Ordusu tarafından 1571 yılında fethedilmiştir.¹ Osmanlı Devleti'nin adayı fethetmesinin diğer bir sebebi de Hac yolunu kontrol altına alarak hacıların güvenliğini de sağlamak olmuştur. Buradan anlaşılacağı gibi zaman içinde ihtiyaçlar değişmiş olsa da bölge kontrolünü elde tutmak isteyen devletler için Kıbrıs'ın önemi sürekli olarak artmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan halk dininde ve sosyal yaşamında serbest bırakılmış, halka din ve mezhep hürriyeti hakkı verilmiştir. Kıbrıs'ta yaşayan halk Osmanlı yönetiminden 1878'e kadar 307 yıl boyunca refah ve huzur içinde yaşamıştır. İlerleyen zaman içinde adada yaşayan Rum ve Türk halkı arasında yaşanan sorunların temelinde , "Megali İdea" fikri yani Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmak istenmesi fikri yatmaktadır. 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı; Kıbrıs Adası'nı Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması sürecini başlatmıştır. Savaş sonunda Osmanlı devleti mağlup olmuş ve Berlin Antlaşmasıyla ada hukuken Osmanlıya bırakılmışsa da fiilen İngiliz yönetimine geçmiştir. Adanın hukuken Osmanlı

¹ Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul: [y.y.], 1998, s.4

Devleti'ne ait olduğu belgelenmiş olmasına karşın, Birinci Dđnya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın mđtdefiki olarak katılmasını bahane eden İngiltere Kıbrıs'ı 4 Kasım 1914'te topraklarına kattığını açıklamıştır. Lozan Antlaşması ile de adanın hukuken İngiltere'ye ait olduğu kabul edilmiştir. Kıbrıs Tđrkleri'ne istekleri doğrultusunda İngiliz veya Tđrk vatandaşı olmaları hakkı verilmiş, İngiliz vatandaşlığını seşmeyenler de Tđrkiye'ye gđç etmişlerdir. Bundan dolayı adadaki Tđrk nđfusu zaman içinde azalmıştır.

İngiliz yđnetiminde olan Kıbrıs'ta Rumlar tarafından, Tđrklere karşı tedhiş hareketlerinde bulunulmuştur. Kıbrıslı Rumların 1931 yılında Enosis talebiyle başlattığı ayaklanmalar 1943'te İngiliz Hđkđmeti'nin tedbirleriyle bastırılmıştır. 2. Dđnya Savaşı sonrasında değişen Dđnya dengeleri Kıbrıs'ı da etkilemiştir. Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği ve Kıbrıs'taki İngiliz varlığı da buna engel olarak gđrmektedir. Bundan dolayı adaya gđnderdikleri gruplarla halkı Enosis doğrultusunda kışkırtmışlardır.² İkinci Dđnya Savaşı sonrasında da Kıbrıs Rum toplumu içinde, İngiltere'den bağımsız kalınarak Yunanistan ile birleşme yđnünde tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır.³ 1955 yılında Zorlu'yla yapılan bir sđyleřide Rusya'yı bir tehlike olarak gđrđyor musunuz sorusuna karşılık Zorlu: Tđrkiye'nin bir NATO ũlkesi olduğunu ve Rusya'ya karşı bir çekincesinin olmadığını vurgulamaktadır. Yine aynı sđyleřide Zorlu, İran, Irak ve Afganistan'la ilişkilere değinilmiş ve komşuluk ilişkilerinin son derece iyi bir seviyeye getirildiğinden bahsetmiştir.⁴

EOKA⁵ Kıbrıs'ta Tđrk halkına karşı tedhiş faaliyetlerinde bulunarak adayı Yunanistan'a bağlamak amacıyla General George Grivas tarafından kurulmuş bir örgüttür. EOKA, Enosis talebiyle İngilizlere karşı saldırılarda bulunmuştur.

² Ahmet Gazioğlu, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıbrıs", **Tđrkler** , C.19. Ankara: Yeni Tđrkiye Yay.,2002, s.922-945.

³ H.Fikret Alasya, **Kuzey Kıbrıs Tđrk Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 1987, s.10-11

⁴ FO-371-117722 (Turkey-1955)

⁵ Ethnike Organosis Kypriou Agonistan (Kıbrıs Savaşçılarının Ulusal Örgütü)

1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye NATO üyesi bir ülkedir ve İngiltere ve ABD'nin Rus yayılmacılığına karşı destek verdiği önemli bir ülkedir. Yunanistan Kıbrıs sorununu Türkiye aleyhine sonuçlandırmak maksadıyla konuyu BM'ye götürmeye çalışmıştır. Kıbrıs konusu BM Genel Kurul gündemine alınmış ve sorun uluslar arası bir sorun haline gelmeye başlamıştır. 23 Eylül 1954 tarihinde komitedeki oylama şöyle oldu:

Aleyhte oy kullananlar: İngiltere, Fransa, Avusturya.

Lehte oy kullananlar: Sovyet Rusya, Çekoslovakya, Çin, Küba, Ekvator, İzlanda, Suriye.

Çekimser oy kullananlar: Kolombiya ve ABD.

Aleyhte oy kullanan devletler İngiltere'nin Ortadoğu'daki üstünlüğüne son verme amacındadır. İngiltere ise Ortadoğu'da nüfuzunu kaybetmemek amacıyla Kıbrıs'ta üs elde etmeyi kendisine öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Yunanistan'ın İngiltere'ye üs vermeyi teklif etmesine karşın, İngilizlerin Yunanistan'ın teklifini olumsuz karşılmasının sebebi de Türkiye'nin konumunun İngilizler için daha önemli olması ve Türkiye'nin göz ardı edilmek istenmemesidir. Dikkatle incelenecek olursa Türkiye Ortadoğu'ya hâkim bir bölgededir ve petrol çıkartılan ülkelere komşudur. Budan dolayı İngiltere'nin Türkiye'yi Kıbrıs meselesinin çözülmesi için toplanan Zürih Konferansı'nda açık olmasa da desteklediği anlaşılmaktadır. Türkiye 1954 yılından itibaren Kıbrıs Sorunu'nun Türkiye lehine çözülmesi hususunda atağa geçmiştir. Bu tarihte Türkiye'nin seçkin hariciyecisi Fatin Rüştü Zorlu'nun büyük çabalarının belirgin bir yeri vardır. Zorlu Kıbrıs konusunda Türk tezinin mimarı olarak tarihteki yerini almıştır. Kıbrıs'ın Türk Bayrağı'na kavuşması için gece gündüz demeden çalışmıştır ve Zürih Konferansı'ndan sonra Yunan Heyeti'ni Yunanistan'a dönemez bir hale getirmiştir. Zürih Konferansında savunduğu Türk tezini tek bir sebeple değil; Hukuki, Coğrafi, Etnik, Tarihi, Stratejik faktörleri temel almak suretiyle birçok haklı gerekçeye bağlamıştır. Bağlantısızlar toplantısı diye adlandırılan 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı'nda tüm Dünya'nın dikkatlerini üzerine toplayan bir isim olmuş, başarılarıyla tüm Avrupa ülkelerine yıllarca isminden bahsettirmiştir. Sadece Kıbrıs sorununda değil daha önceleri bulunduğu görevlerde de Türkiye için büyük gayretler gösteren bu seçkin Dışişleri Bakanımız 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında tutuklanarak cezaevine konulmuştur. Askeri mahkemede yapılan yargılama neticesinde Anayasa ihlali gerekçesiyle idama mahkûm edilmiştir. İlerleyen yıllarda ise Zorlu'nun

başarıları sonucu elde edilen uluslar arası antlaşmalar kullanılarak Türkiye Kıbrıs barış harekâtını gerçekleştirmiştir. 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı Londra ve Zürich Antlaşmaları'nın Türkiye'ye sağlamış olduğu hukuki dayanak ile meşru bir zemine oturtulmuştur. Günümüzde Kıbrıs'ta Türk varlığı devam ediyorsa, bunun Fatih Rüşti Zorlu'nun üstün gayret ve başarılarıyla sağlandığı unutulmamalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN BİYOGRAFİSİ

A- GENÇLİK YILLARI VE İLK SİYASİ TECRÜBELERİ

1- Dış Politika ve Dışişleri Bakanı Nasıl Olmalıdır

Biyografisini incelediğimiz, Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişleri bakanı olması ve Kıbrıs meselesinin de bir dış politika sorunu olması nedeniyle dış politikanın uygulanmasında dikkat edilecek başlıca hususları değerlendirmeyi uygun gördük.

1) Sağlıklı bir dış politika için ilişkilerin teorik yönünü bilmek gereklidir. Ancak salt teori de yeterli değildir.

2) Dış politikada halk duygusal davranabilir örneğin: Sırpları bombalayıp Bosna Müslümanlarını kurtaralım, Kıbrıs'ın tamamını neden almadık, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyasını kurtaralım... vb. Bunlar halk arasında çok duyulan ve uygulanması istenilen görüşlerdendir ancak uygulanması pek te kolay değildir. Bundan dolayı devlet duygusal yaklaşımdan ziyade akılcı yaklaşımı ön plana çıkarmalıdır.

3) Dışişleri bakanı diplomatlardan azami derecede faydalanabilmelidir. (İhsan Sabri Çağlayangil, diplomatları çok iyi değerlendirmiştir.)

4) Dış Politikayı yürütecek kişinin meslekten diplomat olup olmadığı önemli değildir. Önemli olan Dış Politikayı yürütebilecek niteliklere sahip olup olmadığıdır. Örneğin İngiltere'de Savunma bakanlığında çalışmış kişiler dışişleri bakanlığına getirilmezler. Getirilirse her politikayı savunma amaçlı yürütebilirler.

5) Bir ülkedeki tüm bakanlıklar önemlidir. Her bakanlıkta yapılan hataların telafisi vardır Ancak; Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan hataların telafisi mümkün olmayabilir. Yapılacak bir hata ülkenin geleceğine ipotek altına alabilir.

6) Dışişleri bakanı iç politik gelişmeleri dikkatle izlemeli ama bu gelişmeleri dış politikaya doğrudan yansıtmamalıdır.

7) Gelişmiş ülkelerde bu makama işi layıkıyla görebilecek kişiler getirilir. Gelişmemiş ülkelerde ise duygusal hareket edilir ve hükümetin sözünden çıkmayacak kişiler iş başına getirilir.

8) Dışişleri Bakanını sık sık değiştirilmesi çok sakıncalıdır. Tecrübeli kişilerin bu görevde olması daha sağlıklıdır.

9) Dış politika ilgili bir sorunla karşılaşıldığında ilgili ilgisiz herkes bu konularda açıklama yapmamalıdır. Konu dışişleri bakanlığında değerlendirilmeli ve açıklama bu yönde çıkacak kararlarla yapılmalıdır. Durum böyle değerlendirilmez ise ülkenin dış politikada sorunla karşılaşmasına sebebiyet verilir.

10) Dışişleri bakanı en az bir yabancı dili çok iyi bilmelidir.

11) Dış politikada saydamlık çok önemlidir.

12) Doğruların ve yanlışların en geç belli olduğu alan dış politikadır. Bundan dolayı yapılacak işler çok iyi hesap edilmelidir. Napolyon Hitler gibi yöneticiler çok kısa zamanda büyük başarılar elde etmişler ancak kalıcı olamamışlardır. Vizyon sahibi olan yöneticilerin başarıları daha uzun sürelidir.

13) Dış politikada aktif veya pasif politika diye bir kavram yoktur. Kavram doğru dış politikadır. Pasif politikadan kastedilen sinip oturmak gelişmelere ilgisiz kalmak değildir.⁶

2- Zorlu'nun Çocukluk Yılları ve Eğitimi

Fatin Rüştü Zorlu 1910 yılında babası İbrahim Rüştü Paşa'nın konağında doğmuştur. Fatin Rüştü ana ve baba tarafından Paşa torunu ve Paşa oğlu dur. Rüştü Paşa ile Güzide hanım'ın İsmail, Efdal, Rıfkı, Nejat ve Fatin olmak üzere 5 erkek çocuğu olmuştur. İsmail, Efdal ve Nejat genç yaşta vefat etmişlerdir.⁷

Babası Osmanlı İmparatorluğu'nda iffet ve faziletle hizmet görmüş Deyr-i zor Türkmenlerinden Rüştü Paşa'dır.⁸ Rüştü Paşa ile ilgili yapılan bir değerlendirmede:

Osmanlı devleti en buhranlı günlerini yaşıyordu İngilizlerin seri tahrikleri yüzünden, zaman zaman Yakın Doğu'da ki topraklarımızda kaynaşmalar oluyor, Arap şeyhleri hükümete baş kaldırıyordu. Nitekim asi şeyhlerden biri son isyanında hezimete uğrayınca, İngilizlerden yardım istedi. İngilizler Akabe'nin önüne gelerek çıkarma teşebbüsünde bulundular. Niyetleri yardım perdesi altında şehri ele geçirerek, açık bir üstünlük kurmak ve Orta Doğu'nun tek hâkimi Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü sarsmaktı.

⁶ Levent Ayabakan, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi. Bu bilgiler lisans öğrenimim sırasında Türk Dış Politikası Derslerinde aldığım ders notlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

⁷ Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, İstanbul: Bilgi Yay., 1985, s.1

⁸ **Adalet Dergisi**, 16-09-1970 Ankara, s.10-16

Rüştü Paşa o zaman Albay rütbesindeydi, elinde birkaç avuç Türk askeriyle silaha sarılarak Hayatı pahasına bile olsa Akabe’yi sonuna kadar savunmaya karar verdi. Bu kadar az bir kuvvetle Akabe’yi savunmanın imkânsız olacağına dair arkadaşlarının ikazlarına kulak asmayıp bu stratejik mevkiî savunmakta ısrar etti. Üstelik hükümetten bir yardım gelmesine de imkân da yoktu. Bu imkânsızlıklara rağmen Albay Rüştü Paşa İngilizleri Akabe’den öyle bir sürüp attı ki İngilizler bu yenilgiyi yıllarca unutamadıkları gibi Türklerin Yakınoğu’daki üstünlükleri de devam etti.

Tarihe Akabe kahramanı olarak geçen hak ettiği unvanına kavuşan Rüştü Paşa işte böylesine vatansever bir insandı.⁹

Fatin 6 Yaşında Galatasaray’a kaydedilmiştir. Settar İksel¹⁰ ve Muharrem Nuri Birgi de bu okulda Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte eğitim görmüşlerdir. Muharrem Nuri Birgi, Fatin’in ilkokul yıllarını şu şekilde hikaye etmişlerdir: “*Mahçup sıkılğan içine kapanık bir öğrenciydi, sakindi derslerinde orta derecede başarı gösterirdi. Ortaokulun son sınıflarına kadar zayıf cılız rengi soluk bir çocuktu kıyafetine pek özen göstermezdi.*”¹¹

Fatin çocukluk yıllarında ve gençlik yıllarında yaz tatillerini İstanbul Büyükkada’da¹² geçirmiştir. Zorlu Galatasaray Lisesi’nden 1926–1927 eğitim öğretim yılında mezun olmuştur. Öğrenimine 1928 yılında Paris’te siyasal bilgiler yüksekokulunda devam etmiştir. Paris’te Galatasaray’dan mezun olan arkadaşı Muharrem Nuri Birgi ile birlikte mütevazı bir öğrencilik hayatı geçirmişlerdir. Muharrem Nuri Birgi, Zorlu’nun Paris günlerinde sürekli onunla birlikte olmuş ve Zorlu’yu “*zekidir, olaylar karşısında ani tepki göstermez ve Anglosakson hayranıdır*” şeklinde özetlemiştir. Zorlu Paris’te eğitimini tamamlayınca oradan Muharrem Nuri Birgi ile Cenevre’ye geçmiştir ve orada hukuk tahsilini yapmıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra, 1932 yılında Dışişleri Bakanlığı’nın açtığı sınavı¹³ kazanarak, Dışişleri Banklığı’nda meslek memuru olarak işe başlamıştır. İlk işi, Siyasi İşler Dairesi’nde kâtipliktir.¹⁴ Tüm yaşamı boyunca ana dili gibi konuştuğu

⁹ Orhan Cemal Fersoy, **Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu**, İstanbul: Hun Yayınları, 1979, s.26–27.

¹⁰ Londra Konferansı esnasında Zorlu ile beraber olan TC Atina Büyükelçisi.

¹¹ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.13.

¹² Zorlu’nun kızı Sevin Zorlu’da vefaat ettiği 1 Kasım 2006 tarihi kadar Büyükkada da ikamet etmiştir.

¹³ Bkz., Ek-1.

¹⁴ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.17.

İngilizce'si ve Fransızca'sı hiç şüphesiz büyük rol oynayacaktı. Türkçe'yi hakkını tam manasıyla vererek konuşan ve yazan ender insanlardan birisiydi.¹⁵

3- Evlilik Süreci ve Askerliği

Alman Büyükelçiliğine verilen bir davette Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Eşi Makbule Hanım davetliler arasında Fatin Rüştü'yü görüp ayaküstü sohbet etmiştir. Bu sohbet Makbule Hanım üzerinde olumlu bir tesir bırakmıştır. Makbule hanım Zorlu'nun ailesini soruşturur; sonuç son derece tatmin edicidir. Makbule Hanım bazı tanıdıkları vasıtasıyla niyetini Zorlu'nun annesi Güzide Hanım'a açar Güzide Hanım Ankara'ya gelerek oğlunu ikna eder ve iş resmiyete dökülerek Emel Aras'ı isterler.

Tevfik Rüştü Aras durumu Atatürk'e arz etmeden ve Atatürk'ün fikrini almadan kızını evlendirmesinin yanlış olduğunu düşünür. Fikrini Atatürk'e açar Atatürk Zorlu'yu daha önceden görmüş ve beğenmiştir. Bundan dolayı gençleri kendisinin nişanlayıp evlendirmek istediğini söyler.¹⁶

“Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamaları için verilen baloda Atatürk: “ Cumhuriyetimizin 10. yılını kutlarken Dışişleri Bakanım Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanımla Dışişleri Banklığının genç memuru Fatin Rüştü'nün nişanlandıklarını açıklıyorum” der. Ancak Fatin nişan yüzüklerini unutmuştur, çevreden bulunan yüzüklerle nişan yapılır.

Bir yıl sonra 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Yerli ve yabancı davetliler, bakanlar, büyükelçiler ve işadamlarının katıldığı bir törenle nikâh yapılır. Atatürk'te bu törende geline bir broş hediye etmiştir.¹⁷

1934–1935 yılları arasında askerlik görevini yapmış, 30 Ekim 1935'te terhis olmuştur.

4- Dış Görevlerde İlk Siyasi Tecrübeleri

2 Haziran -20 Temmuz 1936 tarihleri arasında İsviçre'de düzenlenen Montreux Konferansına Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki heyet katılmıştır. Bu

¹⁵ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.1.

¹⁶ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.20.

¹⁷ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.21–22.

konferansta Boğazlar ve Ege Denizi ile alakalı sorunların tartışılması ve buradan edindiği bilgiler Zorlu için mükemmel bir birikim olmuştur. Heyetin dönüşünden sonra, Zorlu da dâhil olmak üzere bütün heyet üyeleri takdirname¹⁸ ile ödüllendirilmiştir.

Ayrıca bu konferans esnasında Zorlu'nun kızı Sevin dünyaya gelmiştir. Zorlu Montreux Konferansı'ndan sonra ikinci büyük siyasi tecrübeyi Hatay konusunda Cenevre'de yapılan müzakerelerde kazanmıştır. Bu müzakereler sonrasında da ikinci takdirnameyi almıştır.

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı ile Fatin Rüştü Zorlu büyük hamisini kaybetmiş bulunuyordu. 11 Kasım da İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir ve Başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Zorlu bu yeni dönemde Paris Büyükelçiliği'ne başkâtip olarak görevlendirilmiştir.¹⁹ Burada bulunduğu yıllarda İkinci Dünya Savaşı hakkında aldığı bilgileri ve bölgedeki gelişmeleri tam ve eksiksiz bir şekilde Türk Dışişlerine bildirmiştir ve üzerine düşen vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmiştir. Paris'te yaptığı başarılı çalışmalar neticesinde Zorlu 3. takdirnamesini²⁰ almıştır. Ayrıca kendisine Fransa hükümetinden de “Legion d'Honneur”²¹ nişanını alır. 1941 yılında Rusya'nın başkenti savaş nedeniyle geçici olarak Kuybişef'e naklolunmuştur. Buraya başkâtip olarak gönderilmek istenen kişiler bu görevi kabul etmeyince Zorlu gönüllü olarak gitmeyi kabul ederek Kuybişef'e başkâtip olmuştur. Burada da son derece başarılı çalışmalarda bulunmuş ve Ruslar'ın başkenti tekrar Moskova'ya taşınması sonrasında, Moskova Büyükelçiliği Müsteşarı olarak atanmıştır. 1941 yılı içerisinde Moskova'dan Beyrut Başkonsolosluğu'na tayin edilir. Beyrut bu dönemde İngilizlerin önemli üslerinden birisiydi. Burada İngilizlerin Ordularının durumu ve nerelere yığınak yaptıklarını bizzat inceleyerek ve görerek Türkiye'ye çok önemli bilgiler göndermiştir ve Türkiye'nin tarafsızlık politikasını devam ettirmesinde etkili olmuştur. Buradaki başarılı çalışmalar da Zorlu'ya bir takdirname²² daha getirmiş ve Zorlu böylece 12 Haziran 1944'te 4. takdirnamesini almıştır. Ayrıca Lübnan Cumhurbaşkanı adına

¹⁸ Bkz.Ek.4.

¹⁹ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.23–25.

²⁰ Bkz.Ek.2.

²¹ Bkz.Ek.3.

²² Bkz.Ek.3.

“Cedres” nişanı ile ödüllendirilmiştir. Zorlu 1946 yılında Dışişleri Ticaret Dairesi Genel Müdür olmuştur.²³

1950 Seçimlerinde DP’ nin iktidar olması sonrasında Menderes Başbakan Fuat Köprülü de Dışişleri bakanı olmuştur. Zorlu da 1952 yılında (42 yaşında) Türkiye’nin NATO nezdinde daimi temsilci olarak atandı. Ege adaları için yapılan tartışmalarda iyi bir tavır sergileyerek isminden söz edilen kişi oldu. NATO hakkında ise şu sözleri sarf etmiştir: “ *NATO’dan çok şey aldık. Bu sayede yalnız askeri gücümüz değil sivil gücümüz de arttı. Memlekette NATO parası ile havaalanları, Haberleşme tesisleri, akaryakıt boru hatları yapıldı. Kısa zamanda kendi gücümüzle yapamayacağımız işler yapıldı. NATO’ya aldığımızdan daha fazla verdiğimiz iddia edildi ancak eleştiri yapanlar bazı şeyleri dikkate almamışlardır. Evvela o zaman karşılaştığımız dış tehditler görülemedi.*”²⁴

Atatürk’ün vefatı sonrasındaki dönemde Türkiye’deki siyasi tabloya baktığımızda İnönü Cumhurbaşkanı, Şükrü Saraçoğlu Başbakan, Hasan Saka ise Dışişleri Bakanı’dır. Bu kişilerin genel özellikleri durağan politikardan hoşlanmaları ve statükonun korunmasına yönelik politika izlemeleridir. Gerçi dönemin şartları da bir bakıma bunu gerektiriyordu. Ancak Zorlunun hareketli kişiliği ve Türk Politikasında alışılmışın dışına çıkma eğilimi bu kişilerle aralarında kısmen sürtüşmelere neden olmuştur.

1954 yılında Menderes parti içi muhalefet çıkabilir düşüncesiyle, Zorlu’yu Dışişleri Bakanı yapamadı ama Devlet Bakanı ve başbakan yardımcısı olarak atadı Kıbrıs Konusuna el atar atmaz Zorlu kendi kadrosunu kurdu Komisyonun görevi Kıbrıs Konusundaki gelişmeleri inceleyerek Türkiye’nin görüşünü ve tutumunu saptamaktı. Zorlu, Türkiye’nin iki ana ilkesini şu şekilde ortaya koymuştur.

1- Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğunu belgeleri ile ortaya çıkarmak ve kamuoyuna duyurmak.

2- Dava çözülene kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini artırmak.²⁵

Komisyon çalışmalarını hızla sürdüren Zorlu ilk iş olarak Türk görüşünü “Beyaz Kitap” adıyla hazırlayıp dış temsilciliklerimize dağıtmıştır. Yunanlılar Zorlu’nun bu atağını endişe ile karşıladılar. Bu son derece önemli bir ataktı ve

²³ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.29–30.

²⁴ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.44–45.

²⁵ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.50.

Yunanlıların dış politikada izledikleri yolu tıkayacak bir hareketti. 1954 yılında iktisadi zorlukların ve Kıbrıs sorununda yaşanan gelişmeler Türkiye’de de Zorlu’nun sık sık eleştirilmesine neden olmuştur.

18–24 Nisan 1955 yılına Bandung Konferansı toplandı. Bu toplantıya Zorlu Devlet bakanı ve Başbakan yardımcısı olarak katıldı. Bandung²⁶ konferansının amacı Avrupa ve Amerika’ya karşı yeni bir birliktelik oluşturmaktır. Bu zirveye 25 devlet dışişleri ve başbakan seviyesinde katılmıştır. Bu toplantılar kapalı kapılar arkasında yapılmıştır ve basın mensupları toplantının büyük bir kısmına alınmamıştır. Toplantı sırasında Zorlu, Hindistan devlet başkanı Nehru’dan söz isteyerek konuşmasına başladı ve toplantıda Avrupa’nın bir savunucusu olarak görüldü. Kapalı kapılar arkasında yapılan görüşmelerin komisyonda da görüşülmesini istedi. Bu durum Nehru’yu çok güç bir duruma düşürmüş ve toplantıdaki devletlerin tutumunu olumsuz yönde etkilemiştir. Toplantı sırasındaki Türk tutumu Moskova’nın hiç hoşuna gitmemiştir ve Türk Sovyet ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu toplantıda Zorlu toplantının parlayan yıldızı olmuştur. Bandung’da Türkiye tutarlı bir politika izlemiştir ve Tüm Avrupa’da olumlu bir imaja sahip olmuştur.²⁷

Diplomasi çevrelerinde gerek içerde ve gerekse milletlerarası seviyede olsun iyi diplomat sıfatı kıskançlıkla kullanılmaktadır. Bu parlak hesap hele ülkemizdeki gibi bir takım art niyetli hesaplarla ve eş dost tesiri ile köşe başlarını tutmuş bir takım politikacıların cirit attığı bir saha haline geldiği durumlarda, bir diplomatın arkadaşı için müspet bir ifade kullanması ve onu övmesi duyulmuş şeylerden değildir. Diplomasi iyi yetişmiş kültürlü milletlerarası problemleri iyi bilen sentez kabiliyeti yüksek aristokrat ailelerin çocuklarının işi sayılıyordu. Türkiye genellikle orta büyüklükte devlet politikası güden bir tutum içindedir. Maalesef milletlerarası devlet politikası güden büyük şahsiyetlerimizin sayısı çok azdır.²⁸

Belki de Fatin Rüştü Zorlu son 50 yılda bu vadinin tek ve en iyi örneği idi. O batılıların doğuştan diplomat dedikleri bir insana bu imkânları sağlayan şartlar içinde yetişmiştir. 1950’li yılların dış politika kavgalarını, milletlerarası konferansları ve yapılan antlaşmaları değerlendirince, Zorlu’nun başarıları daha iyi anlaşılabilir. Çok iyi müzakereci, aynı zamanda atak bir insan konferans masalarının neticeye tesir eden psikolojik anlarını çok iyi değerlendirebilen zarif, cesur ve asil görünüşlü bu

²⁶ Endenozya’nın bir şehridir.

²⁷ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.52–53–54.

²⁸ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.30.

adam bilhassa Bandung Konferansı'nda üçüncü bir güç doğacağını endişe ile takip eden Batı'da dikkatleri üzerinde toplayan bir isim haline gelmiştir.²⁹

1967 yılında bu konuda ilk yayını yaparken genç yazar Nizamettin Tepedelenlioğlu, Zorlu için bende yazacağım diyordu. Ve sütunlarında şunları yazmıştı **“altınla tartılacak bir irade ve seciye”** Yunan devlet adamı Karamanlis'in vatanına dönemez hale gelişi, eski Yunan hariciye bakanı Averof'un vatanında barınamaz duruma düşmesi, Türkiye ile Yunanistan arasında tam her şey düzeler gibi olurken, her ipin kopuşu hep Fatin Rüştü olmayışından, hep ortada Bir zorlu kalmayışından.³⁰

“Çıkar hesapları sonradan çeşitli vesilelerle ispat edilmiş olana hasımları Türkiye'nin bu Dışişleri bakanını halkın gözünden düşürmek için O'nun en kuvvetli en zırlı tarafını seçmişlerdi. O vazifesini şuurla yapan bir devlet memuru olarak derece derece yükselmiştir.”

Atatürk babasını da iyi tanıdığı için Türkiye'nin bu genç ve çok aydın siyasi memurunu pek severdi. Hatta Atatürk Fatin Rüştü'yü kendi elleriyle evlendirmiştir denebilir. Atatürk, Düğün sarayda yapılsın demişti ve bütün masrafları da üstlenmişti. Düğünde hemen hemen bütün elçiler devletleri adına genç çifte pek kıymetli hediyeler sunmuşlardır. Başta Atatürk olmak üzere zamanın başvekili, bütün vekilleri ve tanınmış generallerle o günkü İstanbul sosyetesinin en tanınmış simaları da katılmışlardır. Bunun en önemli sebebi de nikâh töreninin Atatürk gibi büyük bir liderin himayesinde yapılmasıdır. Zorlu o gece eşine devretmiş olduğu bu düğün hediyeleri onun vurgunculuğunu ispat edici deliller olarak tertemiz Türk devlet adamı Fatin Rüştü suistimaller yapmak ve rüşvet almakla suçlanacaktır. 27 Mayıs 1960 gecesi mücevherlere el konulacaktır. Sonradan normal bir mahkeme durumu inceleyip hakikati meydana çıkaracaktır ve tüm mücevherler eşine geri verilecektir.³¹

Zorlu bir an olsun dinlenmeye vakit ayırmadan çalıştı. 25 Mayıs 1960 gecesi Sovyetlere sert bir nota kaleme almıştı, 26 Mayıs sabahı notayı tevdi etmişti. Yeni ekonomik hamlelerin, dış finansmanın temini üzerinde çalışırken, 27 Mayıs darbesi yaşandı.

Amerika'nın New-York şehrinde yayınlanan ve bütün Dünyada okunan New-York Times gazetesinin 2 Mayıs 1960 günlü nüshasında:

²⁹ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.30.

³⁰ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.32.

³¹ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.33-34.

“Türkiye’nin en yüksek kademedeki diplomatı Fatin Rüştü Zorlu” şeklinde bir yazı yazılmış ve Zorlu’ya ait resmin altında “uzlaşma hüneri henüz mevcuttur” şeklinde bir not düşülmüştür. Bu nottan anlaşılacağı üzere ekonomik yardımları alabilmek için büyük emekler sarf etmiş olan Zorlu Amerikalılar tarafından da iyi bir müzakereci olarak görülmektedir.

BM Genel kurulunun bir oturumunda Kıbrıs konulu tartışmalar yapılırken Türkiye hariciye vekili Zorlu, Shakespeare’nin: “Türk’ü kendisini öncelikle alakadar eden şeyi en sona bırakacak kadar akılsız zannetmeyin.” sözlerini hatırlatmıştır: Zorlu’yu tanıyanlar ve bilenler kendisiyle çalışanlar onun neşeli bir adam olduğunu kabul ederler. Fakat yumuşak görünüşünün aldatıcı olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.³²

İngiliz müdafaası altında bulunan Kıbrıs’ın Yunan asıllı çoğunluğun Türk azınlığıyla birleşmesi suretiyle bağımsız bir cumhuriyet haline gelmesini sağlamış olan Zorlu’dur. Zorlu ile Yunan dışişleri bakanı Evangelos Averof’un Zürih’teki müzakereleriyle inkişaf eden bu plan evvela başbakanları tarafında onaylanmış ve İngiltere de yapılan bir antlaşmayla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

Colgate Üniversitesi’nin, yapılan baskılara rağmen “uzlaşma hüneri henüz mevcuttur” diyerek, Bay Zorlu’ya hukuk doktoru fahri derecesi verilmiştir.³³ Bu Zorlu’nun başarısını anlatabilmek için bizim muhtaç olduğumuz delillerden birisidir

Ne kadar vatanseverdi anlatılamaz. Her şeyini memleketin yüksek menfaatleriyle hudutlandırıyor. 1960 yılının 30 Mayıs’ında Harp Okulu’nda tutuklu iken Dışişleri Bakanlığı’na getirilen Selim Sarper’e Türkiye’nin yüksek menfaatleriyle ilgili gizli bilgileri tereddütsüz aktarmıştır.³⁴

Zorlu vermiş olduğu ifadesinde: “Eğer 27 Mayıs 1960 askeri ihtilali harekât bir gün evvel yapılmış olsaydı Hariciye vekâletindeki büromda Ruslara cevabi notayı kaleme alırken beni vazife başında bulurlardı. 26 Mayıs gecesi eve biraz geç döndük. Bu sebeple biraz geç yatmıştık derin uykuda iken telefon sesiyle uyandım. Çok eski tanıdığım Lütfü Efendi telefonda idi “bir şeyler oluyor hükümet darbesi gibi mahiyetini tam olarak anlayamadık. İsterseniz bize geliniz. Belki telefon irtibatınız kesilir. Vaziyeti buradan takip edersiniz diyordu.

³² Günver, *Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü*, s.30.

³³ Fersoy, *Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu*, s. 73–74.

³⁴ Fersoy, *Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu*, s.75.

Eşimde uyanmıştı evimizi terk ederek bu ahbabımıza gittik. Orada yayınlanan tebliğleri takip ediyorduk. NATO'ya ve CENTO'ya sadakati bildiren tebliğ yayınlanınca rahatladım. Hatta SEATO'ya da sadığımız deniliyordu. Halbuki biz bu pakta dahil değildik. Hemen telefonla kumandanlığı aradım karşıma çıkan şahsa adresi verdim biraz sonra silahlı oldukça heyecanlı bir grup geldi. Başlarında bir albay bulunuyordu. Eşim de benle gelmek istiyordu hem onu hem de telaşlı grubu teskin ettim.³⁵ Olayların akışını bu şekilde anlatmıştır. Zorlu'nun 27 Mayıs hikâyesi bu idi hâlbuki masallar uydurularak kaçarken yakalandığı yayınlanmıştı.

1957 sonrasında DP içindeki çekişmeler ve özellikle parti içi muhalefet güçlenmiştir. Fuat Köprülü'nün başını çektiği grup hakettikleri mevkilerde bulunmadıklarını düşündüklerinden dolayı Yassıada yargılamaları sırasında Menderes ve Zorlu'yu itham edici suçlamalarda bulunmuşlardır.

Adnan Menderes'in başbakanlığa atanması parti içinde birlikteliği tam olarak sağlayamadı. İstenilen sonuç bu değildi, çünkü yaşları ve deneyimleri nedeniyle bu görevi daha çok hak ettiklerini düşünen Profesör Fuad Köprülü gibi insanlar vardı. Bayar'dan sonra ikinci adam olarak Köprülü'nün konumu 20 Mayıs'ta Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra parti başkanı gibi hareket ettiğinde sağlam görünüyordu. 1946 ile 1950 yılları arasında yeri geldiğinde Bayar'a vekâlet etmişti başbakan olmayı ya da en azından partinin başında kalmayı umuyordu ve ikisi de olmayınca büyük hayal kırıklığına uğradı. *“Ben bir entelektüelim”* diyordu Yalman'a, *“ben bir ilim adamıyım makamda gözüm yok, fakat en münasibi Başbakanlığa bir müddet için benim geçmem ve Menderes'i yetiştirmemdir. Madem böyle olmadı, bana dışişleri bakanlığı ile beraber hiç olmazsa parti başkanlığı da verilmeliydi”³⁶* şeklinde bir düşünceye sahipti.

Menderes'in Başbakanlığı atanmasına Köprülü içerlemiştir. Zira 1946–50 döneminde Bayar'a parti başkanlığında vekâlet etmişti. Başbakan olamayınca Dışişleri Bakanlığı ile birlikte Parti başkanlığının kendisine verilmesini beklemiştir. Menderes'in hem parti başkanı hem de Başbakan olması özellikle İTC tecrübesinden³⁷ yola çıkılarak alınan bir karardır. (Cemiyet Parti ihtilafı)³⁸

³⁵ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.77.

³⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, İstanbul: Hil Yayınları, 1996, s.85.

³⁷ Burada dikkat etmemiz gereken bir husus da Celal Bayar'ın İTC'nin içinde yetişmiş teşkilatçı bir kişiliğe sahip olmasıdır. Bu durum parti yönetiminde de kendini göstermektedir.

³⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, s.85

Menderes kendisini eleştirenleri kabineye alarak partideki eleştirileri susturabilecekti artık. Ve bu onun stratejisi halini aldı ve Menderes bu yolda gitmekle, günahsız bir demokratik geleneği, yani Büyük Britanya geleneğini izliyordu.³⁹ Başbakan ve Parti lideri olduğu on yıl boyunca Menderes'in zaman ve enerjisinin çok büyük bir kısmı parti üzerindeki kontrolü korumaya harcandı.⁴⁰

Fatin Rüştü Zorlu'nun dış politikadaki çalışmalarından Kıbrıs Sorunu için vermiş olduğu büyük hizmetlerden çalışmamızın ikinci bölümünde konular değerlendirilirken bahsedilecektir.

B- YASSIADA YARGILAMALARI VE ZORLU

1- Orhan Cemal Fersoy'un Anlatımıyla Fatin Rüştü Zorlu

Orhan Cemal Fersoy Anlatıyor:

Merhumun en yakını olmakla iftihar ederim her şeyini ve bütün faziletini Yassıada'da öğrendim. Yassıada ve sonrasında, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu merhumlar ile Sayın Celal Bayar'ın haklarını müdafii oldum. Çok ağır şartlar altında acı tecrübeler ve hazin hatıralar edindim. Son 7 yıl içinde 27 Mayıs darbesinin perişan ettiklerini hukuk ve kanun yolundan düzeltme gayretlerinde müdafii avukatlar, üzerlerine düşen vazifeyi durmadan yapmışlardı. Ben bu uğurda harcanan zaman ve mesaiye yanmıyorum. Lakin öyle şeyler oldu öyle olaylara şahit oldum ki bunlar yüreğimi burktu.

Şüphesiz daha vazifem bitmedi adalet adına hukuk adına yapılması gereken daha pek çok iş var. Daha sonra çıkarılan af kanunu ile Yassıada kararları bütün hukuki neticeleriyle hükümden düşmüştür.

Fakat İmralı hapisane adasında medfun bulunanlar için beşeri kanun ne ifade eder ki? Şimdi bize onların hatıralarını anmak onları bildiğimiz kadarıyla anlatmak vazifesi düşüyor.

Orhan Cemal Fersoy Yassıada günlerini ve elde ettiği belgeleri nasıl dışarıya çıkarttığını “Kendisini mert bir insan olarak cesaretle savunmuştu. Bu itibarla **O, Yassıada'nın bir kahramanıydı. Onu bütün cepheleriyle yazmak için ciltler dolusu şey söylemek icap eder. Fatin Rüştü Zorlu'yu Fatin Rüştü Zorlu'nun kaleminden çıkan yazılarıyla bir kez daha tanımış olacaksınız.. Merhumun sehpa altındaki en son satırları dâhil Yassıada da kaleme aldıkları gizli veya sansürden geçmiş mektupları**

³⁹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, s.85–86.

⁴⁰ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, s.105.

ekler bölümünde yer alacaktır. Bunları görüşmelerimiz sırasında dava dosyaları arasına gizlice koyarak dışarıya çıkarttım. Bu yazı dizisini uzun süre gizli tuttum ve değerlendirmek istedim”⁴¹ sözleriyle anlatmıştır.

27 Mayıs sonrası davaları zamanı ve Yassıada macerasının sonucundaki basın ve radyo yayınlarına itimat edilmesi bir bakıma yanlıştır, çünkü basın ve yayın sansürü devam etmekteydi. Bunların büyük çoğunluğunda da yalan riya sahtecilik, düzmecilik samimiyetsizlik iftira, ahlak kurallarına aykırılık vardır ve adalete muhalefet hâkim olmuştur. Bu dönemde pek az basın organı ve yazar gerçeklerden bahsetmek cesaretini gösterebilmiştir. Son günlerde bu konuda gerçekçi yayınlar dikkati çekmektedir.

Duruşmalara başlanıldığı zamanda, Zorlu ve müdafî avukatı Fersoy birbirlerini tanımamaktadırlar. Müvekkil ile tanışmadan konuşmadan mahkemede müdafî olarak Zorlu’yu savunuyordu, bu olacak iş değildi. Ulusal hukuk kurallarına göre tayin edilen avukatla sanığın görüştürülmesi gerekmektedir ancak ilk savunmalarda bu görüşme yapılamamış, yaptırılmamıştır. Avukatların şikâyet ve ısrarlarını artırmaları üzerine divan ve başsavcılık bu konunun kendilerini alakadar etmediğini bunun hapisaneler nizamı gereği uygulandığını açıklamıştır. Avukatlar ada komutanının yanına bile yaklaştırılmıyorlardı. “O, elinde bir sopa (!) olduğu halde etrafındaki muhafızlarıyla dolaşıyordu. Mecburiyet içinde, topluca bulunduğumuz arkadaşlardan ayrılarak kumandanın yanına gitmişim. Arkadaşlarım endişeli nazarlarıyla beni takip ediyorlardı. Ada kumandanı beni yanında görünce hakaret edasıyla pek yukardan atıp tutarak, Ne var ne istiyorsun diyordu..

Müvekkillerimizle görüşmek istediğimizi bunun kanuni bir hak olduğunu anlatmaya çalışıyordum. O, beni ilgilendirmez birde sizinle mi uğraşacağız. Dolmabahçe’de irtibat bürosu var oraya gidin diye yarım ağızla karşılık veriyordu.

Bu bizimle ilgilenmediğini söyleyen zat, sonra her işimize karışacak, savunmalarımızı küfürle takip edecek hakaretlerde bulunacak ve hatta üzerimize dahi yürüyecek ve böylece bir başka manada bizlerle fazlasıyla meşgul olacaktı! İsrarlı taleplerimiz bunların etrafta duyulmuş olmaması ve Yassıada sakinlerinin yakınları tarafından yapılan şikâyetler sonunda en tabii bir hak olan görüşme imkanı sağlanabilmişti.”⁴²

⁴¹ Bkz., Ek-6-7-8.

⁴² **Yeni İstanbul**, 6 Ekim 1967.

Avukatlar, duruşmalara başlayacak gün ilan olunduğu halde ithamlar hakkında hiçbir resmi bilgiye sahip bulunmuyordu. Basındaki ve radyoda ki yayınlar korkunçtu. Dolmabahçe'ye her gün danışan ve bir an evvel müvekkili ile görüştürülmesi isteğinde bulunan Fersoy, Yassıada'ya gidiş ve gelişleri sırasında o günlerle tuttuğu notlarla şu şekilde nakletmektedir.

“Buna karşın müvekkillerimizin savunmaları ne olmuştu. Nasıl bir vaziyet alacaktık. Elimiz kolumuz bağlı bir durumda didinip duruyorduk nihayet duruşmaların başlamasından dört gün sonra müvekkillerimizle görüştürüleceğimiz bildirildi. Bizler için Yassıada'ya gidişin kapısı Dolmabahçe'den açılıyordu buradaki büroda görevli olanlar bizim sorularımızdan ziyade kendi istediklerini söylüyorlardı. Bizlere müşkilat çıkarmak ve hakaret etmek bir nevi vazife sayılıyordu.”⁴³

Aynı zamanda diğer tutuklu yakınları da Dolmabahçe'deki irtibat bürosuna defalarca gitmişler ancak yaptıkları yazılı müracatlar hiçbir netice vermemiştir.17 Ekim 1960'ta müdafii avukatlar müvekkilleriyle görüşmek üzere Yassıada'ya gitmeyi nihayet başarmışlardır. Bundan önce 7 avukat Yassıada'ya ilk gidenler olmuştu ancak bir netice alamamışlardı.⁴⁴

Usul hukuku kurallarına hiç icap edilmemiştir. Yüksek adalet divanına yaptığım yazılı müracat hiçbir netice vermedi ve hiçbir karar alınmadı:

Yassıada mahkemeleri çok sert bir şekilde cereyan etmiştir. Bazen savunmaya bile imkân tanımayan, adil olmayan yargılamalarda bulunmuştur. Yargılamalara ait görüntüler, Demokrasi Yokuşu ve İmralı Belgesellerinde bu yargılamalarla ilgili ilginç görüntüler mevcuttur. Fatin Rüştü Zorlu'nun müdafii avukatı Orhan Cemal Fersoy da müvekkiliyle görüşmelerde büyük zorluk çekiyordu. Fatin Rüştü Zorlu duruşmalarda çektikleri zorlukları şu şekilde anlatmaktadır;

“Bizlerin divanla hiçbir temasımız yoktu. Divan başkan ve üyelerini ancak kürsüde görmüş oluyorduk.

Divanı uyarmanın iki olu vardı; biri duruşma sırasında söz isteyip konuşabilmek, diğeri ise dilekçe hakkını kullanmak.”⁴⁵

Tedahülden Kalkmış olan Dövizler İçin Yapılan Soruşturma

⁴³ **Yeni İstanbul**, 7Ekim 1967.

⁴⁴ **Yeni İstanbul**, 8 Ekim1967.

⁴⁵ **Yeni İstanbul**, 6 Ekim 1967.

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Zorlu'ya isnad edilen suçlamaları çoğaltmak amacıyla bu kadarı da olmaz denilebilecek soruşturmalar yapılmıştır. Zorlu için çok çeşitli iftiralar atılmıştır ve Akis dergisi de bu iftiraları basın yayın yoluyla halka duyurmaya, Zorlu'yu gözden düşürmeye ve darbeyi meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Akis Dergisi'nin İnönü'nün damadı Metin Toker'e ait olması derginin tarafsızlığına gölge düşürmektedir.

“3.6.1960 günü F.R. Zorlu'nun valideleri Sayın Güzide Zorlu'nun muhafaza altında tutulan Taksimdeki evinde tepeden tırnağa bir arama yapılmıştı. Karyoladaki yatağın altında eski bir gazete kâğıdına sarılı, sıfırı bol yabancı paralar ele geçirilmişti. İtina ile zabıtlar tutulmuş bu dövizle muhafaza altında Ankara'ya gönderilmiş ve nihayet sıra kıymet takdirine gelmişti. Merkez bankasından getirilen eksperler. Bu yabancı paralar tedahülden kalkmış kıymetsiz hatıra mahiyetindedir, diyorlar.

Bir dosyayı dolduran bu döviz konusunu anlatınca zorlu gülüyor ve bilirim annem eskiden beri saklardı çok zaman ben kendini şu paralardan biraz yardımda bulun diye takılırdım...

Bakın şimdi ne muameleye tutulmuş annemin dövizleri. Neyse iyi olmuş annem de onları saklamaktanım kurtulmuş olur diyordu.

Yassıada sakinlerinin varlık beyannamelerinin hakikate çok yaklaşık olarak nasıl doldurabildiklerine hala şaşarım onlara çarşaf kadar beyanname kâğıdı dağıtmışlardı. Bunlarda ne sorular yoktu ki?

1950–1960 yıllarında on senede elektrik hava gazı masraflarınız nedir, yemek içmek giyim kuşam, eğitim giderleri için ne harcadınız vs...⁴⁶

Fatin Rüştü Zorlu'nun 6–7 Eylül Olayları ile ilgili yaptığı savunması:

Duruşmalar devam ederken hâkim kendi kendine sorular sorup cevabını da kendisi veriyordu. Zorlu'nun aşağıda da belirtmiş olduğu gibi kendi istediği hükme varmak için çabalayan hâkim hukuk kurallarına riayet etmemiştir.

“Bombayı nereden bulabilirler? “Yunanistan da bulunabilir” diyor başsavcı. Kendi cebinden verdiği para ile mi olacak, böyle olsa Yunanlılar bunu tespit edemez mi? Bütün bu suçlar için Yunan bidayet mahkemesinin kararından bahsediliyor. Ne

⁴⁶ **Yeni İstanbul**, 8 Ekim 1967.

*bahtiyar mahkeme bu, Yunan Selanik Bidayet Mahkemesi kararı tetkike bile tabi tutulmadan, Türkiye’de kabul olunuyor ve ona itiraz edilemiyor.*⁴⁷

*Diğer bir delile gelince bu Yunanlılar, Atatürk’ün evine bomba atıldıktan sonra biz protesto etmemişiz. Biraz evvel arz ettim. Hem de beynelmilel bir toplantıda protesto ettim*⁴⁸. *Ve Yunan hariciye nazırı özür diledi. Derhal mesullerin aranacağını söyledi. Hem sayın başsavcı burada yine maksatlı hareket ediyorlar. **İlle peşin verilmiş bir hükmü takip etmek ve gönüllerine göre arzu ettikleri bir neticeye varmak istiyorlar.** Kendilerinden özür dilerim. Maksatlarının böyle olmaması lazım geldiğinden eminim. Çünkü modern hukuk nazariyesi ve düşüncesinde iddia makamı ille suçlu bulacağım diye gayret sarf etmez. Hakikati arayıp bulma gayreti güder. Ama sayın başsavcının kullandığı metotlar bu istikamete teveccüh etmiyor, beni üzen de bu”.*

Malesef mahkeme bu yargılamalarda taraflı davranmıştır olayla alakalı şahısları dinlemek yerine kendi istediklerini söyleyecek kişileri seçmişler ve onların ifadelerine başvurmuşlardır. Bu taraflı davranışlar Zorlu’nun savunmasından verdiğimiz kesitler dikkatlice incelendiğinde gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır.

*Acaba yunan hükümeti neden 6–7 Eylül’den sonra ne diye Birleşmiş Milletler’den bir tahkik heyeti kabul etmemiş, ne diye adalet divanına gitmek istememiş? Verdiği nota da ne diye hükümet-i merkeziye’yi değil de mahalli makamı itham etmiş?*⁴⁹

Eğer sayın başsavcının mantığı takip edilecek olursa 6–7 Eylül hadisesini de Yunan hükümetinin tertip ettiğini iddia etmek gerekmektedir.

6–7 Eylül olayları sonrasında Yunan hükümeti ise Eylül’ün 12’sine kadar nota vermemiştir. Daha sonra şiddetli bir nota vermek istemiş bu nota da Zorlu tarafından reddedilmiştir. Aynı zamanda Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti nezdinde de teşebbüste bulunulmuştur Bunun nedeni ise Kıbrıs meselesi Birleşmiş Milletler gündeminden çıkarılması içindir. Bu konudaki suçlamalar asılsız

⁴⁷ Yasıada yargılamaları devam ederken Köprülü’nün yapmış olduğu açıklamalar, olayları hükümetin tertiplediği yönündeydi. Hem Yunan Bidayet Mahkemesinin aldığı kararın delil olarak gösterilmesi, hem de Köprülü’nün açıklamaları zaman içinde Türkiye’nin uluslararası alanda suçluluğuna delil olarak gösterilerek Türkiye aleyhine davalar açılmasına neden olacaktır. Dış politikadaki çıkarlarımız zedelenmiş ve iç politika malzemesi yapılmıştır ve Türkiye bu durumdan zararlı çıkmıştır.

⁴⁸ İngiltere de Türkiye ve Yunanistan arasında görüşmeler devam ederken 6–7 Eylül olaylarından haberdar olan Fatin Rüştü Zorlu “*olayı şiddetle protesto ediyorum demiştir*” ve bunun üzerine Yunanistan temsilcisi ayağa kalkarak böyle “*bir olay varsa hükümetim adına özür diliyorum*” demiştir.

⁴⁹ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.108.

çıkıştır daha ziyade Zorlu'nun masumiyetini gösterir. NATO'da hemen aynı hafta içinde Kıbrıs Meselesi görüşülerek Yunanistan'ın konuyu Türkiye ile görüşmeme talepleri reddedilmiştir.”⁵⁰

Divanda söz isteyip konuşabilmek ise başkanın keyfine tabi idi:

Fersoy Yassıada duruşmaları sırasında mahkemenin durumunu; “*Başkan Başol herkesi sert bir dille haşlamayı adet haline getirmişti. Bir duruşmada Adnan Menderesin müdafii avukatı Talat Asal, söz almış şikayetlerini söylüyordu mahkeme başkanı büyük bir şiddet ve hiddetle: **yeter kes otur yerine!** diye gürlemiş müdafii konuşmakta direnince silahlı kuvvetler mensupları tarafından itile kakıla yerine oturtulmuştu Talat Asal. Bu utanç verici hareket divan huzurunda herkesin gözleri önünde cereyan etmişti. Ne başkanın ne üyelerin, ne de başsavcının kılı kıpırdamamıştı. Adalet görgüsü icabı bu mu? şeklinde ifade etmektedir. Görmüş oldukları bu olay karşısında “Buna karşı biz müdafiler divanı bir gün süreyle boykot etmiştik. Sonra yine feragatle vazifeye devam olundu. Bizlerle duruşma dışında her türlü temastan kaçınan Divan başkanı Başol ve başsavcı Egesel; Devlet, hükümet, milli birlik komitesi başkanı ve silahlı kuvvetler başkumandanı sıfatlarıyla mücehhez Gürsel ile kapalı kapılar arkasında konuşmayı mahzurlu telakki etmiyorlardı. Tarihin vereceği hükmü düşünmeyerek hareketlerini ayarlayanlar elbette bu ayarsız ve ölçüsüz tutumlarının manevi ağır cezasına mahkûm olacaklardır.” İfadesiyle duruşmalar sırasında yaşanan olayları anlatmıştır.*

Yassıada'daki sorgulamalar süratle devam ederek, Anayasayı ihlal⁵¹ diye adlandırılan davanın sorgulamaları başlamıştır. Zorlu ise kendisinin suçlandığı davalarla ilgili belgelerin toplanmasını ve almış olduğu takdimnamelerin⁵² getirilmesi için avukatından ricada bulunmuştur.⁵³

6-7 Eylül olaylarını Londra'dan açtığı telefonla sipariş ettiği iddia edilen Zorlu kendini şu şekilde savunmuştur. Bu telefon konuşmasının tamamını duyan hiç kimse olmamıştır.

Zorlu bu konuda suçsuz olduğunu: “*Başbakanı telefonla arayınca muhakkak miting yapın derim, bu nasıl istintaç? Yüksek divanın mantığına sığınırım bu iddia karşısında. Bir telefon muhaveresi oluyor. Bunu duyan tek bir şahit yok muhavere*

⁵⁰ **Yeni İstanbul Gazetesi**, 8 Ekim 1967.

⁵¹ Fatin Rüştü Zorlu bu dava sonunda alınan anayasa ihlali kararı gerekçesiyle idama mahkûm edilmiştir.

⁵² Bkz. Ek-2.

⁵³ **Yeni İstanbul Gazetesi**, 6 Ekim 1967.

öyle bir saatteki (Londra Konferansı için de bir faydası olmaz çünkü onunda Çünkü onunda kapanması takarrur etmiş.) bu delil mi? Buna dayanılarak bir kimse suçlanır mı? İşitilmemiş duyulmamış ve yukarda arz ettiğim şekilde bir muhavere için..

Bunda kabahatli Türkler değil ki, onlar başlamadılar ki suçsuzluğun beynelmilel alemde bundan güzel bir delili, bir şahidi olur mu?. O hatıratı Mr Eden'in şu fırkası da yer alıyordu: Yunan hükümeti tedhişlerden bahsedilince daima şunu söylüyor; çok mütaip elemanlar var içimizde onlara söz geçiremiyoruz, diyor. Muhterem başsavcı bir takım yabancı gazetecilerden pasajlar okudu. Onların hiçbirinde hakkımda bir tek itham duymadım. Herhalde beni suçlandırmak için onlara istinat edemez. Ben 25 Ağustos'tan 8 Eylül'e kadar Londra'da idim evvelce arz ettiğim gibi günde üç kere yabancı muhabirlerle gazetecilerle temastaydım. Eğer böyle bir nümayiş yaptırma haleti ruhiyesinde olsaydım elbette ki bu onlar tarafından sezilirdi ve derhal benim durumumla ilgilenirlerdi. Bilhassa kendilerini 7 Eylül akşamüstü ve sabahında da gördüm"⁵⁴ ifadesiyle dile getirmiştir. Başsavcı, Ağustos'un 25 inde hareket edilip Londra'ya giden ve Eylül'ün 8. akşamı gecenin 11'ine doğru İstanbul'a dönen Zorlu ile bu hadiselerin çıkması arasında irtibat kuracak başka bir delil gösterememiştir.

Zorlu ifadesine şu şekilde devam etmiştir: *"Gördüğümüz gibi bunlardan hiçbiri beni suçlandıracak mahiyette değil. Bir polis romanında bile bu deliller yer alamaz. Bunların yanında başsavcının umumiyetle benim vekâletimle ve dolayısıyla benimle zımnî rabita tesis ettirebileceğini zannettiğini bazı delilleri de ileri sürdüğünü görüyoruz. Bunlardan birincisi Selanik başkonsolosu ve konsolosunun bomba götürmeleri. Kendileri herhalde müdafaalarını yapacaklardır. Yalnız şunu söyleyeyim ki bu iki zatın Türkiye'ye geliş ve gidişlerine ait verilen tarihler benim dışişleri bakanlığına tayinimden evveldir ve ben kendilerini garip bir tesadüf eseri olarak 1952'den sonra ilk defa şimdi huzurunuzda gördüm. Zaten kendilerinin beni Ankara'ya gelip gördüklerini de kimse söylemedi. Bazen konsoloslar ve başkonsoloslar hariciye vekâleti'nin bilgisi dışında milli emniyet teşkilatı tarafından ajanlığa teşvik edilebilirler fakat bunu hariciye vekili bilemez. Bilirse memuru işten çıkarır, ama o takdirde de bunlara vazife veren adam emniyet genel müdürünün çağırılmasına neden karşı çıkılıyor."* Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere olayla alakalı

⁵⁴ Yeni İstanbul Gazetesi, 10 Ekim 1967.

tanıklar dinlenmemiş, hiçbir şekilde telefon konuşmasına şahit olmamış şahısların ifadeleri dikkate alınmıştır.

Emel Zorlu'nun Tedavi İçin Yurtdışına Çıkmasının Yasaklanması:

Fatin Rüştü'nün kızı merhume Emel Hanım Atatürk zamanının hariciye vekillerinden Tevfik Rüştü Aras'ın kızıdır.⁵⁵

O, pek nazik hassas dünya görüşü olan eşini seven ve taktir eden bir hanım olup eşinin durumu onu çok yıpratmıştı. Kocasına yakın olabilmek için onu yakından görebilmek ümidiyle İstanbul'a gelmişti. Bütün kötü hava şartlarına ve sıhhatinin bozukluğuna rağmen her izin verilen günde Yassıada'ya giderler, duruşmaları izlerlerdi. Fatin Bey'in duruşma salonun geliş ve dönüşlerinde eşi ile göz göze gelmek onun için sevinç vesilesi olurdu. Kendini göremediği zaman "*Fatin beni fark etmedi*" der üzülürdü. Zor kış şartlarında adaya gidiş gelişler ve tahammül edilemez ızdırıp onu yatağa düşürmüştü. Hastalığı ağırlaşınca kayınvalidesi Sayın Güzide Zorlu onu Amerikan hastanesine yatırmıştı. Yapılan muayene sonucu hastalığının kanser olduğu anlaşılmıştır. Kobalt tatbikatı yapılması lazımdı Londra'ya gitmesi gerekiyordu. Ancak hastanelerin sıhhi kurulları bu hususta rapor vermiyorlardı.

İki Profesör Doktor'un verdiği raporlar da kabul edilmiyordu. Emel Zorlu hastalığı nedeniyle Yassıada'ya gidemiyordu. Fatin Rüştü Zorlu dinleyici tribünlerinde, gözleriyle eşini günlerce boşuna arıyordu.

"İlk karşılaşmamızda endişe ile bana "ne oldu Emel'i göremiyorum gelmiyor, merak ediyorum bir haftadır mektubunu da alamadım diye sordu."

Kendisinden eşinin durumunu gizlemeye çalışıyorlardı. Kanserdı ve yurt dışına çıkması gerekiyordu. Üstelik buna da müsaade edilmiyordu. Böyle bir durumdan haberdar olması Zorlu'yu büsbütün yıkabilirdi. Bundan dolayı Fersoy; "*Bazı kayıtlar çıkarmak için Ankara'ya gitti. Herhalde kısa bir süre sonra dönerler*" şeklinde oyalamaya çalışıyordu.

Fatin Bey hayretle:

"Nasıl olur? Annem Ankara'dan kayıtları bana gönderdi. Annem Ankara'da değil mi? Diyordu. Ben birlikte gittiler diye mevzuyu kapatıyordum. Ada dönüşünde gelecek haftalar nasıl cevap verebileceğimi düşünüyordum. Emel hanımefendiden eşinden haber bekliyordu. Hastane ziyaretinde hekimlerden eşine mektup yazması

⁵⁵ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.19.

için rica ediyordum. Buna müsaade edildi ve Emel Hanım titreyen elleriyle mektubunu yazdı.”⁵⁶

Emel Zorlu hastalığını hastanede olduğunu ve merak edilecek bir durum olmadığını yazmış ve “inşallah konuşmak ümidiyle” diye mektubunu bitirmişti. Bu mektuptan sonra ki karşılama da Fatin Bey heyecanla Emel nasıl diye soruyordu.

Bu soruya karşılık Fersoy: *“İyileştiler gelecek hafta buraya gelebileceklerini sanıyorum Şimdi sarılık oldular radyum tatbikatı bunu yapmış derken toparlanmak istiyordum. Pot kırmıştım. Bu sözlerimle hastalığımı belli etmiştim. Zorlu: Eyvah kanser demek! Dedikten sonra gözlerinden yaşlar süzülüyordu.”⁵⁷*

2- Zorlu’nun Yassıada Mahkemelerinde Kıbrıs Hakkında Verdiği

İfadeler:

Yunanistan Kıbrıs Meselesine İştirak Etmek İstemiyor?

Yunanlılar Kıbrıs meselesini gündeme getirdiler ne yapacağız diye tartışmalar yaşanırken Ankara’da Fuad Köprülü’nün basın mensuplarına *“Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur”* demesi üzerine Zorlu: Böyle bir şey söylenmesi yanlıştır Kıbrıs’a karşı alakasız kalamayız hem emniyetimiz hem de yakın uzak istikbalimiz hem de oradaki ırkdaşlarımızın söz konusu olduğu hususunda bir değerlendirme yaparak bu işin siyasi bir tercih meselesi olarak görülmemesi gerektiği şeklinde açıklama yapmıştır.

Bizim tezimiz Zorlu’nun dediği şekilde ya statüko ya da adanın eski sahibine iadesi temeline oturtulmuştur. Bir gün sonra Ankara’ya dönenen Zorlu hükümetle bu meseleyi görüşüp karar veririz diye ilave etmiştir. Başvekil ve alakalı vekillerle görüşülerek bazı kararlar alınmış, aynı gün Dışişleri Bakanı Bağdat’a gitmiştir.. Zorlu da Dışişleri bakanı vekili olarak açıkladığım talimatı çekiyorum. Yunanlıların talebi gündeme alınmıyor. Bizde statüko veya asıl sahibine geri verilmesi tezini ortaya atmış oluyoruz.”⁵⁸ 1954 sonbaharında Köprülü, gazetecilere Atina ve Birleşmiş Milletler’deki büyükelçiliğimizde *“böyle bir meselemiz yoktur”* demişti. Zorlu ise Kıbrıs’tan taviz verilmemesi konusunda ısrarcı olmuştur. Zorlu’nun bu tutumu Yunanistan da büyük yankıya neden oluyordu. Büyükelçiliğimiz önünde büyük olaylar yaşanıyor. İngiliz amerikan elçilikleri önünde cam çerçeve kırmaya

⁵⁶ **Yeni İstanbul Gazetesi**, 11 Ekim 1967.

⁵⁷ **Yeni İstanbul Gazetesi**, 9 Ekim 1967.

⁵⁸ Türkiye’nin Kıbrıs tezini oluşturan Zorlu’nun bu cümleleri olmuştur.

kadar varan hareketler meydana geliyordu. Kıbrıs'ta ise büyük tedhiş hareketi. Adadaki ırkdaşlarımızın endişelerini artıyordu. “*Bu sırada Bandung’da toplanan Asya Afrika devletleri konferansında Makarios da katılmak istiyor. Biz bu toplantıya iştirak ediyoruz ve onun kabulüne mani oluyoruz. 1955 senesinde İngiltere Haziran ayı içerisinde bir konferans toplamak istiyor. Üç devlet arasında başvekil Mr Eden bize ve Yunanistan’a bir davet yapıyor. Biz hemen kabul ediyoruz. Yunanlılar tereddüt içinde. Neden? Çünkü Yunanistan, Türkiye ile Kıbrıs’ı tartışmak ve Türk Hükümeti’nin konuyla alakasını tanımak istememektedir. Bu mevzuda bir masaya oturmak istememektedir. Sonra da Makarios muhtelif yabancı devletlerin tesiri altında yine BM’ye gitmek istememiştir.*

Zorlu konuyu anlatmaya devam ederek: “*Yunanistan’la Türkiye arasındaki fark burada. Yunanistan bu meseleyi uzun senelerdir hazırlamıştır 1930’lardan beri bilhassa 1946–47⁵⁹ den beri, gerek İngiltere nezdinde yaptığı aleni ve resmi teşebbüslerde gerek adada tedhiş ve isyanlar hazırlayarak Türkiye ise 1950’ye kadar aşağı yukarı hükümet olarak ilgisiz.⁶⁰ Türkiye kültür sahasında ilgili siyasi pozisyonu ise ancak 1954 baharında Yunanistan’a karşı almaya başlamıştır. “1954 sonbaharında ise Birleşmiş Milletler’de herkese karşı fakat yukarıda da arz ettiğim gibi bu vaziyette bir gölge var. Dışişleri Bakanı Köprülü yaratıyor bu gölgeyi. Bazı beyanlarıyla hükümetin politikasına iltihak ediyor. Sonra Kıbrıs Türk’tür Cemiyetini başvekil ile birlikte kabul ediyorlar. Haziran 1954’te. Ayrıca 1954 Haziranında bir iki alakasız beyanı da var Türkiye’nin alakasının derecesi hakkında Birleşmiş Milletlerdeki beyanatımıza kadar, hatta ondan sonra bile dostlarımız soruyorlar. Bu mesele sizin için hakikaten önemlimi? diye.” Değerlendirmesini yapmıştır. Yunanistan da her gün mitingler, nümayişler nutuklar yaşanırken, Türkiye’deki gazetelerin çok şiddetli Miting talepleri olmuştur fakat hükümet bunlara müsaade etmemiştir. Hatta hükümet mitinglere izin vermediğinden dolayı eleştiriyi uğramıştır.*

⁵⁹ Kıbrıslı Rumların 1931 yılında Enosis talebiyle başlattığı ayaklanmalar 1943’te İngiliz Hükümeti’nin tedbirleriyle bastırılmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında değişen Dünya dengeleri Kıbrıs’ı da etkilemiştir. Rusya sıcak denizlere inme isteğindedir ve Kıbrıs’taki İngiliz varlığını da buna engel olarak görmektedir. Bundan dolayı adaya gönderdikleri gruplarla halkı Enosis doğrultusunda kıskırtmışlardır. 2. Dünya Savaşı sonrasında da Kıbrıs Rum toplumu içinde İngiltere’den bağımsızlık alınarak Yunanistan ile birleşme yönünde tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. H.Fikret Alasya, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara: 1987.

⁶⁰ 1950’ye kadar ülke CHP’nin tek parti yönetiminde kalmıştır

Kıbrıs Konusunda Dünya Basını Türk Tezini Anlamıştı:

Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı dikkate alınmayarak adanın tümüne sahip olmak ve Yunanistan'la birleşmek isteyen Rum toplumu, uluslararası düzeni ve insan haklarını ihlal eden bir tutum içinde faaliyetlerini devam ettirmiştir. Gerek İngiltere gerekse NATO üyesi olan ülkelerin uyarılarını dikkate almayan Yunanistan Kıbrıs'ta bildiğini yapmaktan geri durmamıştır.

Zorlu bu konuda başbakanla görüşmesini *“Ben kendisine hayır bizim politikamız hep bu idi. Siz yanlış anlamamışsınız diyorum ve ekliyorum muvazenede bozmayalım. Ancak muvazene içinde anlaşabiliriz diyorum. Şimdi müsaadenizle Başbakanla akşam İstanbul saatiyle 20.00’da ki görüşmemize geleyim. Başbakana Konferans lehimize neticelenecektir diyorum yarın bunun projesini hazırlayacağız. Fakat Yunanlıları da dondurma formülü ile bunun içine almakta faydamız vardır diyorum. Başbakan bana fikrini anlatıyor “ben aleyhinde de değilim ama şimdi burada olaylar var askere müdahale için emir verdik. Teklif ettiğin formül gevşeme getirebilir.*

Başbakan İngilizlerle mutabık kaldığımız formülü kabul ettiğini söylüyor. Bu esnada bana şu hadise oldu bu hadise oldu diye bir şey söylemiyor. O saatte benim konuşmalarımın İstanbul olaylarına ne tesiri olabilir ki? İstanbul hadiselerinin konferans üzerinde ne gibi bir etkisi olabilir” şeklinde değerlendiriyordu. Bugüne kadar olagelen çalışmalardan anlaşıldığı gibi İngilizlerden istediğimizi elde etmiş bulunuyorduk. Bizim rolümüz ağırbaşlı davranan devlet rolü idi. Bunu o anda değiştirmeye de sebep yoktu. Hatta Mr. Mc. Milan, yemekte Zorlu'ya: *“şayanı hayrettir, geldiğinizden beri gazeteler ve cihan matbuatı ne kadar değişti? “Bir hafta da bu değişiklik hakikaten şayan-ı dikkat matbuatta çok iyi çalıştınız”* demiştir.

Ve vaziyette hakikaten böyle idi. Zorlu'nun telefonla gösteri siparişi vermesine gerek yoktu. Gazetecilerle *“Günde üç matbuat konferansı yapılıyordu. 20 – 30 gazeteci birden geliyordu. Bizim gazetecileri de bazen beraber bazen ayrı kabul ediyor, onların yardımlarından da istifade ediyorduk. Yabancı gazetecilerle temas bakımından Yunanlılar tamamen silinmiş durumda idi.”* Bu nedenle böyle olaylara ihtiyacımız yoktu. Uluslararası basın, yayın, tedhişçi Rumlar'ı tutmayı bırakmıştı. Onları tenkit ediyor ve dalgalandırıcı hadise olarak Türkiye'nin Kıbrıs davasında aldığı kuvvetli pozisyonu gösteriyordu.⁶¹

⁶¹ Yeni İstanbul Gazetesi, 30 Eylül 1967.

Yunan devlet adamı Karamanlis'in vatanına dönemez hale gelişi, Yunan eski hariciye nazırı Averof'un adeta vatanında barınmaz bir duruma düşmesi, Türkiye ile Yunanistan arasında tam her şey düzeler gibi olurken ipin kopuşu, Fatin Rüştü'nün izlemiş olduğu siyasetin daha sonraları izlenmemesi nedeniyle olmuştur.

Türkiye dışişlerinin başından Fatin Rüştü Zorlu zamansız ayrılmaya zorlanmamış olsaydı Yunanistan da hadiseler bir başka türlü gelişirdi Türkiye Kıbrıs'ta kazanımlarının üstüne yeni şeyler ekleyebilirdi. Olaylar karşısında Statükoyu koruyoruz diye hareketsiz bir politika takip eden siyasi hasımları, Türkiye'nin bu hariciye nazırını halkın gözünden düşürmek lekelemek ve can evinden vurmaya hırslı tutuldukları zaman ne gariptir ki onun en kuvvetli, en zırlı taraftarlarını seçmişlerdi. Haysiyet ve şerefini temkin ve vekaarını, dürüstlük ve vazife bilirliliğini..

Merhum Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı koltuğunda oturdukları günlerde Türkiye hariciyesinin bütün kapılarına, çekmecesini ve kasalarına son derece katı ve titiz bir protokol hâkim bulunmaktaydı. Hariciyenin işleyişine Genel Kurmay'ın sisteminden daha sert bir düzen verilmişti.

Randevu almadan kendisini ziyarete gelmiş olan Tefik Rüştü Aras için bile makam kapısı kolay kolay açtırılmamıştır. Atatürk'ün hariciye nazırı Dr. Tefik Rüştü Aras ki; Türkiye Cumhuriyeti Hariciyesini hemen hemen tek başına kurmuştu da denilebilir. Tefik Rüştü Aras, Zorlu'yu mesleğe alan meslekte ilk adımlarını atışına fikren yardım eden insandı. Nihayet kızı ile evlenmesine de müsaade etmişti. Türkiye diplomasisinin umumi karargâhını onun ziyaret ettiği bu karargâhta ancak umumi bir sevinç yaratabilirdi. Hariciye vekâletinde hangi odanın kapısında belirse o kapının derhal ardına kadar açılması ve en derin saygı ile içeri davet edilmesi en tabii hareket sayılmaz mıydı?

Hariciye vekili Fatin Rüştü Beyefendi, Dr Tefik Rüştü Aras'ın geldiği kendisine haber verilince özel kalem müdürüne:

-*"Beyefendi istirahat salonunda istirahat buyursunlar."* emrini vermekle yetinmiştir

Çünkü o sırada Zorlu odasına kapanmış Kıbrıs dosyası üzerinde çalışıyordu. Kıbrıs işine kendisini öyle bir kaptırmıştı ki çalışırken, babasını bile gözü görmüyordu.⁶²

⁶² Yeni İstanbul Gazetesi, 10 Ekim 1967.

C- DÖNEMİN ŞAHİTLERİ VE BASININ GÖZÜNDEN ZORLU'NUN KİŞİLİĞİ:

Dönemin aydın tabakası, Zorlu'nun çalışma sistemi ve titizliği konusunda hemfikirdirler.

Melih Esenbel, Zorlu için:

1954 Yılı Mayıs ayında Türkiye'de genel seçimler yapılacaktı. Fatin Rüştü Zorlu o güne kadar Türkiye'nin NATO nezdindeki daimi delegesi idi. Ancak Başbakan Menderes özellikle ekonomik konularda kendisiyle istişarede bulunmak üzere Zorlu'yu her ay Ankara'ya davet ederdi. 1954 Mayıs başlarında Zorlu Paris'ten Ankara'ya geldi. O tarihte iktisadi işbirliği genel sekreteriydim. Her gelişinde Zorlu benim odama uğrardı. Mayısta ki gelişinde Başbakanla görüşmesini anlattı. Milletvekili seçimlerine gireceğini söyledi. Başbakanla konuşması sırasında Kıbrıs konusunu da ortaya attığı'ni ve hükümetin daha hareketli olmasını önerdiğini, bunu gerek Türkiye'nin dış politikasının gereksinimleri açısından, gerek iç politika yönünden lüzumlu olduğunu belirttiğini nakletti. Muhalefetin seçimlerde bu konuyu gerçekten istismar edeceğini ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesine hükümet göz yumuyor gibi bir propagandaya yöneleceğini vurguladığını söyledi. Menderes'in Kıbrıs konusunda artık daha açık bir tavır almak ve Yunanistan'ın emellerine karşı çıkmak için enerjik bir davranış içine girmeyi kararlaştırdığını sözlerine ekledi. Hükümetin tedrici olarak Kıbrıs Konusunda sesini yükseltmeye başlamasında Zorlu'nun ikaz ve önerilerinin önemli bir rolü olduğuna inanırım.⁶³ İfadesini kullanmaktadır.

Menderes ve Zorlu 27 Mayıs'tan önce Sovyetler Birliği ile ilişkileri yeni bir zemine oturtmak amacıyla Moskova'ya gitmeye hazırlanıyorlardı. 1964'ten itibaren Sovyetlerle oldukça önemli bir ekonomik işbirliği başlatılmış, siyasi yönden de ilişkilerde belirli bir düzelme sağlanmıştı.⁶⁴

Dönemin gazetecilerinden Kemal Bağlum, anılarında Amerikanın neredeyse uydusu durumuna düşmekten kurtulmayı, Zorlu'nun Menderese sık sık tekrarladığını aktarmakta olduğunu ve başbakanın cevabı ise "bakalım, zaman ne gösterecek?"

⁶³ Melih Esenbel, **Kıbrıs I, Ayağa Kalkan Adam**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993, s.16.

⁶⁴ **Hürriyet**, 4 Temmuz 2006, İlter Türkmen'in, Dış Politikada Denge başlıklı yazısından alınmıştır.

şeklinde. Ancak Zorlu karardır Sovyetler ve tarafsızlarla ilişkiler kurarak, tek yanlı demokrasi çeşitlenecektir. Bağlum'a verdiği demeçte:

“Bizim en büyük hatamız kayıtsız şartsız Amerika'ya tabi olmamız. Böyle bir politika sonsuza kadar devam edemez Türkiye sırtını Amerika'ya dayamakla hiçbir sonuca varamaz. Aksine kendimizden çok şey veririz. Yinede onları memnun edemeyiz. Eğer Türkiye uluslar arası platformda haklı olduğu bir davada Amerika'ya rağmen, aksine bir görüş ortaya koyabilse saygınlığımız daha da artar. Böyle bir politikayı uygulayan devletler her zaman öteki devletler nezdinde sözü dinlenen ve dikkate alınan devlet durumuna gelmiştir.” Şeklinde özetlemiştir.

Bağlum da aynen Günver'in aktardığı gibi zorlunun konuyu Menderesin Moskova ziyaretinde şu sözlerle gündeme getirdiğini kaydeder: *“bu girişimlerin özellikle Amerika'yı rahatsız ettiğini de biliyorum..”* işte bu çerçevede Washington'un duyguları eğer yukarıda ifade edildiği gibiyse, araştırmacının aklına ister istemez tepkisinin niteliğini sormak gelmiyor mu?

Sovyetler, Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova ziyareti sonunda yayımlanan ortak bildirin K Kıbrıs paragrafına "Kıbrıs Türk toplumu"ibaresinin konmasına razı olması, o zaman büyük bir başarı olarak karşılanmıştı! O tarihten beri Kıbrıs konusunda katettiğimiz mesafeyi düşünürsek "Kıbrıs elden gitti, gidiyor" feryatlarının ne kadar geçersiz olduğunu daha iyi anlarız.

1970'de dönemin Genelkurmayı'nın ve her subayın başucu kitabı olarak taktim edilen Avcıoğlu'nun, Türkiye'nin Düzeni olmak üzere bazı kaynaklar, CIA'nın 27 Mayıs hazırlıklarından haberdar oldukları halde, bu darbe teşebbüsünü Menderes Hükümetine bildirmediğini kaydetmektedir.⁶⁵

1-ABD ve İngiltere Zorlu'yu Neden İstemedi?

Zorlu Görevden Alınmalı: İngiliz Büyükelçisi Bowker gizli mesajında Amerikalılarla anlaşabilecek birinin dışişleri bakanlığına getirilmesini öneriyordu. Bowker 8 Haziran 1955 tarihli İngiltere'ye gönderdiği raporda aynen şöyle diyordu: *“Zorlu görevden alınıp daha az fikri sabitleri olan ve Amerikalılarla anlaşabilecek birini ekonomik işlerin başına getirilmesi herkes için iyi olacak”* Birkaç gün önce Zorlu Amerika'dan dönmüştü. Ekonomik yardım amacıyla yapılan müzakereler

⁶⁵ Erol Mütercimler-Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.428-429.

Zorlu için yenilgi olmuştur. Amerika, Menderes Hükümeti'ne söz verdiği 300 milyon dolarlık yardımı vermiyordu. Zorlu'nun Amerika'da bulunduğu sırada James Bowker'in Londra'ya gönderdiği gizli telgrafta: Amerikan yönetimi yüklü miktardaki yardımın Türkiye'nin sorunlarını çözemeyeceğini bildirince Zorlu şöyle demiş *“Türkiye'deki mevcut durumun siyasi boyutuna önem vermeniz gerekiyor, yalnız bütçe çerçevesinde yardım talebimize yaklaşmayın.”*

İngiliz Büyükelçisi Bowker, Zorlu'nun Amerika'dan eli boş dönünce ülkedeki durumunun sarsılacağı görüşündeydi ve bunu *“Burada Zorlu'nun diktatör havasından hoşlanmayan ve başarısızlığından çıkar sağlayacak⁶⁶ birçok kişi var”⁶⁷* sözleriyle özetlemekteydi.

Zorlu yapılacak ekonomik yardımları görüşmek için Amerika'ya gitmeden önce İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği 1955 notunda Zorlu hakkında:

*F.R.Zorlu: Dışişleri Bakanı - 1910'de doğdu. İnsafsız ve alaycı, fakat yetenekli. Türk çıkarlarının korunmasında, fanatizm derecesinde dikkatli. Batıcılık kisvesi altında, muhtemelen yabancı düşmanı, inatçı bir müzakereci. Fakat kuru bir esperi sahibi.*⁶⁸ şeklinde ifadeler yer verilmiştir. Büyükelçiliğin bu ifadeleri, bizde Zorlu'yla müzakere edilecek ekonomik konularda büyükelçinin Zorlu'ya karşı dikkatli olunması gerektiğini bildirdiği hissini uyandırmaktadır. Bu hususta Melih Esenbel'in açıklamaları da bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Melih Esenbel, o günleri hatırlarken, sözlerine “Amerika, Menderes ve Zorlu'ya baskı yapıyordu” diye başladı ve şöyle devam etti:

*“Amerika, Menderes'ten devalüasyon yapmasını, ithalatı kısıtlamasını, kalkınma hızını düşürmesini istiyordu. O zaman kalkınma hızı yüzde 7 – 8 dolayına çıkmıştı ve bizden 4'e düşürmemizi istiyorlardı. Menderes ise başlattığı yatırımları tamamlayabilmek için sonuna kadar direndi.*⁶⁹ Eğer 1954'te Amerika'nın istediği gibi devalüasyon yapılmış olsaydı, yatırımlar aksayacaktı. Hâlbuki Menderes yatırımları durdurmak istemiyordu. Zorlu; *“ Amerika'nın söylediği prensip olarak doğru olabilir, devalüasyon ile ihracatın artırılması hedeflenir. Ama o dönemde Türkiye'nin ihraç edeceği ürün yoktu ki, Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler; tütün,*

⁶⁶ Büyük bir ihtimalle Köprülü kastedilmektedir.

⁶⁷ **Milliyet**, 18 Şubat 1989.

⁶⁸ **Milliyet**, 15 Şubat, 1989.

⁶⁹ Mehmet Arif Demirer, **Menderes ve Dövizler – 1954 Dünya Bankası Olayı**, İstanbul: Lazer Yayınları 2006. s.154.

pamuk filan. Zaten tütünümüzü ve pamuğumuzu Avrupa'ya satarken, Amerikan rekabeti ile karşılaşılıyorduk."

Dayton,⁷⁰ yardımı çok dar seviyede tutmak istiyordu. Hatta o kadar ki, inşa etmek istediğimiz yeni barajlara bile karşı çıkıyordu. Sarıyer Barajı, Amerikan ve Alman yardımı ile yapılmıştı. Esenbel değerlendirmelerinde: *"Menderes hükümeti, Seyhan Barajı'nı yapmak istiyor ve Amerika'dan destek talep ediyordu. Dayton ise, Size bu Sarıyer Barajı yeter diyordu. Dayton'un bütün hesabı, Türkiye'nin dış ödemeler dengesi açığının artmasını engellemek, böylece de Amerika'dan ve Dünya Bankası'ndan Türkiye'ye yapılacak yardımı azaltmaktı. İşte bu tutumu nedeniyle çok münakaşa ettik."*⁷¹ sözleriyle ekonomik yardımlar adı altında Türkiye üzerine oynanmak istenen oyunları hakkında son derece faydalı bilgiler vermiştir.

Haziran 1954 Menderes-Zorlu ve Esenbel Washington'dalar. Esenbel anlatıyor:

"Washington bu defa geri adım atıyor gibi görünüyordu ama gerçek hiç de görüldüğü gibi değildi. Menderes ve Zorlu üzerindeki baskı o günden itibaren daha da artacaktı... Ve bunun ilk işareti de Washington'da Zorlu, Hazine Bakanı Fitzgerald ve Esenbel arasındaki üçlü görüşmede verildi.

Zorlu bu görüşmede, Türkiye'nin Amerika'dan 300 milyon dolar tutarında ek bir yardım beklentisi içinde olduğunu söylüyordu... Ama Fitzgerald direniyordu.

"Fitzgerald ile Zorlu arasındaki görüşme uzadıkça Zorlu'nun siniri tepesine çıkıyordu. Amerikan Hazine Bakanı, Türkiye için kalkınma hızının yüzde 7-8, olmasını çok yüksek buluyordu. Yüzde 4'e düşürün diyor ve yardım işini de yokuşa sürüyordu. Zorlu sonunda öyle sinirlendi ki bana dönüp Türkçe "Bu adam beni çıldırtacak sen devam et" dedi.⁷² Zorlu ülke çıkarlarını ön planda tutmayan bir şekilde müzakereden yana olsaydı Amerikan yardımını çok kolay alabilirdi ve Türkiye'de iktidar zor duruma düşmezdi. Ancak ülke çıkarlarının ön planda tutulması hem Türkiye'de zor duruma düşmesine hem de Amerikan Hükümeti'nin tepkisine neden olmuştur.

Hasan Esat Işık'ın bu konuda yapmış olduğu açıklamalar da son derece dikkat çekicidir. Işık, *"Menderes ve Fatin Bey'i deviren Amerikalılardır"* oldu diyerek:

⁷⁰ 1955 Yılında Amerikan Yardım Heyeti Başkanı.

⁷¹ **Milliyet**, 16 Şubat, 1989.

⁷² **Milliyet**, 17 Şubat, 1989.

“27 Mayıs’ı yapan olaylar ve kişiler mevcut değildir, demiyorum. Ama böyle bir hareketin yapılmasını, Menderes ve Zorlu’nun iş başından uzaklaştırılmasını Amerikalılar herkesten çok istiyorlardı. Menderes ve Zorlu Amerika’nın yakınıydılar, çünkü umutları vardı. ‘Biz Amerika’yi desteklersek, Amerika da Türkiye’yi destekler’ diye düşünüyorlardı. Fakat sonunda Amerika’nın Türkiye’de istediklerini almasına rağmen, Türkiye’nin beklentilerine karşı oldukça sağır davranmak istediğini gördüler. Bunun yarattığı bir hayal kırıklığı oldu. İki politikacı da Amerika’nın Türkiye’yi azla idare ettirtmeye çalıştığını anladılar. Bu da Türkiye’yi dikkatli davranmaya yöneltti. Dikkatli davranma gereğini ilk duyan insan olma bedbahtlığına uğrayan da zavallı Fatin Bey’dir. Açıklamasını yapmıştır.

Dönemin önemli siyasi şahsiyetleri ve 1955–56 yıllarında Ankara’dan Londra’ya gönderilen gizli mesajlar iki önemli gerçeği gözler önüne seriyordu:

- Amerika Başbakan Menderes’e verdiği desteği çekmiştir.
- Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise artık istenmiyordu.

Melih Esenbel Zorlu ve Menderes hakkında yapmış olduğu bir değerlendirmede de: “Menderes ekonomiyi Zorlu’ya bırakmış değildi. Zorlu’nun takip ettiği politika aslında Menderes’in de ⁷³ politikasıydı. Ama Menderes daha yumuşak bir yaklaşım içindeydi. Zorlu ise bunu daha hırçın olarak yürütüyordu.

“Menderes ve Zorlu’nun metotları farklı olmuştur. Ama benim kanaatime göre, Zorlu’nun takip ettiği metot o zaman semere (burada ‘sonuç’) vermiştir. Alışılmış diplomatik teamülleri sarsmak, yıkmak gerekiyordu. Zorlu’nun takip ettiği metot alışılmış metot değildi. Zaman zaman hırçın olmuştu. Bu, Türkiye’nin menfaatine olmuş, karşısındaki devletler gerçekleri anlamışlardır.

“Bir yavaş yavaş konuşmak var. Bunu not ederler geçer gider. Bir de sarsmak var. Zorlu sarsıyordu. Onun için Zorlu’dan hoşlanmadılar. Ama daha sonra Fatin Rüştü Bey’in dirayetine (beceriklilik) hepsi teslim olmuşlardır.”⁷⁴

O günlerde birçok hararetli tartışmaya katılmış Hasan Esat Işık, Zorlu’nun sert bir müzakereci olduğunu belirterek şunları anlattı:

Ciddi müzakereler Amerika ile oldu. Fatin Bey zorlayıcı bir müzakere içindeydi. Onların iktifa etmemizi bekledikleriyle yetinmemiş, daha fazlasının verilmesini istemiştir ve bunun için de, “Bizim size katkılarımız böyle bir talepte

⁷³ Bence bu “de” yanlış. “Menderes’in” olmalı.

⁷⁴ Mehmet Arif Demirel, **Masallar ve Gerçekler**, y.y. İstanbul, 2005, s.142. Ayrıca Bkz. Kurtul Altuğ **“Bir Numaralı Tanık”** Doğan Kitap, 2006.

bulunmak hakkını bize veriyor” demiştir. “Bunu, “Ekonomimiz kuvvetli olmazsa biz ittifak içindeki mevkiimizi devam ettiremeyiz. “Şimdi sizden para alarak yapıyoruz. Bir an evvel kendimizden kaynak Üreterek ittifak içinde yerimizi almamız. İttifakın anlamı budur” tezi ile müzakere etmiştir. Fakat Amerikalılar bunu şantaj olarak kabul etmiştir.”

Hasan Esat Işık, gizli ⁷⁵ raporlara göz attı... ‘Dayton’ ismini görünce takıldı...

“Dayton, Yüksek Komiser⁷⁶ havasındaydı. Bunlar Türkiye’yi idare etmek iddiasında olan adamlardı. ⁷⁷ Fatin Bey hayatıyla ödedi ama Amerika’ya da bazı şeyler öğretti zannediyorum” diyerek görüşmemizi noktaladı.⁷⁸

2-Burrows’un Görüşleri:

Burrows Şüphesiz Türkiye’nin gündemini çok iyi takip eden ve Ortadoğu hakkında geniş bilgileri olan bir büyükelçiydi bundan dolayı Zorlu Hakkında söyledikleri de o günlere ışık tutması bakımından son derece önemlidir. Sir Bernard Burrows’un 1998 Mart ayında Afrika ve Doğu araştırma Okulunda düzenlediği seminerde yapmış olduğu değerlendirmelerden bir kısmını naklen aktarmak faydalı olacaktır.

“Bu noktada önemli ölçüde dış güçleri ve Türkiye’nin zihnini meşgul eden sorun ortaya çıkıyordu. Suçlananlara karşı idam cezası TC anayasası bu cezaya imkân sağlıyordu ve geçen 2 ya da 3 yıl boyunca muhalefeti sindirmeye çalışan birçok hükümet davasında idam cezası vardı. Hikâye de Batı Avrupa ve Amerika’yı düşündüren en önemli nokta buydu. Meselenin tümünü anlayabilmek için Menderes hükümetine ters düşen yabancı idare uygulamalarına bakmak gerekir. Türkiye 2. dünya savaşı sonundan beri batı ile aynı düzlemdeydi. 1947’den sonra “Truman Doktrini” Sovyetlerin Boğazlar ve Doğu Türkiye konusunda baskılarına karşı Amerika Türkiye’ye desteğini arttırdı. Bu durum 1950’lerde Türkiye’nin NATO’ya girişi ile doğrulanabilir. Sonuç olarak, Türkiye Menderes Hükümeti girişimi ile sağlanan ve Türkiye’nin yararına olan Ortadoğu ve batı güvenliğini sağlama amaçlı, Amerikan destekli Arap Emirlikleri Pakistan, İran, Irak ve Türkiye arasında

⁷⁵ İngiliz belgeleri kastediliyor.

⁷⁶ İngiliz sömürgelerinde en üst düzey yöneticisi, Genel Vali.

⁷⁷ Menderes’in geri gönderdiği Dünya Bankası’nın Türkiye Temsilcisi Pieter J. Lieftinck de bir başka Yüksek Komiser adayı idi!

⁷⁸ **Milliyet**, 14 Şubat, 1989.

imzalanan Bağdat Paktında lider bir rol üstlendi. Dahası 1950 ortalarına değin süren ve büyük zorluklara sahne olan Kıbrıs meselesin de Türk ve Yunan toplumuna eşit güç olanağı sağlayan Bağımsız Kıbrıs'ın kurulmasında Zürih ve Londra görüşmeleri Yunanistan'la ilişkileri düzenleyen bir devlet adamı rolü üstlendi. Batı organizasyonlarına üyelik Zorlu ve Menderes, müttefiklerine Türkiye'nin önemini vurgulayan Avrupalı ve Amerikalı devlet adamları arasındaki görüşmelere de büyük kolaylıklar sağladı. Bu yüzden büyük sorunların baş gösterdiği bir zamanda olayları başarıyla idare eden, müttefiki olduğu ve kişisel memnuniyetlerin var olduğu Batılı hükümetlerle büyük bir uyum içerisinde olan Türk Hükümetinin liderliği konusunda Batılı çevrelerin büyük bir eğilimi vardı.

Menderes ve Zorlunun karakterlerine değinmekte yarar var. (Polatkan kişisel olarak tanımadığım daha küçük bir balıktı). Menderes'in hem muhalefete hem de gelişim programlarına karşı gücü arttıkça, Menderes daha atak hale geliyordu.

Bence Zorlu son derece iyi bir dışişleri bakanıydı. Yıllarını dışişlerinde geçirdi. Ve bu yüzden teknik olarak iyi donanımlıydı. Türkiye'nin çıkarlarını Batıyla yakından alakalı olarak görüyordu. Bazen bu amaca ulaşmak ve Türkiye adına avantaj yakalamak için vicdanını göz ardı ediyordu. Zayıf noktası ülkede politik dayanağının olmamasıdır. Bu durum onu politikanın ayrılmaz bir parçası olan yöneticilikten alıkoyuyor ve uzmanı olmadığı iç hadiselerle karşılaşmasına neden oluyordu.

İdam sorununa dönecek olur isek, Batılı ülkelerin tepkileri doğal olarak kendi siyasal geleneklerini yansıtıyordu. İngiltere de 300 yılı aşkın süredir ve Fransa da 200 yıldır (biri hariç) batıda siyasi liderlerin suç karşılığı idam edilmesi uzun zamandır uygulama dışıdır.

Bu istisna tabii ki ikinci Dünya savaşını takip eden Nürnberg duruşmalarında Uluslar arası mahkemenin insanlığa karşı suçundan dolayı Alman lideri idamla yargılamasıdır. Bu tabii ki ulusal liderlerin ulusal mahkemelerde yargılanmasına olanak sağlamıyor ya da Nürnberg'deki suçlamalarla Menderes ve hükümeti arasında aynı dereceden bir suçlama olduğunu göstermiyordu. Son zamanlarda Türkiye'de politik sebeplerden dolayı idam daha sık rastlanır hale geldi. Örneğin Atatürk reformlarına ve batıcı Türkiye'ye karşı olanların idamı 1960'larda yaşamış insanların beyninde halen yer ediyordu. Batılı güçler ve Türkiye'deki silahlı güçler arasındaki çatışmadan halen büyük fırsatlar yakalamak mümkün. Duruşmaların

sonucunu etkilemek için temsilciler ya da Batılı hükümetlerin hareketleri haklaştırılmış olsaydı, durum daha çok (counter-productive?) olabilirdi.”⁷⁹

Burrows'un bu dönem hakkında yapmış olduğu değerlendirme bir hayli dikkat çekicidir. Türk demokrasisinin karşılaşmış olduğu zorlukları çok güzel bir şekilde değerlendirmektedir.

3- Rauf Denktaş'ın Zorlu Hakkında ki Görüşleri

Doç. Dr.Cihat Göktepe'nin, Sayın Rauf Denktaş'la yapmış olduğu Röportajından naklen:

Cihat GÖKTEPE: *Rahmetli Zorlu'nun Kıbrıs'a bizim askerler girdiği zaman hatta bu Londra Zürih Antlaşmaları imzalandığı zaman Zorlu'nun Birleşmiş milletler koridorlarında 80 yıl sonra Kıbrıs'a Türk askeri gidiyor diye böyle heyecanlı bir şekilde söylendiğine dair ifadeler var.*

Rauf DENKTAŞ: *Ben aynısını Zorlu'dan işitmedim ama biz kendisine şikayet ettiğimizde Makarios bu işi bozacak daha sonra dinlemeyecek falan dendi. Türkiye 40 mil ötede duruyor koca bir Türkiye. Buna rağmen bunu yaparsak pişman olur ada derhal taksim olur derdi. Hayatta olsalardı bu Kıbrıs meselesinin böyle uzayıp gitmesine müsaade etmezlerdi diye düşünüyorum.*

Cihat GÖKTEPE: *Peki bu Kıbrıs antlaşmaları sırasında Zorlu'nun kişiliğinden kaynaklanan Türkiye için artıları olmuş mudur?*

Rauf DENKTAŞ: *Bütün artıları olmuştur. Yani tüm artılar Zorlu'nun kendine güvenen Kıbrıs türküne inanan, heyecan dolu girişimleri sayesinde olmuştur. Onu Kıbrıs Türklerinin hiç unutmaması lazımdır heykelini dikmek lazımdır.*

Cihat GÖKTEPE: *Efendim birde 6-7 Eylül olayları 1955 siz o zaman Kıbrıs'tasınız?*

Rauf DENKTAŞ: *Tabi*

Cihat GÖKTEPE: *Bu 6-7 Eylül olaylarını maalesef değişik değerlendirmeler var. En bariz ve yaygın değerlendirme şu; iddialara göre o dönemde rahmetli zorlu Londra'da bu görüşmeler yapılırken, Kıbrıs görüşmeleri,*

⁷⁹ Afrika ve Doğu Araştırma Okulunda sir Bernard Burrows Tarafından Düzenlenen Seminer İçin Metin, Mart 1998.

içişleri bakanına bir mesaj göndermiş, Türkiye’de bir protesto gösterisi yaptırmanız gibisinden. Bu tip bir algılama ve Zorlu’da bundan suçlu bulundu. Özellikle Yunan tesisli eserlere baktığımız zaman Zorlu’nun bu şekilde yargılanmasını, bu işte Türk Devletinin parmağı olduğu varsayımıyla değerlendirme yapıyor.

Rauf DENKTAŞ: *Benim bildiğim şu: 6–7 Eylül olaylarından hemen hemen bir iki gün önce Kıbrıs’ta Rumların iki saldırısı olduğu. Biri Allasilya dediğimiz yer o zaman. Diğeri Atanya Köy dediğimiz ve Doktor Küçük’ten Zorlu’ya katliam başlamıştır diye çok feci bir şey yani harekete geçmezseniz bir şeyler olacak diye acayip 1–2 telgraf gönderdiği ve o telgrafın üzerine surf Yunanistan’ı geriletmek için, bu işi durdurmak için dediklerine göre; bir nümayiş yapılmasını istemişti. O nümayiş tahrik ya da haberci olarak gitmiş ve yakma-yıkma bilmem ne hadiselerine sebep olmuştur. Yani hükümet istemiyor böyle bir şey olmasını. Hükümet sadece bir tek ses çıkmasını istiyormuş. Ama bu Türkler elden gidince başka bir krize dönüşmüş. Dolayısıyla Londra’dan talimat bilmem ne denince Kıbrıs’tan katliam başlamıştır. Ama imdat sesi karşısında buradan yapılan bir haldir diyebiliyorum.⁸⁰*

Rauf Denktaş’ın değerlendirmelerinden anlaşılacağı üzere, Zorlu gibi iyi müzakereci olan, ülke çıkarlarını korumayı kendisine vazife bilen dışişleri bakanlarına ihtiyacımız vardır. Denktaş’ın “Zorlu yaşasaydı Kıbrıs meselesinin böyle uzayıp gitmesine müsaade etmezdi” sözleri Zorlu’dan sonra izlenen Kıbrıs politikasının tutarsız olduğunu göstermektedir.

Zorlu’nun Dünya çapında bir kıymet olduğunda bütün siyaset adamları görüş birliği halindedirler. Eski Sakarya milletvekili Hazma Osman Erkan’ın anlattığı bir olay:

“Nis Konferansına merhum Fatin Rüştü Zorlu ile beraber gitmiştik. O zaman kendisi parlamentolar arası delegasyon üyesiydi. Her zamanki gibi kürsüye çıkıp o akıcı Fransızca’sıyla konuşmaya başladı: bütün delegeler onun şahsiyetine kendilerini kaptırmışlar hayran hayran dinliyorlardı. O esnada sağ tarafımda koltukta oturan konferans başkanı M.Pisanelli (eski İtalyan bakanlarından) bana

⁸⁰ 29 Eylül Pazartesi günü saat 10:00 da Kafkas Üniversitesi Prof. Dr. Nihat Bayşu Konuk Evinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Rauf Denktaş ile Cihat Göktepe’nin Röportajından naklen alınmıştır.

doğru eğildi “mösyo Erkan” diye seslendi. “Fatin Rüştü Zorlu ile ne kadar iftihar etseniz azdır! Dünyada çok az kimseye nasip olur bu çapta insanlar”

Bu Zorlu'nun meziyetlerinin takdir edildiğini ifade eden binlerce örnekten birisidir. Başarıları, Dünya siyaset adamları arasında hala konuşulmakta ve kendisinden çokça söz edilmektedir.⁸¹

4- Mahkemede Bulunan Tanıkların Gözüyle Zorlu

Bedi Faik Duruşmalara katılan Gazeteci

“Ön plandaki tipler celal Bayar ve Fatin Rüştüdür. Duruşunu hiç bozmamıştır. Fatin Rüştü hâkimlere kafa tutacak sizin atıfetinizi istemiyorum diye yüzlerine bağıracak kadar erkekti. Orada o mahkeme salonunda en düşük pozda olan kişi ise Menderes'tir.”

Hüsamettin Cindoruk

“Zorlu ve Celal Bayar kararları hiç korku alameti olmadan dinlemişlerdir. Rüştü Erheldun Türk Ordusunun iftihar edeceği bir adamdı. Oda idamlıktı ve kararı metanetle dinlemiştir. Yassıda'da alınan kararlar onaylanmak üzere MBK' ya gönderilmiştir ve 4 saat içinde tasdik edilmiştir. O dosyaların o kısa zamanda okunması imkânsızdır.”

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere önceden belirlenmiş bir takım kararlar sadece meşru bir zemine oturtulmak amacıyla mahkeme kurulmuştur ve eşi benzeri görülmemiş bir yargılama süreci yaşanmıştır.

“Darbe olunca Çankaya Köşkü'nün etrafı sarılıyor ve içeri bir generalle birkaç subay giriyor Bayar generali vurmak için silahını çekiyor. Kimsin diye soruyor ben veteriner general... diyerek ismini söylüyor. Sonra Celal Bayar silahın bırakıyor ve diyor ki biz bir veteriner paşasına teslim olduktan sonra bunu hak etmişiz.”⁸²

⁸¹ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s..27-28.

⁸² Demokrasi Yokuşu Belgesli'nden naklen.

Oktay ekşi, Gazeteci Yazar

“Yassıada’dan gelen Kararları onaylayacak olan Milli birlik komitesinde idam konusunda şiddetli tartışmalar çıkmıştır. Alparslan Türkeş’in dâhil olduğu ve sembolize ettiği grup anayasal sisteme geçiş taleplerine karşıydı, geçmeyelim demişti. Cemal Madanaoğlu’nun başını çektiği grup ise tekrar anayasal düzene geçme taraftarıydı ve Türkeş’in sembolize ettiği grubu tavsiye etmiştir.”

Ahmet Ziyaettin Acarol (1954 – 1962) İmralı Cezaevi Eski Müdürü

“Zorlu idamı görmeye gelenleri selamladı. Öyle metanetli ki sanki seyahate gidiyor. Ailesine mektubunu yazdı. Kızına hanımına ve oğluna. Abdest alıp namaz kıldı. Dini telkin için gelen hoca(Yahya Eskişehirli), dua okurken kelimeleri söylemekte zorlanıyordu Zorlu hocanın Arapça kelimelerdeki bazı söyleyiş hatalarını düzeltti. Cellât titriyordu eli ayağı karışmış bir şekilde idi, cellat Fatin Rüştü Zorlu’nun boynuna ipi geçirdiğini sanarak çenesine geçirdi. Zorlu cellada dönüp olmadı ki oğlum idama ben gidiyorum sen gitmiyorsun..Sonra kendini boşluğa salınca ayakları masaya değdi ve hemen masa devrilerek kaderine terk edildi.”⁸³

İmralı Ada Kumandanı Tarık Güryay’ın anlattığına göre, *“Fatin Rüştü Zorlu, salona gardiyanların önünden girerek, rahat adımlarla idamı görmek için gelen heyeti selamladı. Kendisine okunan kararı, metanetle dinledi. Ondan sonra ailesine mektup yazması için Başsavcı’dan müsaade istedi. Kâğıt ve kalem verdiler. Oturdu, ailesine mektubunu yazdı. Güryay, ellerine dikkat ettiğini ve titremediğini söylüyor. Yazdığı mektubu bitirdikten sonra Başsavcı’ya verdi ve yine abdest almak için müsaade istedi. Abdest bitince, çoraplarını giydi. Gömleğinin sıvıdığı kollarını indirince kol düğmelerini takmayı da unutmadı.” Bir şey arar gibi, sağına, soluna bakınıyordu: "Ne arıyorsun?" diyen Güryay’a, kravatını aradığını söylemiş ve sonra gülümseyerek sakince ilerlemiş.*

Zorlu bir ara Başsavcı’ya dönüp: *"Özür dilerim, bekletiyorum"* der ve ekler: *"Mahkeme müddetince biz suçlu, siz de savcı mevkiinde bulunduğunuz için istemeyerek birbirimizi incittik. Buna rağmen sizden af ve özür dilerim."*

⁸³ İmralı Belgeseli’nden naklen alınmıştır.

Egesel de: "Katiyen size kırılmış değilim. Siz de bir kusurum varsa beni affedin ve hakkınızı helâl edin" dedi. Böylece karşılıklı helâlleşmeden sonra Ada Komutanı'na dönerek: "*Kumandan bey, sizden, hatırlarsınız ya, son bir ricam olacağını söylemişim: Benden evvel asılmış olanların ölümüne nasıl gittiklerini bilmiyorum. Fakat ben, işte gördüğün gibi, galiba bir insanın olabileceği kadar sakın ve metinim. Senden bunu aileme ve bilhassa anacığuma bildirmeni istiyorum. Son nefesimi, onu utandıracak bir korkaklığa düşmeden verdiğimi mutlaka bilmesini isterim!*"

5 - İdam öncesi ve İdamı

Yassıada'dan kalkan bir motor 15 idam mahkûmunu İmralı'ya götürürken Fatin Rüştü Zorlu için güneş son defa batıyordu. Elleri kelepçeliydi sonu belli bir yolculuğa çıkıyorlardı. Bu dönüşü olmayan bir yolculuk ölüm yolculuğuydu. Teknenin içinde ölüm sessizliği giderek artıyordu. İçlerinden birisi bu sessizliği bozdu; konuşan Celal Bayar'dı "*bir şeyler konuşalım*" dedi. "*böyle sessiz durmayalım...*" Sonra Fatin Rüştü'ye dönerek: "*mesela Zorlu Türkiye'nin Ortak Pazardaki yeri hakkında bize biraz bilgi versin.*" Zorlu her zamanki kibar ve soğukkanlı haliyle: "*hay hay*" dedi ve anlatmaya başladı. Söyledikleri o kadar derli toplu, o kadar önemliydi ki, sadece ölüm arkadaşları değil motorda bulunan görevli askerler bile hayretle dinliyorlardı. Belki de dinlemiyor onun bu metin halini hayranlıkla seyreliyorlardı. Motor İmralı'ya vardığı zaman Fatin Rüştü Zorlu'nun konuşması hala bitmemişti.

Bu konuya Fatin Rüştü Zorlu'nun kızı Sevin Zorlu:

"Babam ölümüne giderken bile AET'yi konuşuyordu İmralı Adası'na idam edilmek üzere götürülürken, hücumbotun içinde yan yana bulunan Fatin Rüştü Zorlu ve Celal Bayar arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla (AET) ilgili bir diyalog geçiyordu" değerlendirmesini yapmıştır. Bayar'ın "Bizi Ortak Pazar'a alacaklar mı?" sorusu üzerine Zorlu, "**darbe Türkiye'nin Ortak Pazara girmesini geciktirecek**" şeklinde bir ifadeyle karşılık veriyordu.⁸⁴

Bu gerçekten de yerinde bir tespiti ve ilerleyen zaman içerisinde bu görüşün haklılık payı daha da artmıştır. 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu daha yeni

⁸⁴ Zaman, 28.05.2002.

oluşmuştu. O sıralarda İngilizler de Avrupa serbest ticaret bölgesi EFTA'yı oluşturuyorlardı. EFTA'ya tam üye olarak bize kapılar açılıyordu. Ama Avrupa Ekonomik Topluluğu için sadece ortak üye olabilecektik. O dönemde bir iki komite kurulmuştu. Ekonomistler, uzmanlar bir takım istatistikleri bir araya getirmişlerdi. O dönem de Yunanistan Başbakanı olan Karamanlis bütün bunları bir kenara itti. Ekonomiden anlamıyordu. İstatistikleri de çok önemsemiyordu. Sadece şunu söyledi: "Ortak üye olsak bile Avrupa Ekonomik Topluluğuna gireceğiz. Neden? Çünkü bu öyle bir örgüt ki kendi içinde belli bir dinamiği var. Gelişecektir. Diğer dinamikler statik durağan kalacaktır" O dönemde bunu anlamıştı. 1959'da başvurumuzu yaptık. Fatin Rüştü Zorlu Yunanistan'ın da başvuru yaptığını duyunca gerçekten çok öfkelenmişti. Aşağı yukarı aynı dönemlerde başvurular yapıldı. Ancak biz müzakerelerimizi 1961'de tamamladık. Türkiye'de 27 Mayıs darbesi yaşandı. Türkiye Ortaklık Antlaşmasını 1963 yılında imzaladı. Tabii bizim 7 yıllık talihsiz bir diktatörlük dönemimiz var. O dönemde pekçok şey donduruldu. Avrupa Ekonomik Topluluğu tarifelerinin indirilmesi meselesini dondurmamıştı. O dönemde diktatörlük nedeniyle biz de birtakım şeyleri kaçırdık.⁸⁵

Zorlu'nun idamı öncesinde Egesel ile Zorlu arasında kısa bir diyalog geçiyordu:

"Kumandanım bir ricam daha var: Ben, asılanların kaçınıcı oluyorum?"

Zorlu'nun asılanların kaçınıcı olduğu sorusuna da Egesel:

"Ne baştasın, ne de sonda" deyince, bunun üzerine gülümseyerek:

"En hayırlısı ortada olmakmış" dedi.

Zorlu, metanetini idam sehpasında da korudu. O kadar ki, mahut gömleğin üzerine giydirilişinden sonra, kendisine dini telkinde bulunan hocanın, Arapça kelimeleri telâffuzda düştüğü hataları düzeltti. Kollarını arkadan bağlarken Başsavcı'ya son bir ricada bulundu: Ellerinin önden bağlanmasını istedi. Fakat bunun kanunen imkânsızlığı kendisine anlatıldı. Ne masaya, ne de masa üzerindeki sandalyeye çıkarken yardım istemedi. Hatta heyecandan eli titreyen cellada: *"Oğlum,*

⁸⁵ **Posta**, 8 Temmuz 2005, Mehmet Ali Birand'ın Yazı Dizisi.

ne titreyip duruyorsun? İlmik senin değil, benim boynuma geçecek" dedi. Sonra adeta kendini uçsuz bucaksız bir boşluğa atar gibi:

"Allah memleketi korusun, haydi Allahısmarladık!" dedikten sonra ayaklarının altındaki sandalyeyi itmek işini de kimseye bırakmadı. Boyu uzun olduğu için ayakları masaya basmıştı. Cellad masayı iterek kendisine düşen görevi yerine getirmiş oldu."⁸⁶ 16 Eylül 1961'de asılarak idam edilen Zorlu'nun cenazesi ölümünden 29 yıl sonra, 17 Eylül 1990'da İmralı Adasındaki mezarından alınarak İstanbul'da yaptırılan Anıtmezar'a nakledildi.⁸⁷

Zorlu adı Washington'dan Cakarta'ya kadar başkentlerde saygı ile anılıyordu. Fransızların ünlü L'Expres dergileri **"bütün Asyalı diplomatların toplandığı ve batılı müsteşarların çok yakından takip ettikleri Bandung konferansında herkes Subandrio'ya dikkatlerini çevirmişken Zorlu bütün parlaklığı ile konferansın tek yıldızı oldu"** diye yazmıştı. Avrupa gazeteleri dış politika yazarları Zorlu'yu sütunlarında sık sık anmışlar ve onu milletlerarası büyük politik şahsiyet olarak selamlamışlardır.⁸⁸

Sevin Zorlu: Babasının mahkeme kararı onaylanmadan idam edildiğini iddia etmektedir **"İdam için imzalar eksikti"** şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun idamında 'imzaların yeterli olmadığıyla ilgili. Sevin Hanım'ın anlattıklarına göre Yüksek Adalet Divanı'nın aldığı idam kararının infazı için son bir aşama daha gerekiyordu. Bunun için hazırlanan tebligatta sadece Cemal Gürsel ve kâtibin imzası vardı. Mahkeme heyetinin imzası yoktu. Bunun üzerine mahkeme başkanı Altay Egesel, **"Ben bu infazı yapamam. Mahkeme heyetinin MBK'nin de imzası yok. Bir tek cumhurbaşkanının imzasıyla olmaz bu iş."** diyor. Fakat bu arada kendi inisiyatifleriyle İmralı'ya geldiği öğrenilen çok sayıda subay baskı yaparak infazı yaptırtıyor.⁸⁹

⁸⁶ **Yeni Şafak**, 24 Mayıs 2000.

⁸⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Fatin_R%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC_Zorlu

⁸⁸ Fersoy, **Devlet ve hizmet adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.30.

⁸⁹ **Zaman**, 29.05.2002

6 - İdama Karşı Dış Basından Bazı Tepkiler

“İhanet davaları, siyasi bir eğitim yöntemi olarak politika yaşamında en meşum işlemlerden birisidir. Türkiye'nin bugünkü liderleri, Menderes ve arkadaşlarının idamını, Türkiye'de Anayasayı çiğneyerek gelecekteki Hükümetlere bir ihtar olarak kullanmak istemektedirler. İdamların, dünyadaki tepkileri hayret ve nefrettir.”

The Observer, 17 Eylül 1961

“Zorlu, muhtemelen Türkiye'nin yetiştirdiği en yetenekli Dışişleri Bakanı idi. Zorlu, muhakkak ki Kıbrıs Antlaşmasında Türk tarafının sorumlusu idi. Zorlu, ihtilal kanla mühürlenmelidir diyenlerin isteklerine kurban edilmiştir.”

The Sunday Times, 17 Eylül 1961

“Eski Hükümet mensuplarına verilen ağır cezalar İhtilalcilerin zaferini lekelemiştir. Askeri rejim, bir tehdit altında değildi ki, idamlar mazur görülebilir. İdamlar, bir siyasi intikam dosyası açıyor, bir emsal yaratıyordu.”

Herald Tribune, 18 Eylül 1961

“Zorlu cesaretle öldü. Cellâda yardım için boynunu eğdi, ‘ellerim bağlı olduğu için üzgünüm, yoksa ilmiği boynuma ben geçirmek isterdim’ dedi. Tabureyi kendi ayağı ile tekmelemek için cellâttan izin istedi ve bunu yaptı.”

Le Figaro, 18 Eylül 1961

“Zorlu, yakın zamanlarda Türkiye'de görev yapan Dışişleri Bakanlarının en yetenekli ve zekilerinden birisiydi. Kıbrıs anlaşmazlığının çözümündeki başarısı, Türkiye'nin son derecede lehine bu sorunun çözümlenmiş olması fevkalade büyük bir hizmet olarak daima hatırlanacaktır. Zorlu popüler bir Bakan olmadığı için kurban edilebilmişti. Zorlu'nun hataları ne olursa olsun, diplomatik yeteneği, zekası ve Dışişleri konusundaki bilgisi, kusurlarını tamamen telafi ederdi.

Kıbrıs konusunda 1959 Şubatında yapılan anlaşma, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin lehine idi Bu da büyük ölçüde Zorlu'nun eseri idi.”

The Times, 18 Eylül 1961

“İdam cezaları ile Türkiye’deki devrim sertlik yolunu seçmiştir.”

Le Monde, 17/18 Eylül 1961

“Ölüm cezasına mahkum edilenler arasında infaz için neden Zorlu ve Polatkan seçildiler? Zorlu, şahsi hataları ne olursa olsun, Dışişleri Bakanı olarak memleketine büyük hizmetler görmüştü. Acaba, Zorlu ve Polatkan’ın idam edilmelerinin nedeni her ikisinin de popüler olmayışlarından ve idamlarının olaylara açmayacağı düşünülmesi mi ileri geliyordu?”

The Economist, 23 Eylül 1961.⁹⁰

Yassıda macerasının ölümsüz kapanması için bütün dünya devletlerince yapılan halisane gayret ve ısrarlı tavsiyelere rağmen idamların yapılışı her tarafta derin üzüntü yaratmış ve itibarımıza gölge düşürmüştü. Her türlü politik inceliği O zaman ki NATO genel sekreteri PAUL H. Spakk idamlardan sonra Fatin Rüştü Zorlu için şunları söylüyordu:

“sadece Türkiye değil Dünya büyük bir devlet adamını kaybetti”

İmralı Adasındaki idamlardan sonra yayınlanan Match dergisi büyük manşette: ***“Bay Zorlu yaşadığı gibi asilce ölmesini bildi”*** diye yazıyordu. Match’ın o günkü sayısında İmralı adasında ki facianın da resimleri de vardı ellerini kana bulaştırmış olanlar Match dergisinin bu sayısını Türkiye’ye sokulmasını yasaklamayı da ihmal etmemişlerdi.

⁹⁰ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.145.

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS MESELESİ'NİN ULUSLARARASI SORUN HALİNE GELMESİ, İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELER

A- KIBRIS'IN JEOPOLİTİK KONUMU

Doğu Akdeniz'de bir ada olan Kıbrıs Türkiye'nin Güneydoğu Sahilinden 40 mil (74km) Suriye'nin batısından 60 mil (111km) Mısır'ın Kuzeyinden 240 mil (444km) ve Yunanistan'dan yaklaşık 500 mil (952km) uzaktadır. Sicilya ve Sardinya adalarından sonra Akdeniz'in 3. büyük adası olup yüzölçümü 3372 mil (8733km) Ada doğudan batıyı 140 mil(225km)kuzeyden güneye 64 km mesafededir. Uçuş mesafesi olarak Londra Lefkoşa arası yaklaşık 2000 mildir(3218km) 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre adadaki toplam nüfus 577.615'dir.%78'i Kıbrıslı Rum,%18'i Kıbrıslı Türk, kalanı da farklı milletten oluşan küçük azınlıklardır. Adayı önemli kılan en etkili unsur adanın stratejik konumudur. Avrupa ve Asya üzerindeki anayol bulunmaktadır.⁹¹

Kıbrıs Adası Türk hâkimiyetinden önce Venedikliler'in kontrolündeydi. Osmanlı Devleti'nin 1571 tarihinde adayı fethiyle Kıbrıs'ta Türk yönetimi başlamıştır. Ada 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs Antlaşması ile Osmanlı tarafından İngiltere'ye kiralanmıştır. Bu suretle, İngiltere adada idari hak elde etmiş olup, egemenliğin hala Osmanlı'da olduğu bir süreç başlamıştır. İlerleyen yıllarda İngiltere, Osmanlı Devleti ile aldığı ortak kararlara aykırı davranmaya başlamıştır. İngiltere kendini adanın tek hâkimi gibi görmeye başlamıştır. İngiltere, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin karşı cephede savaşa girmesini bahane göstererek 5 Kasım 1914'te adaya hâkim olmuştur.⁹²

Kıbrıslı Rumların 1931 yılında Enosis talebiyle başlattığı ayaklanmalar 1943'te İngiliz Hükümeti'nin tedbirleriyle bastırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen Dünya dengeleri Kıbrıs'ı da etkilemiştir. Rusya sıcak denizlere inme isteğinde olduğundan ve Kıbrıs'taki İngiliz varlığını da buna engel olarak görmektedir. Bundan dolayı adaya gönderdikleri gruplarla halkı Enosis

⁹¹ Cihat Göktepe,“Londra ve Zürich Antlaşmaları'nın hazırlık Süreci ve Türk İngiliz İlişkileri”, (1955–1959), Türkler Ansiklopedisi, C.19. Ankara, 2002, 943–951.

⁹² Mehmet Hasgüler, **Kimin Adası Kıbrıs'ın Akisi**, s.15.

doğrultusunda kışkırtmışlardır.⁹³ II. Dünya Savaşı sonrasında da Kıbrıs Rum toplumu içinde İngiltere'den bağımsızlığın alınması ve akabinde Yunanistan ile birleşme yönünde tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır.⁹⁴

1 Nisan 1955'te Kıbrıs Rumları teşkilatlanarak General George Grivas liderliğinde EOKA adlı silahlı bir örgüt kurmuşlardır ve Kıbrıs'ta Türk halkına karşı tedhiş faaliyetlerinde bulunarak adayı Yunanistan'a bağlamayı amaç edinmişlerdir. EOKA Enosis talebiyle İngilizlere karşı saldırılarda bulunmuştur.⁹⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1950 yılı başlarında 1920 yılından beri var olan tarihinin en olağanüstü tartışmalarından birisini yaşıyordu. 23 Ocak 1950'li yıllarda Türk Dış Politikası temel tutumunu değiştirecek olan sıcak bir konu üzerinde tartışılıyordu. Meclis gündeminde olmamasına rağmen CHP milletvekili Cevdet Kerim İncedayı söz alarak: hükümetin Kıbrıs'ta Türk'lerin hakkını savunmadığını, Türk Hükümetinin bu sorunu görmezlikten geldiğini vurguluyordu. Bu konuşmadan hemen sonra söz alan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak:

*"Beyler Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur. Basın muhabirlerinin sorularına karşılık olarak bunu bir kaç zaman önce söylemişim".Kıbrıs sorunu" diye bir şey yoktur. Çünkü bu ada Büyük Britanya'nın hükümdarlığı altında ve yönetimindedir. İngiltere'nin ada üzerindeki haklarını başka bir güne devretmek için herhangi bir niyetin olmadığını ve böyle bir temayülde bulunmadığını biliyoruz. Bundan tamamıyla eminiz. Her ne çeşit olursa olsun Kıbrıs'ta çıkacak herhangi bir kışkırtma durumu değiştiremez. Durum böyle bir kışkırtma sonucu değiştiremez"*⁹⁶ CHP'nin dışişleri bakanı Necmettin Sadak "Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur" diyerek Türk hükümetinin çekingen politikasını pekiştiriyordu.⁹⁷

Türkiye'nin 1950'li yılların başında bir Kıbrıs politikası oluşturamadığını veya olmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde en önemli amaç NATO güvencesi altında Batı Bloğu içinde yer alabilmektir. Bu nedenle Türkiye Kıbrıs ile lakalı tutumunu Avrupa ile olan ilişkilerini de göz önünde tutarak belirlemeye çalışmıştır. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin Hükümet açıklamasında da Kıbrıs'tan söz edilmiyordu. DP Hükümeti, Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkilerinin

⁹³ Ahmet Gazioğlu, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıbrıs" **Türkler**, Hasan Celal güzel-Salim Koca-Kemal Çiçek (ed.), C.19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.922-945.

⁹⁴ H.Fikret Alasya, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi**, s.10-11

⁹⁵ Sabahattin İsmail, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1992, s.43.

⁹⁶ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.103.

⁹⁷ Turgut Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, s.5.

devamı ve bir askeri ittifakta bulunmasının gerekliliğinden bahsediyordu.⁹⁸

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir Avrupa seyahatinden dönerken Yunanlı gazetecilerin sordukları soruları: “*Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir sorun yoktur*” şeklinde cevaplandırıyordu.⁹⁹

Köprülü'nün bu açıklamaları o günlerde ve daha sonraki yıllarda çok fazla eleştiriye uğramıştır. Bu açıklamanın bir benzeri daha birkaç ay önce Necmettin Sadak yapmış ancak sert eleştiriler almamıştı. Birkaç ay sonra Kıbrıs'ta artan tedhiş hareketleri bu açıklamanın sert şekilde karşılanmasına neden olmuştur.

Bu açıklamaları o dönemin şartlarını da göz önünde tutarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin o günlerde bir Sovyet tehdidiyle karşı karşıya olması Yunanistan'la iyi komşuluk ilişkileri tesis edilmesini zorunlu kılıyordu. Bundan dolayı yapılacak sert açıklamalarla bu dostluğun bozulmamasına özen gösteriliyordu.

Köprülü 20 Nisan 1951'de Hürriyet gazetesinde çıkan beyanatında: Kıbrıs'ta mevcut durumun değişmesi için bir neden göremiyoruz fakat herhangi bir değişiklik ciddi surette söz konusu olduğunda bunun, Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir şekilde yapılmasına müsaade etmeyiz¹⁰⁰ şeklinde bir tavır ortaya koymuştur.

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde, Türk-Yunan dostluğu hala geçerliliğini koruyordu. Üst üste ikili ziyaretler yapılmaktaydı. 1952 Ocak ayında Yunanistan Dışişleri Bakanı Ankara'ya gelmiştir. 26 Nisan -2 Mayıs 1952 tarihleri arasında Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Atina'ya ziyaret etmiş, bunu Yunan Kral ve Kraliçe'sinin Ankara ziyaretleri izlemiştir. Nihayet Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar 27 Kasım - 2 Aralık tarihleri arasında Yunanistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur.¹⁰¹ Türkiye'nin dostluk ilişkilerini bozmamaya yönelik açıklamaları ve girişimlerine rağmen Yunanistan konuyu BM'ye götürerek, uluslararası bir sorun haline getirme çabası içinde olduğu görülmüştür.

Birleşmiş Milletlerde, Kıbrıs konusunda yapılan ilk tartışma 1952 yılının 3.Komisyon'un 454. oturumunda cereyan etmiştir. Söz alan Yunan delegesi Dimitris Lambos ülkesinin müttefikler safında savaşa katılması kaydıyla, İngiltere'nin 1915

⁹⁸ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.104.

⁹⁹ Türkiye'nin tutumu bir yandan İngiltere'nin Kıbrıs Adasını terk etme niyetinde olmadığını belirtmek, bir yandan da Türk Yunan dostluğunun muhafazasına önem verildiğini her zaman vurgulamaktan geri kalmamak şeklinde tecelli etmiştir. Menderes aslında Zolu'yu dışişleri bakanı yapmak istiyordu Prof. Köprülü den pek memnun değildi. Köprülü sakin, statik olay çıkarmayan bir dış politikadan yanaydı.

¹⁰⁰ Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, s.10.

¹⁰¹ Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, s.11-12.

yılında Kıbrıs'ı Yunanistan'a iade etmeyi önerdiğini açıklar. Ayrıca milletlerin kendi mukadderatını tayin etme hakkının Birleşmiş Milletler de ele alınması gereken en önemli konulardan biri olduğunu ileri sürer. Lambos'a yanıt veren Türk delegesi Adil Derinsu ise Kıbrıs'ın idaresi için görevlendirilmiş makamın ileride yapacağı bütün istişarelerde, Türk soyundan gelen halkın arzularını ifade etmesine imkan tanınması gerekliliğinden ve Türk Hükümeti'nin bu konu da soydaşlarını her yönden destekleyeceği açıklamasını yapmıştır.¹⁰² Kıbrıs konusunda bu açıklamalar yapılırken hiç kimse, Kıbrıs sorununun yakın gelecekte Türkiye'nin tüm iç ve dış politikasına etki edeceğini tahmin edemiyordu.

B – KIBRIS'IN ULUSLARARASI BİR SORUN HALİNE GETİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

1- KIBRIS BM GÜNDEMİNDE

BM Genel Kurulu'nun 23 Eylül 1954 tarihinde yaptığı oylaması sonucu Kıbrıs konusu BM Güvenlik Konseyi'nde gündemine alındı. Bu komitedeki oylama şöyle oldu:

Aleyhte oy kullananlar: İngiltere-Fransa-Avusturya.

Lehte oy kullananlar: Sovyet Rusya-Çekoslovakya-Çin Küba-Ekvator-İzlanda-Suriye.

Çekimser oy kullananlar: Kolombiya-ABD.

Leyhte oy kullanan devletler İngiltere'nin Ortadoğu'daki üstünlüğüne son verme amacındadır.

23 Eylül 1954'te BM'de Yunan Baş Delegesi olan A.Kyrou konuştu. Yunan tezini Kıbrıs Halkı'na Self-Determinasyon hakkının tanınması ve bu yüzden ikili ilişkilerde gerginleşen havanın düzeltilmesinde, BM'nin yardımcı olmasını istemiştir. Buna karşılık Türk baş delegesi Selim Sarper bu konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada, meselenin BM gündemine taşınmasının, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında sorun çıkarmaya yönelik yapay bir gürültü olduğunu ve bu konunun İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu savunarak BM'de tartışılmasına itiraz etmiştir.¹⁰³

¹⁰² Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, s.12.

¹⁰³ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.35–36.

Bu konuda, İngiliz Baş Delegeesi ve Devlet Bakanı Selwyn Lloyd, BM'de yaptığı konuşmada, bu meselenin İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu, bu konunun BM gündemine alınmasının İngiltere'nin iç işlerine karışmak manasına geldiğini söyleyerek “*Kıbrıs iki ayrı grubun Türk'lerle Rum'ların ortak yaşadığı bir adadır “Enosis gerçekleşirse Kıbrıs halkına kendi geleceklerini saptamak için herhangi bir şans ve fırsat verileceğini sananlar mı var?”* sözlerini noktalamıştır.¹⁰⁴

Bu dönemde Kıbrıslı Rumların, adanın Yunanistan ile birleşmesi için yaptıkları gösteriler ve Yunan Hükümeti'nin bu konuya yönelik görüşler açıklanması Türkiye'de büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Türk Hükümeti olayın başlangıcından itibaren adada statükonun korunması taraftarı bir tutum içine girdi. ZAFER gazetesinde yazan Mümtaz Faik statükosunun değiştirilmesine karşı olduğunu yazıyor ve Türkiye'nin görüşlerini:

*“Kıbrıs'ın statükosunun değiştirilmesi ve adanın herhangi başka bir ülkeye verilmesi için herhangi bir sorun var ise ilk akla gelen ülke tartışma götürmeyecek şekilde coğrafi ve etnik hakları olan Türkiye'dir. Türkiye Akdeniz Savunma sistemi çerçevesinde görevlerini yürütebilmek için Yunanistan'la işbirliği yapmak istemektedir. Kıbrıs konusunu bir sorun haline getirmek istemiyoruz ve Yunanistan'ın da aynı anlayış ruhunu göstereceğini ümit ederiz.”*¹⁰⁵ Cümlesi ile özetliyordu.

Konu BM gündemine getirerek uluslararası bir sorun niteliği kazanmıştır. Buna karşın Türkiye'nin hala geçerli bir tezi bulunmuyordu. Türkiye'nin bir tezinin olmaması ve konu ile alakalı olarak kamuoyu oluşturmaması eleştirilmekteydi. İngiltere, Kıbrıs'ı daha ne kadar elinde tutacağı bilmediğini ve yakın zamanda adayı terk edebileceği gerçeğini sadece hükümetlerinin değil ilgili hükümetlerin de bilmesi ve kendisine göre bir hareket hattı çizmesi gerektiğini hatırlıyordu. Bu dönemde asıl yapılması gereken adanın istikbali hakkında bir Türk planı hazırlamak ve faaliyete geçirmektir. O tarihe kadar İngiltere'nin tezlerini destekleyen Türkiye, meselenin BM'ye getirilmesi çalışmalarını karşısında tezini belirlememiş dahası ne istediğini tam olarak bilmemesi çok önemli bir sorun kaynağı oluşturuyordu. Meselenin bu noktaya geldiği günlerde Türkiye'nin ne istediği tam olarak netleşmemiştir. Farklı görüşler üzerinde tartışma devam etmektedir. Bu tartışmalar:

Adanın İngiliz'lerde kalmasını mı?

Adanın bize verilmesini mi?

¹⁰⁴ Gazioglu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)*, s.39.

¹⁰⁵ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*,.104, 105.

Adanın Yunanlılara verilmesini mi?¹⁰⁶ Konuları üzerinde yapıyordu.

O yıllarda yazılıp çizilen çalışmalara bakıldığında, Türkiye kendisine aktif bir dış politika oluşturmamıştır. Yunanistan ise ısrarla adanın kendisine ilhakını istemekteydi. Türkiye Kıbrıs'la ilgili sağlam bir Dış Politikayı 1954 yılında Fatih Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs Komisyonu Başkanı olmasından sonra oluşturabilmiştir.

BM'den çıkar elde etmeyi düşünen Yunanistan aradığı fırsatı bulamayınca, amacına meşru olmayan yollardan ulaşmak için çalışmalar yapmaya başlamıştır. 1955 Ocak ayının son günlerinde Kıbrıs'a içi silah mühimmat dolu bir motor yaklaşmış İngilizler bunun bir Yunan limanında yüklenmiş olduğunu tespit etmiştir. Bu olay sonrasında 1 Nisan'da başlayan saldırılar Yunanistan'ın Kıbrıs'taki olayların gerisinde olduğu kanaatinin yayılmaya başlamasında etkili oldu. Bu durum karşısında Türk kamuoyunda haklı olarak heyecana sebep oldu.¹⁰⁷

Bu olayın ortaya çıkmasından sonra Kıbrıs'ta tedhiş olayları yaşanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Lefkoşa'nın Türk kesimindeki polis merkezinin önündeki metal mektup toplama kutusunun 21 Haziran'da patlaması neticesinde 14 Türk'ün yaralanması, Foka'nın Türk kesiminde bombalı silahlı eylemler yapılması, Türk toplumunda büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur. Yüksek Öğrenim Gençliği konuya büyük bir duyarlılık göstermiştir. Ayrıca Türkiye'de Milli Talebe Federasyonu (T.M.T.F) ve Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti de 23 Haziran'da bir bildiri yayınlarak olayı protesto etmiştir. Dr. Fazıl Küçük'ün, bomba olayı üzerine 22 Haziran 1955'te Başbakan Menderes'e çektiği telgrafta Türkiye'den Kıbrıs Türklerini korumasını istemesi, Türkiye'de geniş yankı uyandırmıştır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sivil toplum örgütleri Türk Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda daha aktif olması gerektiği isteğinde bulundular.¹⁰⁸

İngiltere, Kıbrıs'ta asayişin ve istikrarın sağlanmasına stratejik çıkarları açısından büyük önem veriyordu 1952 de Mısır'daki askeri bir darbe sonucu yönetimin değişmesini izleyen süreçte İngiliz'lerin Süveyş bölgesinden çıkartılması üzerine İngiltere orada bulunan bütün kuvvetlerini Kıbrıs'a nakletmiştir.¹⁰⁹

Mısır'ın elden çıkmasının hemen arkasından Kıbrıs'ın da kaybedilmesi

¹⁰⁶ Mehmet Haşgüler, **Kimin Adası Kıbrıs'ın Akisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.15.

¹⁰⁷ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası, 1939'dan Günümüze Kadar**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1984, s.386.

¹⁰⁸ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)**, s.39-77.

¹⁰⁹ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)**, s.79.

İngiltere'nin saygınlığını önemli ölçüde etkileyecek bir durum teşkil edebilirdi. Bundan dolayı Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetinden geri adım atmak istemeyen İngiliz yönetimi, bu durumu çıkarlarına en uygun şekilde çözümleninin yolunu aramaya başlamıştır. 1955 yılı Mart ayında Türkiye, Irak, İran, Pakistan arasında oluşturulan ve ABD'nin de teorik üye olarak destek verdiği Bağdat Paktı kurulmuştur. Bu oluşumun içinde yer almak isteyen İngiltere, Türkiye gibi önemli bir bölge ülkesini gücendiremezdi, dolayısıyla Türkiye'ye Kıbrıs meselesinde gereken önemi vermesi gerekiyordu İngiltere'nin de katılmasıyla Bağdat Paktı Türkiye ve İngiltere'yi bölgede birleştiren en somut adım olmuştur.¹¹⁰ “Kuvvetli ve sağlam bir Türkiye'nin mevcudiyeti genelde batı için özellikle de İngiltere için hala çok mühim stratejik menfaattir”.¹¹¹ Şeklindeki İngiliz görüşü de Türkiye'nin İngiltere İçin önemini gayet iyi bir şekilde ifade etmektedir.

Bu paktın Kıbrıs Meselesine etkisine kısaca değinilecek olunursa:

DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinde bir değişim olduğunu belirten Mahmut Dikerdem, bu konuda şöyle demektedir. *“1. Menderes Kabinesinde Dışişleri Bakanlığına Fuat Köprülü getirildi. Köprülü, yetişme tarzı, kültürü ve beğenilen bakımından tam bir şarklı idi. Atatürk devrimlerinden hiç hazzetmediği de bilinir. Onun Dışişleri Bakanlığına geçişiyle Türkiye'nin dış politikasında Arap dünyasına yakınlaşma, Arap devletlerinin dostluğunu kazanma eğitimleri görülmeye başlandı. Bu eğilim 1950 yılında henüz yeni bir Orta Doğu politikasının doğuşu niteliğinde olmakla beraber, ileride Bağdat Paktı ile sonuçlanacak bir tutumun ilk izlerini taşıyordu. Nitekim yeni Dışişleri Bakanı ilk iş olarak DP Hükümetinin Atatürk ve İnönü dönemlerinde Arap devletlerine gösterilen kayıtsızlığı onaylamadığını, kendilerinden önce tutulan yanlış yolu düzeltmek amacıyla olduğunu Ankara'daki Arap devletleri temsilcileriyle ilk görüşmelerde bildirilmişti”*.¹¹²

Ancak, Bağdat Paktının kuruluşu temelde Menderes Kabinesi'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinde aldığı tavırdan değil, Amerikan askeri stratejisinin dayatmasından doğmuştur. Oral Sander, Amerika açısından Bağdat Paktının kurulmasının nedenlerini şöyle sıralar:

¹¹⁰ Sedat Laçiner , “Türkiye İlişkilerinde Kültürel ve İdeolojik Kökenler”, **Liberal Düşünce**, S.13, 1999. s.22.

¹¹¹ Burrows'dan FO, 7Aralık 1959, FO-371/144757, RK 111/11

¹¹² Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997,s.45.

a) Doğrudan bir Sovyet-Amerikan çatışmasına varacak sürtüşmelerden kaçınmak.

b) Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de egemen bir duruma gelmesini engellemek

c) Bölgedeki kaynaklar ve özellikle petrolün Batıya akış yollarını korumak ve sürdürmek.

d) İsrail devletinin varlığını sürdürmesini sağlamak.¹¹³

İngiltere, Kıbrıs'ın sadece Rumlara verilmesini istemiyordu. Bunun en önemli nedeni ise İngiltere'nin Mısır'daki üstlerini kaybetmiş olması ve buradaki askeri birliklerinin Kıbrıs'a kaydırmasıydı. Eğer ada tek taraflı bir yönetime devredilecek olursa İngiltere Ortadoğu'da ki politikasında Türkiye'nin desteğini kaybederdi. Bu dönemde İngiltere'nin Irak'ta 1956 yılına kadar askeri üs bulundurma hakkını elinde bulunduruyordu. Bu hakkın devamını sağlamak amacıyla Bağdat Paktına girerek Türkiye'nin desteğini almak istiyordu. Ayrıca İngiltere, Türkiye'nin desteğini sağlayarak, Süveyş'in elden çıkmasıyla, Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'nde kaybettiği çıkarlarını güvence altına almış olacaktı.¹¹⁴

Bundan dolayı, Antony Eden¹¹⁵ Doğu Akdeniz'deki ve Ortadoğu'daki NATO ve İngiliz çıkarlarını Türkiye'nin katkısı ve desteği olmadan tam olarak korumanın ve geliştirmenin çok zor, hatta olanak dışı olduğunu düşüncesindeydi. Bu nedenle Kıbrıs'la ilgili yeni bir anayasa ve özerklik önerisini Türkiye ile de görüşmek ve Türkiye'nin onayını almadan adada statükoyu değiştirecek herhangi bir adım atmamak gerektiği inancındaydı. 30 Haziran 1955'te Londra'da üçlü konferans düzenlenmesi çağrısı yapılırken şöyle denilmektedir. *“Majesteleri'nin Hükümeti birleşik krallık Yunanistan ve Türkiye'yi aynı şekilde etkileyen stratejik ve diğer sorunları daha ileri düzeyde bir ilgi ile incelemeye almıştır. Üç ülkenin bu alanda karşılık güvene dayalı işbirliğinin onların çıkarları için kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle Majestelerinin Hükümeti yakın bir tarihte Kıbrıs da dahil Doğu Akdeniz'i etkileyen siyaset ve savunma sorunları görüşmek üzere Yunan ve Türk Hükümet'lerinin temsilcilerini Londra'ya göndermeye çağırmaktadır.”*¹¹⁶

İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Mc. Milan Türk ve Yunan hükümetlerini üçlü bir konferans için 29 Ağustos 1955'te ünlü Lanchester House'a davet etmiştir.

¹¹³ Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri**, 1947-1964, Ankara: AÜSBF Yay., 1979.

¹¹⁴ Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları**, İstanbul: Nilüfer Yay., 1980. s. 259.

¹¹⁵ 1955-1957 Yılları arasında İngiltere Başbakanı olarak görev yapmıştır.

¹¹⁶ Gazioglu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)**, s.80.

Konferansın konusu Doğu Akdeniz de güvenlik sorunları olarak saptanmıştı. Ancak Konferansta konuşulan tek konu Kıbrıs Sorunu olmuştur. Türkiye'nin Konferansa davet edilmesi, İngiltere ve Yunanistan'ın yanı sıra Türkiye'nin de adanın geleceği üzerinde yapılacak tartışmalarda eşit haklara sahip olması demektir. Yunan hükümeti bu konferansa katılacağını kısa bir gecikmeden sonra açıklamıştır. Yunanistan'ın bu konferansa katılması, Kıbrıs Sorunu'nun bundan sonraki aşamalarını önemli bir dönüm noktasını teşkil etmekte ve Yunan diplomasisinin önemli bir hatası olarak gösterilmektedir.¹¹⁷

2 - LONDRA KONFERANSI KONFERANS ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

Konferans öncesinde ABD, konferansa tam destek verdiğini açıklamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü tarafından yapılan açıklamada: *"İngiltere'nin bu önerisini güç bir sorunun çözümü için doğru yönde atılmış bir adım olarak sayıyoruz. En yakın dostumuz olan 3 müttefikimizin (Türkiye, İngiltere, Yunanistan) görüş ayrılıklarını doğrudan ve yapıcı tartışmalara çözümlenmek yolundaki bu girişimi memnuniyetiyle karşılamaktayız"*¹¹⁸ denilmekteydi.

Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın Enosis istekleri pek çok kez tekrarlanmış ancak her defasında İngiliz hükümeti tarafından reddedilmiştir. Kıbrıs'ın İngiliz politikasındaki yeri ve önemini İngiltere'nin sömürgelerden sorumlu bakanı Henry Hopkins 28 Temmuz 1954'de ki parlamento toplantısında şu şekilde ifade etmiştir:

*"Üzerinde daima hemfikir olunan bir husus şudur: Commonwealth bünyesinde öyle topraklar vardır ki özel durumlarından dolayı tam bağımsızlığı düşünülemez... Kıbrıs'taki hâkimiyetin değişmesi ile ilgili herhangi, bir sorun yoktur. İngiltere'nin Avrupa, Akdeniz ve Ortadoğu' da ki stratejik yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için İngiltere'nin adada hâkimiyet devam ettirmesinden başka bir seçenek yoktur."*¹¹⁹

İngiltere'de 1954 yılında yönetimde bulunan İşçi Partisi'nin Rum ve Yunan

¹¹⁷ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.109–110.

¹¹⁸ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.84.

¹¹⁹ Göktepe, "İngiliz ve Amerikan Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesi ve Türkiye'nin Dış ilişkilerine Etkileri", s.37.

taleplerini reddetmelerinin altında yatan sebeplere bakıldığında; adanın stratejik konumu ve bunu İngiliz kara hava ve deniz kuvvetleri için oynadığı önemli rol II. Dünya Savaşı sırasında müttefiklerce de anlaşılmıştı. Bu dönemde Yunanistan Enosis isteğinde fazla ısrarcı değildi, bunun en önemli nedeni dışa bağımlılığının büyük olması ve İngiltere'nin de yardım edebilecek bir ülke olması nedeniyle İngiliz desteğinin kaybedilmek istenmemesiydi.¹²⁰

Bu dönemde Türk politikasının esası adada statükonun devam etmesi yönündedir. Bunun en önemli sebebi ise Türk yöneticileri adanın, hem NATO'da hem de Bağdat Paktı'nda müttefiki oldukları İngiltere'nin hâkimiyetinde olmasından rahatsız olmamasıdır. 24 Ağustos 1955'te Türkiye Başbakanı Adnan Menderes yaptığı açıklamada adanın geleceğinin belirlenmesinde sadece etnik faktörün değerlendirilemeyeceğini, bununla birlikte Coğrafi ekonomik siyasi ve tarihi gerçeklerinde dikkate alınması gerektiğini, bu doğrultuda Kıbrıs'ın Anadolu yarımadasının bir devamı olduğunu vurgulayarak, Türkiye açısından en kabul edilir seçeneğin statükonun devamı olduğunu belirtmiştir. Menderes diğer seçenekleri de şöyle ifade etmiştir: Birinci seçenek; Eğer İngiltere adadan çekilirse adayı Türkiye'ye iade etmelidir. İkinci seçenek; Ada Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılmalıdır (Enosis karşı taksim planı) Üçüncü seçenek ise; İngiliz hâkimiyeti altında ada halkının kendini yönetmesine imkân sağlanmasıdır.

Türkiye basını ve kamuoyu ise, Londra Konferansına Türkiye'nin taraf olarak resmen çağrılmış olmasını memnuniyetle karşıladı. Bu yönde, basında olumlu görüşler belirtilmiştir. Kıbrıs'ın, Türk yurdunun bir parçası olduğu ve Türkiye'nin güvenliği yönünden büyük önem taşıdığı; ayrıca adada hukuki, tarihi, coğrafi, askeri haklarının bulunduğunu vurgulayan yorumlar yapıldı.

Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu, adadaki gelişmelerin ulusal hak ve çıkarlarımız için tehlikeli boyutlara ulaştığını görmekte bu gidişi önleyici önlemler almak sürecine girmiş bulunmaktaydı. Bir yandan Kıbrıs Türk toplumunun ulusal varlığını korumak, öte yandan uluslararası alanda Türkiye'nin Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz sahibi olduğunu duyurmak ve kanıtlamak gerekiyordu. İşte tam bu esnada, İngiliz Hükümeti'nin, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı ile Londra'da üçlü bir konferans düzenleme girişimi, bu yönde Türk tarafının eline geçen önemli bir fırsat olmuştur. Bunu iyi kullanmak, iyi değerlendirmek ve hem Kıbrıs Türk

¹²⁰ Göktepe, "İngiliz ve Amerikan Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesi ve Türkiye'nin Dış İlişkilerine Etkileri", s.38.

toplumunun haklarını, hem de Türkiye'nin ulusal çıkarlarını uluslararası alanda kayda geçirmek gerekiyordu.

Makarios, Atina'da temaslar yaparak Londra Konferansı'na ilişkin olumsuz bir hava yaratırken, Dr. Küçük de Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf göndererek, *"Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması için büyük devletimizin yardımına sığınır, sarsılmaz bağlılığımızı ve itimadımızı bir kez daha teyid ederiz"* demektedir. Kıbrıs Milli Türk Birliği ise, Londra Konferansını izlemek ve Kıbrıs Türk tezini duyurmak amacıyla toplumu temsilen bir heyetin orada bulunmasının gerekli olduğuna karar vermiş ve bunu bir bildiri ile Dünya kamuoyuna duyurmuştu.

Cumhuriyet gazetesinin bir başyazısında şöyle deniliyordu:

*"Londra Konferansının hedefi, bir uzlaşma formülü aramak ve kabil olursa, 3 ilgili devletin iştirak edeceği yeni bir yönetim kurmaktır."*¹²¹

Şükrü Kaya, Hürriyet'te, Londra Konferansının tüm tarafları tatmin edemeyeceğini, fakat mevcut durumun değişmesi olasılığı karşısında Türkiye'nin, ada üzerindeki hakkını ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin yaşam ve güvenliğinin korunması gereğini vurgulamıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın ise, Ulus Gazetesi'nde Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin geleceği hakkında kayıtsız kalkınamayacağını belirttiikten sonra, Kıbrıs'ın NATO devletlerinin ortak egemenliği altında, Batı Dünyası'nın bir savunma merkezi olabileceği görüşünü ileri sürerek, *"O zaman, adada yaşayan Rumlar da Türkler de içişlerinde tam bir özerklik ve bağımsızlık hakkına eşit surette sahip olarak rahat yaşayabilirler"* demektedir.¹²²

Bu dönemde diğer önemli bir gelişme, aşırı ve gereğinden çok fazla bir tepki göstererek, Türk düşmanlığı kampanyası başlatan ve Kıbrıs'taki EOKA tedhişine açıkça destek veren Yunanistan karşısında ciddi ve onurlu bir siyaset izlemek yerine son derece pasif davranan Fuat Köprülü'nün bu görevden alınması ve yerine Fatin Rüştü Zorlu'nun atanması olmuştur. Böylece, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Zorlu, Dışişleri Bakanı olurken, Köprülü de onun yerine kaydırılmıştı. Londra Konferansı arifesinde, Türk Hükümetindeki bu önemli değişiklik, dış politikada daha atak ve daha kişilikli bir davranış içine girileceği, Kıbrıs konusundaki gelişmelere daha yakın ilgi gösterileceği ve Türkiye'nin çıkarlarının

¹²¹ Cumhuriyet, 13 Temmuz 1955.

¹²² Gazioglu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)*, s.83.

korunmasında daha cesaretli adımlar atılacağına bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir.

Ağustos ayı ortalarında, Yunanlıların bir 'Beyaz kitap' yayınlamak, Türkiye sınırları içindeki Doğu Trakya ile Gökçeada ve Bozcaada üzerinde hak iddia etmeleri, Türk kamuoyunun öfkesini daha da artırmıştır. Bunun dışında, Kıbrıs kaynaklı bir başka haber de ise Dr. Küçük'ün, 3 Ağustos 1955'te, İstanbul'daki 'Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Başkan Hikmet Bil'e yazdığı bir mektupta, Rumların taşkınlıklarını artırdığını ve yakında Türklere saldıracaklarına ilişkin Lefkoşa'da söylentiler yayılmaya başladığını, bunun genel bir katliamın başlangıcı olabileceğini bildirmesi sonucu ortaya çıkmıştı.¹²³ Dr. Küçük, bu durumun çok acil olarak tüm 'Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti' şubelerine duyurulmasını ve mitingler yapılmasını Hikmet Bil'den rica etmiştir. Kıbrıs'ta, Türklere karşı katliam söylentisinin Ankara'da duyulması üzerine Hükümet, 23 Ağustos akşamı, İngiliz Büyükelçisine bir nota vererek, bu haberin Türk kamuoyunda yarattığı öfke ve tepkiye dikkat çekmekte ve İngiliz Hükümetinden, Rumların tedhiş faaliyetlerinin derhal önlenmesi ve Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliklerinin sağlanması istenmekteydi. Dr. Küçük'ün bu isteği, İstanbul'daki Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti tarafından yerine getirildi. Nitekim 1960'da Yassıada'da 6-7 Eylül olayları davası görüşülürken bu Cemiyet üyelerinden Aydın Konuralp, Kıbrıs'ta Türklere karşı katliam yapılacağı haberini kendilerinin yaydıklarını kabul etmiştir. Bu gelişme üzerine Adnan Menderes bir konuşma yapmıştır.

a- Menderes'in 24 Ağustos Konuşması

Başbakan A. Menderes, Londra Konferansına birkaç gün kala, 24 Ağustos'ta, İstanbul'da Liman lokantasında, konferansa katılacak Türk heyetinin ve üç büyük kentte yayınlanan Türk gazetelerinin başyazarlarının katıldığı bir akşam yemeği vermiştir. Yemekte, Menderes, ertesi günü, tüm gazetelerin manşetini oluşturan önemli bir konuşma yaptı ve Kıbrıs sorunuyla ilgili resmi Türk görüşünü ilk kez bu kadar açık, kesin ve belki de sert bir dille açıkladı. Kıbrıs Türk toplumuna karşı yapılması muhtemel Rum saldırı ve katliamı karşısında adadaki toplumun

¹²³ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)**, s.85.

savunmasız bırakılmayacağını ve Kıbrıs'ın Anadolu'nun devamından ibaret olduğunu.¹²⁴

Yunanistan'ın yayılmacı emeller taşıdığını, Girit'i aldıktan¹²⁵ sonra Anadolu'yu işgale kalkıştıklarını, şimdi de Kıbrıs'a göz diktiklerini anlatarak, Kıbrıs'ın statüsünde Türkiye aleyhine hiçbir değişikliğe kesinlikle fırsat verilmeyeceğini vurguladı.¹²⁶

Menderes'in Kıbrıs'la ilgili 24 Ağustos söylevi, Türk toplumu tarafından olumlu karşılandı, sevinç yarattı. Basın, Başbakan'ın sözlerine manşetlerinde, geniş yer vermiştir. Türkiye radyoları, bu konuşmanın tam metnini birkaç kez tekrarladı. Siyasi partiler, konuşmanın içeriğini memnuniyetle karşıladı. Gençlik kuruluşları duydukları sevinci dile getirdi. Kıbrıs Türk toplumu içinde de hem sevinç, hem de o günlerde çok gerekli olan güven duygusunu pekiştirdi. Muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü, 25 Ağustos'ta İstanbul'da bir açıklama yaparak,¹²⁷

*“Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün önlemlerde beraberiz. Kıbrıs Konferansında haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükümeti bütün çabalarını da destekleriz.”*¹²⁸ ifadesini kullanmıştır.

İngiliz Başbakanı A. Eden, Türkiye'nin, Kıbrıs konusundaki görüşlerini açık ve kesin bir dille, resmi şekilde açıklaması taraftarıydı. Bugüne kadar Türk basını, Kıbrıs konusunda açıkça fikir belirtirken Türk Hükümetinin çekingen ve aşırı derecede itidalli tutum içinde olmasının yanlış yorumlanabileceğini düşünen Eden, *“Türklerin, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına asla izin vermeyecekleri bir gerçek olduğuna göre, bunu şimdi açıkça belirtmelidir”* demekteydi.

Konferans öncesinde Türkiye'de konu ile en iyi şekilde temsil edebilecek kişileri seçmede büyük özen göstermiştir.

Köprülü Kıbrıs sorununa ciddi olarak eğilmek ve sonu ne olacağı belli olmayan bir mücadeleye atılmak niyetinde değildi. Kişisel özelliği de dışişleri bakanı olmaya uygun değildi. Seyahatten hoşlanmaz uçaktan korkardı. Fransızca'sı ve İngilizce'si yok denecek kadar azdı. Uluslar arası toplantılara şahsen katılmaktan

¹²⁴ **Vatan**, 25 Ağustos 1955, s.1.

¹²⁵ Ayrıntılı ilgi için bkz. Rauf Denктаş, **Kıbrıs Girit Olması**, 4.Baskı, İstanbul: Remzi Yay, 2005.

¹²⁶ Gazioglu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.86.

¹²⁷ **Ulus**, 26 Ağustos 1955. s.1.

¹²⁸ Gazioglu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.88.

çekinirdi. Türkiye'nin başkanlık sırası geldiği halde Avrupa Konseyi dönem başkanlığı'nı Belçika dışişleri bakanlığına bırakmıştı. Fakat dışişleri bakanlığını da bırakmak istemiyordu. Bunu şahsi bir itibar meselesi yapmıştı. Menderes de Köprülü'yü dışişlerinden uzaklaştırmak cesaretini gösteremiyordu. Bundan dolayı Menderes, Zorlu'yu Devlet Bankası Başbakan Yardımcısı olarak atadı. İktisat işlerini ve Kıbrıs Meselesini de Zorlu'ya verdi. Bundan dolayı Köprülü, Zorlu'dan nefret etti ve amansız bir siyasi mücadeleye başladı.¹²⁹ Menderes'in Köprülü'yü dışişlerinden uzaklaştırmaya cesaret edememesinin en önemli nedeni Köprülü'nün DP'nin kurucuları arasında yer alması ve kendisinin yerinin hiçbir şekilde doldurulamayacağı düşüncesidir.

Siyasi olarak iyi bir yerde bulunmasına karşı siyasette başarılı olamaması ve sürekli başarısızlıkları ve buna karşın Fatin Rüştü Zorlu'nun üzerine aldığı tüm görevlerde başarı sağlaması ve istikrarlı politikaları Köprülü'yü zaman içinde geri plana itmiştir.¹³⁰ Dış ilişkiler konusunda büyük özen gösteren İngiltere, Türk heyeti gelmeden heyetteki kişiler hakkında gerekli malumatı büyükelçiliği vasıtasıyla toplamıştı.

Zorlu hakkında İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nin 1955 notu:

F.R.Zorlu: Dışişleri Bakanı - 1910'de doğdu. İnsafsız ve alaycı, fakat yetenekli. Türk çıkarlarının korunmasında, fanatizm derecesinde dikkatli. Batıcılık kisvesi altında, muhtemelen yabancı düşmanı, inatçı bir müzakereci. Fakat kuru bir espi sahibidir.¹³¹ İçeriğindedir.

b- İngiltere'nin Görüşleri

Londra Konferansı, daha önce belirlendiği tarihte, 29 Ağustos 1955'te, Lancaster Hous'da ilk toplantısını yaptı. İngilizler, konferansın iki aşamalı olmasını planlamışlardı. Birinci aşamasında, her üç ülkenin Dışişleri Bakanları, kendi resmi görüşlerini açıklayacaklar; birkaç gün sonra başlayacak ikinci aşamada ise, bu resmi görüşler dikkate alınarak, taraflar arasında uzlaşma sağlanmasına çalışılacaktı. Bu plana uygun olarak, konferansın ilk konuşmasını İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Mcmillan yaptı ve İngiltere'nin Kıbrıs'ı 1878'de, tarihi ve stratejik gerekçelere

¹²⁹ Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, s.47-48.

¹³⁰ Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)*, s.92.

¹³¹ *Milliyet*, 14 Şubat 1989.

dayalı olarak, Türklerle imzalanan savunma Anlaşması sonucu nasıl devrildiğini anlattı ve adanın bugün de aynı nedenlere dayalı önemi üzerinde durdu. Adanın bu öneminin, İngiltere'nin Ortadoğu'daki sorumlulukları nedeniyle kat kat artmış olduğunu vurgulayan Eden, Kıbrıs'ın geleceğiyle ilgili İngiliz önerilerini açıklamayı, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarının yapacağı konuşmalardan sonraya bıraktı Mcmillan, Türkiye ve Yunanistan'ın da, adada bütün tarafların hak ve yararlarını, kabul edilebilir ölçüler içinde, koruyacak olan bir özerk yönetime geçişi destekleyeceklerini açıkladı.

c- Yunanistan'ın Görüşleri

Konferansta İkinci konuşmayı, 31 Ağustos günü, Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos yaptı ve uzun zamandan beri dostluk ve ittifak bağlarıyla bağlı bulunan üç ülkeyi de tatmin edecek bir sonuca varılacağı umudunu taşıdıkları için bu konferansa katıldıklarını söyledi. Yunanistan'ın, Batı ittifakına ve savunma sistemine yaptığı katkıları, ilk olarak Faşistlere ve Nazilere, sonra da Komünistlere gösterdiği direnişi, uzun uzun anlattıktan sonra konferansa katılan üç ülkenin bölgenin güvenliği için taşıdıkları önemin bilincinde olduklarını ve bu çerçevede İngiltere'nin Kıbrıs'ta bir askeri üs bulundurması gereğini kabul ettiklerini belirtti. Bu bağlamda, Kıbrıs'ın self-determinasyon istemini Yunanistan'ın desteklemesinin ve onlar adına ele almasının, hiçbir zaman İngiliz askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmesini öngörmediğini de vurgulayan Stefanopulos, NATO örneği ve Yunanistan'daki Amerikan üslerinin varlığı dikkate alındığında, karşılıklı güvenlik sorunlarının egemenlik sorunlarını etkilemediğinin açıkça görüldüğünü ileri sürdü.¹³²

Stefanopulos'un bu konuşmasındaki temel görüşler şöyle özetlenebilir:

a) Kıbrıs halkına self-determinasyon hakkı tanınmalıdır.

b) Bu hakkın tanınması halinde İngiltere Kıbrıs'taki üslerine sahip olmaya devam edebileceği gibi, Yunanistan'da da üs edinmesine olanak tanınacaktır.

c) Kıbrıs'taki 'Türk azınlığına' din, eğitim, ekonomik haklar gibi toplumsal konularda özerk haklar verilecek ve Türkiye istediği takdirde 'tabiiyet (uyrukluk) ve askerlik hizmeti' konularında Yunanistan özel bir rejim de kabul edilebilecektir.

¹³² Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.93–94.

d) Kıbrıs sorununun İngiltere'nin bir iç sorunu olduğu görüşü kabul edilemez.

c- Türkiye'nin Görüşleri

Konferansın ilk aşamasının son konuşmasını, 1 Eylül günü, Türkiye adına Dışişleri Bakan vekili ve heyet başkanı Fatin Rüştü Zorlu yaptı. Zorlu'nun uzun konuşmasında belirttiği Türk görüşleri şu noktada odaklaşmaktaydı:

Türkiye gerçi Lozan Antlaşması ile adadaki haklarından vazgeçiyordu.(**Madde 16**) Antlaşmanın 30 ve 31. maddeleri ise adaya özel bir statü tanıyordu. Gerçekten de Türkiye 30. madde ile hükümlerlik haklarını İngiltere'ye devrediyordu. 31. Madde ise Kıbrıs'ta yaşayan toplulukların Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra iki yıl içinde İngiliz yâda Türk vatandaşlığını kabul etme kararını verme hakkını tanıyordu. Türk tezine göre Türkiye'nin adanın geleceğiyle ilgilenmesinin temelinde:

Tarihsel

Coğrafi

Etnik

Stratejik

Faktörler yatıyordu¹³³

Kıbrıs, Türkiye'nin savunması ve güvenliği için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, eğer bir gün İngiltere adadan ayrılmaya karar verirse, Türkiye'nin güvenliği meselesi diğer bütün ilkelere hatta self-determinasyon ilkesinden daha önemli sayılmalıdır. Ayrıca, tarihi, ekonomik ve askeri yönden Kıbrıs'ın İngiltere'den önce Türkiye'ye bağlı bulunduğu dikkate alınmalıdır. Sonuç olarak, adanın Türkiye'ye geri verilmesi gerekmektedir. Zorlu, uzun konuşmasında öncelikli olarak, Kıbrıs'ı 308 yıllık Türk yönetimi sonrasında 1878'de nasıl ve hangi nedenlerle elden çıkardığımızı ve hangi koşullar altında İngiltere'ye devrettiğimizi anlattı. Lozan Antlaşması'nın 21. maddesi uyarınca, 5 Kasım 1914'teki tek yanlı ilhak kararının Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edildiğini, Lozan konferansı esnasında, Kıbrıs'ın sadece İngiltere ile Türkiye arasında bir konu olarak ele alındığını ve konferansa katılan Yunanistan'da dâhil tüm taraflarca bunun böyle

¹³³ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.111.

algılandığını belirten Zorlu: Bu hükümler karşısında adanın kaderinin sadece Türkiye ile İngiltere'yi ilgilendiren bir mesele olduğu belirtmiştir.¹³⁴

Türk tezine göre, İngiltere adanın hükümlerinden vazgeçmek niyetinde ise Kıbrıs Adasının asıl sahibine verilmesi gerekir.¹³⁵ Adayı Yunanistan'a bırakamazdı bundan dolayı da Yunanistan Kıbrıs Sorununda Türkiye'nin müzakere ortağı olamazdı. Yunanlı delegasyon Türk tarafının bu tutarlı çıkışı karşısında büyük şaşkınlığa uğramıştır. Bundan dolayı Yunan Dışişleri bakanı Stefanopulos söz alarak yaptığı konuşmada Yunan tezini savunurken sinirli bir tavır takınmıştır. Buna karşılık İngiltere Dışişleri bakanı Mc Milan konuşmasını bitirirken Fatin Rüştü Zorlu'yu tebrik etmiştir.¹³⁶ Kısaca bu durum Zorlu'nun Türk tezini çok sağlam bir temele oturttuğunun göstergesidir.

Kıbrıs'ın geleceği ancak Türkiye ile İngiltere arasında tayin edilebilir. Zira Lozan Antlaşması yapılırken, Kıbrıs hakkındaki ilgili ülkeler, Türkiye ve İngiltere idi. Çünkü biri, bu ada üzerindeki egemenlik hakkını devreden, diğeri de adayı kendi ülkesine ilhak etmiş olan devlettir. Üçüncü bir devlet görüşmeye katılmamıştır.

Zorlu, Kıbrıs'ın statükosunun değişmesi gerekiyorsa, burasının mutlaka eski sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini ısrarla belirtirken:

“Kıbrıs 'ta İngiliz egemenliği mutlak olarak devam ettikçe, bizim de antlaşmalardan ortaya çıkan bir durumumuz yoktur. Fakat Kıbrıs adası statüsünün şu veya bu şekilde değiştirilmesi söz konusu olursa, Türkiye bu meselede de kendisini birinci derecede ilgili sayacaktır. Çünkü Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki haklarından vazgeçmesi ve özverisi yalnız İngiltere lehine ve belirli koşullar olduğuna göre, bu durum değiştirilmek istenirse, Türkiye Hükümeti önceki durumuna geri dönmeyi talep edecektir. Çünkü Kıbrıs'ın Türkiye için önemi yalnız bir çeşit nedene dayanan bir olgu değildir; tarihin, coğrafyanın, ekonominin, askeri stratejisinin gereklerine ve her devletin kutsal hakkı olan var olma ve güvenliğini pekiştirmek hakkına, özetle eşyanın doğasına uygunluktan doğan bir gerekliliktir.”¹³⁷

Zorlu ayrıca tarihi boyunca, Kıbrıs'ın Anadolu'ya bağlı kaldığını, Osmanlıların da Anadolu ve civarına egemen bir ülke olarak Kıbrıs'ı fethettiklerini

¹³⁴ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.94–95.

¹³⁵ **Vatan**, 2Eylül 1955.

¹³⁶ Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s.109–112.

¹³⁷ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.95.

ve adada mevcut nüfusun, onun geleceğinin saptanmasında bir ölçüt olarak kabul edilemeyeceğini belirtti ve “Kıbrıs’ta, örneğin 100, 000 Türkün yaşadığını söylemek yeterli değildir. 24 milyon Türkün 100,000’inin orada yaşadığını, 300,000 Kıbrıslı Türkün halen Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yaşamakta olduğunu unutmamak gerekir” dedi.¹³⁸

Zorlu, daha sonra, Kıbrıs’ın Türkiye için taşıdığı stratejik önemine değindi ve bu konuda unları söyledi:

Türkiye’nin, bir harp çıktığında savunma kuvvet ve kudretin devamını Kıbrıs’ı hesaba katmaksızın düşünmek imkânsızdır. Bir harp halinde Türkiye’nin savunma gücünün hariçten (dıştan) beslenmesi, ancak Akdeniz’deki Batı ve Güney limanları aracılığıyla olabilir. Türkiye’nin Batı limanları maalesef olası düşmanın kuvvetli etki sahasına dâhil bulunmaktadır ve Türkiye bir harp halinde ancak Güney limanları vasıtasıyla beslenebilir. İkinci Dünya Harbinde bu durum bütün açıklığı ile meydana çıkmıştır.¹³⁹

Güneydeki bütün limanlar ise, Kıbrıs adasının koruması altındadır. Adanın egemen sahibi, Türkiye’nin bu limanlarını da koruyacak bir durumdadır. Eğer adanın hâkimi aynı zamanda Batı’daki Ege adalarının da hakimi olursa, Türkiye’yi fiilen muhasara etmiş olacaktır.¹⁴⁰

Rum-Yunan ikilisinin Enos’isi gizlemek için öne çıkardıkları self-determinasyon konusuna da değinen Zorlu, bu konuda ünlü uluslararası hukuk uzmanlarının görüşlerini dile getirerek, bu hakkın her zaman, her koşulda, her yerde uygulanamayacağını belirtmiş ve devamında:

Profesör C.H. Crozat, self-determinasyon ilkesini Kıbrıs ‘in yasal statüsünü belirlemek için uygulamaya kalkışmanın olanağı bulunmadığını belirtirken şöyle demiştir: “Eğer Kıbrıs üzerindeki İngiliz egemenliğini sona erdirmek söz konusu olursa, Türkiye’nin güvenlik sorunu, tüm diğer ilkelerden önce ve bu ilkelerin üstünde yer alacaktır”. Görüşünü ifade etmiştir.

Self-determinasyon ilkesinin BM ana sözleşmesinde (Charter) yer almış olmasını yorumlayan uluslar arası hukuk bilimcisi Eagleton ise, gerekli izahtan yoksun olması nedeniyle, delegelerin bu ilkeye dayalı akıl almaz istemlerde bulunmalarına yol açtığını belirtmiş ve “Uluslararası hukuk ders kitapları, self

¹³⁸ Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)*, s.96.

¹³⁹ *Vatan*, 4Eylül 1955.

¹⁴⁰ Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)*, s.96.

determinasyonu yasal bir hak olarak kabul etmez; bağımsızlığa hangi grupların kavuşması gerektiği üzerinde de belirgin standartlar belirlemez” demiştir.

Sonuç olarak, self-determinasyon ilkesi, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson’un en üstün insani amaçlarına hizmet etmiş olmakla beraber, Sibert’in de dediği gibi Nazilerin en iğrenç emelleri için de kullanılmıştır. Böylece, milletlerin mukadderatını tayin yerine onların mukadderatına hükmetme hakkı olarak kullanılmıştır. Şeklindeki bir ifadesiyle Self-Determinasyon ilkesinin her yerde tatbik edilemeyeceği uyarısında bulunmuştur.¹⁴¹

Demek ki, bu derecede tehlikeli ve karmaşık bir teoriye dayanarak, tarihi, coğrafi ve askeri gereklilikten doğan gerçekleri bir yana itmek olanaksızdır Lozan Antlaşması gereği, Batı Trakya Yunanistan’a verilirken, Türk tarafının, oradaki Türk çoğunluğun self-determinasyon hakkının dikkate alınması isteği, Yunan baş delegesi Elefterios Venizelos tarafından kabul edilmediğinden, Batı Trakya Yunanistan’a bırakılmıştır. E. Venizelos, bizzat kendisi, self-determinasyon ilkesinin, bir toprağın hangi devlete verileceği hususunda birinci derecede belirleyici bir ilke olmadığını söylemiştir.¹⁴²

Türkiye bu ilkeye karşı değildir; aksine taraftardır. Türkiye’nin istediği, self-determinasyon ilkesinin bir adaletsizlik, huzursuzluk, güvensizlik ve sorun kaynağı olmasından kaçınılmasıdır.

Kıbrıs’ta self-determinasyon ilkesinin uygulanması her şeyden önce, Lozan Antlaşmasından kaynaklanan hakları ve dengeyi alt üst eder; İngiltere’nin bu antlaşmadan kaynaklanan egemenlik hakkı, Türkiye’nin kendi ulusal güvenliğini güvence altına alma hakkıyla da çakışır.¹⁴³

Self-Government (özerklik), ancak birbiriyle iyi geçinen ve birbirlerine düşman olmayan cemaatler ve topluluklar için söz konusu olabilir. Şu halde, Kıbrıs halkı için Self-Government’ten önce istikrarlı bir huzur devresine gereksinim vardır. Adadaki tedhiş önlenmelidir. Kilise, siyasete karışmaktan kaçınmalıdır. Aksi halde, bugünkünden daha vahim (çok daha tehlikeli) durumlar oluşabilir.

Gelecekte Kıbrıs’ta koşullar değişerek ve özerk yönetime uygun ortam olsa bile, birbirinden bu kadar farklı olan iki toplumun yaşadığı böyle ufak toprak parçasında, göz önünde tutulması gereken ilkenin, çoğunluk veya azınlık

¹⁴¹ **Yeni İstanbul**, 14 Ekim, 1967.

¹⁴² **Hürriyet**, 2 Eylül 1955.

¹⁴³ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.99

düşüncelerine değil, her iki gruba da tam eşitlik sağlanmasına dayanması gerekeceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Zorlu konuşmasını:

“Türkiye, Kıbrıs’ta statükonun devamı ve korunması gereğine inanmaktadır. Bu bozulacaksa, ada geri Türkiye’ye verilmelidir. Şunu da iyice bilmek gerekir ki, statüko, başka ve dolaylı yollardan değiştirilmeye girişilirse, bu davranış, Türkiye’nin dostluğunu zedelemekten korumak arzusuyla bağdaşmamaktadır. Statükoyu değiştirmek isteyenler, bu hususu dikkate almalıdırlar. Aksi takdirde, Türkiye’nin güveni ve itimadı sarsılmış olacaktır. Türkiye halkı, kendi toprakları (ülkesi) için yaşamsal önemi olan bir adanın kaderinin bir başka şekilde belirlenmesini kabul edemez.”¹⁴⁴ Uyarısında bulunarak tamamlamıştır.

Zorlu, Türkiye’nin Lozan’da öngörülen dostluğun devamından yana olduğunu, fakat ‘Kıbrıs sorunu’ diye ortaya atılan iddiaların, karşılıklı saygı gösterilmesi gereken karşılıklı haklar ve dostluklarla bağdaşmadığını, Türkiye’nin bu dostluğun devamını sadece Türkiye ile Yunanistan’ın yararlan açısından değil, hem Dünya, hem de bölge barışı ve güvenliği için gerekli gördüğünü ve bu yönde gerekeni yapmaya hazır olduğunu bildirdi.¹⁴⁵

Zorlu’nun konuşmasından sonra, 2 Eylül günü yapılan toplantıda, konferansın ikinci bölümünün 6 Eylül Salı gününe ertelenmesi kararlaştırıldı. Konferansın ikinci bölümü başlayıncaya kadar geçen 4 gün içinde, delegeler Londra’da çeşitli kulis faaliyetleri yaptılar. Bu esnada Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos Atina’ya gitti ve görüşmelerde bulundu.

Konferansa katılan taraflar 6 Eylül’de tekrar biraraya geldiler

McMilan, bu konuda Türk ve Yunan hükümetlerinin işbirliğini önerirken İngiliz Hükümeti’nin, Majeste Kraliçe’nin egemenliğindeki herhangi bir yerde sorumluluğun sadece kendisine ait olduğu ilkesinden asla ayrılmadığını vurgulamak gereğini duymuştur. McMilan’ın konferansta açıkladığı Kıbrıs’a özerklik önerileri şöyle özetlenebilir:

1) Bu önerilerin amacı, Kıbrıs ‘ta demokratik gelişmeyi normal seyrine sokmaktır.

2) İngiliz Hükümeti; adaya en geniş özerkliği getiren, fakat aynı zamanda stratejik gereksinimleri de karşılayabilecek yeni ve liberal bir anayasa sunmayı düşünmektedir.

¹⁴⁴ Yeni İstanbul, 12 Ekim, 1967.

¹⁴⁵ Gazioglu, İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959), s.97–98.

3) Bu anayasa, Türk toplumuna nisbi bir pay sağlayacak, fakat çoğunluğa dayanan meclis ön görmektedir.¹⁴⁶

Mcmilan'ın 6 Eylül günü açıkladığı bu önerileri, Zorlu iki nedene dayalı olarak sakıncalı ve hatalı bulmuştu:

1) Adada, kışkırtmalar ve olaylar sonucu, iki toplum arasında büyük ayrılıklar yaratılmıştır. Özerklik ise, ilişkileri iyi olan, iyi geçinen toplumlara uygulanabilir. Bu nedenle, açıklanan özerklik önerilerinin Kıbrıs'ta uygulanmasına şimdilik olanak yoktur.

2) Rumlar ilhak fikrinden vazgeçmedikçe, özerk yönetim, ENOSİS'i savunanları daha da cesaretlendirecek ve onlara bu yoldaki faaliyetleri için daha uygun bir zemin hazırlayacaktır.¹⁴⁷

Konferans devam ederken Türkiye'de 6 Eylül olayları patlak vermiştir. Bu durum deyim yerindeyse adeta Fatin Rüştü Zorlu'nun elini kolunu bağlamıştır. 7 Eylül günü Yunan Hükümeti, iki saatlik bir toplantı yaparak, İngiliz önerilerini gözden geçirdi ve Makarios'un açıklaması doğrultusunda, önerileri reddetmeye karar verdi. Böylece Londra Konferansı, 7 Eylül'de sonuç alınmadan dağılmıştır.¹⁴⁸

3- KONFERANS SONUÇLARI

Londra Konferansı, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda birinci derecede ilgili bir devlet olduğu ve onun onayı olmadan, adanın statüsünde bir değişiklik yapılamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır.¹⁴⁹

Kıbrıs'ın geleceğinin belirlenmesinde, Rum-Yunan ikilisinin istediği tek yanlı self-determinasyon uygulamasının ve bu yoldan Enosis'in gerçekleştirilmesinin olanak dışı olduğu kesin şekilde vurgulandı.

Kıbrıs'ın gelecekteki yönetim şekli ve statüsünü kimlerin saptayacağını belirlemiş oldu.¹⁵⁰

Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda çok derin görüş ayrılıkları içinde olduğunu açığa çıkardı ve İngiltere'nin bu sorunu sadece Yunanistan'la müzakere edip sonuçlandırmasının düşünülemeyeceği görüşünü pekiştirdi.

¹⁴⁶ Gazioglu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.100.

¹⁴⁷ Erhan, Afyoncu, " On Soruda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", **Popüler Tarih**, S.8, İstanbul, 2001, s. 14–19.

¹⁴⁸ Gazioglu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951–1959)**, s.100–101.

¹⁴⁹ **Vatan**, 1 Eylül, 1955.

¹⁵⁰ **Vatan**, 31 Ağustos 1955.

Türkiye'nin, Kıbrıs'la ilgili haklı gerekçelerini, Dünya kamuoyunun öğrenmesi olanağını yarattı. Nitekim İngiliz ve ABD basınında, Türk görüşlerine yer veren yazılar, yorumlar yayımlanmasına vesile oldu. Örneğin, Daily Express gazetesi, Zorlu'nun konuşmasına ve Türk görüşlerine geniş yer verdi; İngiltere, adayı terk edecekse Türkiye'ye geri verilmesi görüşünü:

“Gerek coğrafya, gerekse tarih, bu konuda Türk tezini desteklemektedir. Kıbrıs, Türkiye'ye sadece 40 mil, Yunanistan'a ise 400 mil uzaktadır ve aslında bu ada hiçbir zaman Yunanistan'ın olmamıştır. Yunanistan ada üzerinde mantıksız istemlerde bulunurken iyice anlamalıdır ki, Büyük Britanya Kıbrıs 'tadır ve orada kalmak azmindedir”¹⁵¹ satırları ile gündeme getirmiştir. Satırları ile gündeme getirmiştir.

İngiltere'nin adayı terk etmek istememesinde askeri üs olarak kullanma amacının yanında değişik birtakım farklı görüşler de bulunmaktadır. Kıbrıs'la ilgili önemli isimlerden Turgut Tuluy yıllar sonra Atina da büyükelçilik yaparken, o sırada muhalefette bulunan zamanın dışişleri bakanı Averof'a uzlaşmadan neden kaçtıklarını sorar. Aldığı yanıt ilginçtir. Averof rahatlıkla:” *o bölgede petrol çıkma ihtimali var ancak nerede olduğu kesinlik kazanmamıştı. Türkiye'ye verilecek topraklarda çıkarsa ne yaparız diye endişelenmiştik.*”¹⁵² İfadesinde bulunur.

B- 6-7 EYLÜL OLAYLARI

Kıbrıs sorunu, 1955'te Türk kamuoyunun gündeminde baş köşeye oturmuştur. Dışişleri yetkilileri Londra'da Kıbrıs temaslarına devam ederken, Atatürk'ün Selanik'teki evinde bir bomba patlamasıyla ilgili haber, önce 6 Eylül 1955 günü Türkiye radyolarında yayımlanır.¹⁵³

Bunun üzerine, 'Atamızın evi bombalandı' manşetiyle ikinci baskı yapan İstanbul Ekspres gazetesi o dönemde kurulmuş olan 'Kıbrıs Türktür Cemiyeti' üyelerince bütün İstanbul'da dağıtılması üzerine halk galeyana gelmiştir.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin önyak olması ve bazı gençlik örgütleri, meslek kuruluşları, DP teşkilatı, bazı resmi ve gayriresmi makamların telkin ve teşvikiyle

¹⁵¹ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1951-1959)**, s.102.

¹⁵² Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, s.45.

¹⁵³ **Radikal**, 6 Eylül 2005

yerel kalabalıklar ve şehre dışarıdan getirilmiş olan kitlelerce 6 Eylül akşamı Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir toplumsal kargaşa meydana getirmiştir.¹⁵⁴

Özellikle 28 Ağustos'ta, Kıbrıs'ta Rumların Türkleri katledeceğine ilişkin, 15 gün kadar önce yayılan haberlerle Başbakan Menderes'in 24 Ağustos'ta yaptığı tarihi konuşmada, Rum-Yunan ikilisini sert bir dille eleştirip uyarıcı ifadeler kullanması, Türkiye'de halkın heyecan ve öfkesini hayli artırmış, kamuoyunda büyük bir duyarlılık yaratmıştı. Daha sonraki yıllarda Kıbrıs'ta Türkler'e karşı meydana gelen katliam ve yağmalar bu endişeleri haklı çıkarmıştır.

Londra'daki konferansta Türk görüşü anlatılırken, Kıbrıs'ın Türkiye'de ulusal bir dava olarak görüldüğünü, Türk Milletinin bir bütün halinde bu davayı desteklediğini, Türk gençliğinin, kurum ve kuruluşlarının Kıbrıs konusundaki duyarlılığını dünyaya duyurmak ve konferanstaki Türk delegesinin durumunu güçlendirmek için bazı etkinliklerde bulunulmasına hükümetin de o günlerde sıcak baktığını ileri sürenler de olmuştur:

İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker bu olaya şu yorumu getirmektedir *“DP iktidarının bu gizli komünistler edebiyatına 1958 başında destek vermesi boşuna değildi. O yıl Ocak ayının 27'sinde Bağdat Paketi Konseyi Ankara'da toplanacaktı ve buna Amerika temsilcisi olarak dönemin Dışişleri bakanı John Foster Dulles¹⁵⁵ katılacaktı Menderes ve arkadaşlarına göre eğer Dulles Türkiye'de bir komünist faaliyetin bulunduğu ikna edilirse Amerika bize kesenin ağzını açacaktı. Bu en ziyade Fatin Rüştü Zorlu'nun aklydı. Belki gene onun akıyla 6-7 Eylül başlangıç olayları da onun fikriydi.”*¹⁵⁶ şeklinde yorumda bulunmuştur.

Şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Kıbrıs konusunda bu kadar büyük bir başarı elde edilmişken bu başarının sokaklarda yapılacak gösterilerle heba edilmesine kimsenin göz yumamayacağı da aşikârdır. Bu yorumu yapan Metin Toker'in İsmet İnönü'nün damadı olduğu da unutulmamalıdır.

Metin Toker bu durumu gizli komünist edebiyatı olarak değerlendirmektedir ama durum sanıldığı gibi bir söylenti oluşturmaktan ibaret değildir. Bir İngiliz arşiv belgesinde de bu durum Ortadoğu'da Rus yayılmacılığının arttığı ve durumun hem Amerika hem de İngiltere tarafından dikkatle izlendiği belirtilmektedir. Fatin Rüştü

¹⁵⁴ **Radikal**, 7Eylül 2005.

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferudun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 yıl**, Ankara: TTK Yay., 1992, s.391

¹⁵⁶ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 (Demokrasiden Darbeye)**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991, s.60.

Zorlu'nun da durumdan kaygı duyduğu ve Rus yayılcılığının engellenmesinde Bağdat Paketi'nin katkısı olduğundan bahsedilmektedir.¹⁵⁷

“Melih Esenbel, anılarında:¹⁵⁸

Tren saat 21 'de kalkışa hazırlandığı sırada... İstanbul valisi Fahrettin Kerim Gökay hızla yaklaştı ve Başbakan'a hitaben, Londra'dan acele telefon olduğunu söyledi. Başbakan beni de yanına aldı ve Gara yöneldik, telefonu önce ben aldım. Dışişleri Bakanı Zorlu, 5 yıl için moratoryum yapılması önerisini tekrarlıyor ve Başbakan 'in onayını rica ediyordu. Telefonu tabiatıyla, Başbakan'a verdim. Zorlu, bana kısaca bildirdiği öneriyi Başbakan'a da anlattı. Menderes'in karşılığı kısa oldu. Sinirli bir tavırla, “Fatih Bey, siz ne söylüyorsunuz? Millet ayakta, ben moratoryum falan kabul edemem. İstanbul yanıyor. Oradaki işi bitirip artık ülkeye dönünüz” talimatını verdi. 6 Eylül olayından bu şekilde haberim oldu. Trene döndük ve Ankara'ya doğru yola koyulduk. Ancak İstanbul'dan gelen haberler, olayın genişleyerek sürdüğünü duyurmuş olmalı ki, Cumhurbaşkanı ve Başbakan, Adapazarı'nda trenden inerek İstanbul'a döndüler.”¹⁵⁹

Menderes'in Zorlu ile yaptığı telefon konuşması, Zorlu'nun 6–7 Eylül olayları ile ilgili bir ön bilgisi bulunmadığını, Başbakanın da İstanbul'daki gösterilerle tahribattan dolayı büyük bir üzüntü ve öfke içinde olduğunu göstermektedir. Settar İksel¹⁶⁰ de 6–7 Eylül olayları ile ilgili görüş ve bilgilerini anlatırken şöyle demektedir:

“6–7 Eylül olaylarını Zorlu, Başbakan ile yaptığı bir telefon konuşmasında haber aldı. Zorlu, telefonu kapatınca, bana Menderes 'in son derece sinirli olduğunu ve derhal Türkiye 'ye gelmemizi istediğini, kendi sözünü keserek, 'Fatih Bey, sen neden bahsediyorsun, ben burada halkı zapt edemiyorum' dediğini nakletti. Zorlu, 6–7 Eylül hadiselerini Londra'da öğrendiği zaman, beyninden vurulmuş gibi döndü. O hadiseleri, hem akli başında bir kimse gibi teessürle karşılıyor, hem de

¹⁵⁷ FO-371-136456-Turkey 1958.

¹⁵⁸ 1950'li yıllarda, ilkin Dışişleri Genel Sekreter yardımcısı ve daha sonra Bakanlığın Genel Sekreteri ve Büyükelçi olarak görev yapan M. Esenbel, Kıbrıs sorunuyla ilgili toplantı, konferans ve görüşmelerde Başbakan ve Dışişleri Bakanlarının yanında bulunarak gelişmeleri yakından izlemek olanağını bulmuştu. Esenbel, konferans süresince Başbakan Menderes ile Zorlu arasındaki telefon ve telgraf görüşmelerini de yakından izlemişti. Nitekim 6 Eylül akşamı Menderes, Cumhurbaşkanı Bayar ile Ankara'ya dönmek için İstanbul'daki Sirkeci Garı'na gittiklerinde, Esenbel de Başbakan'ın yanındaydı ve bu nedenle olaylarla ilgili olduğu iddia edilen Zorlu-Menderes telefon konuşmasının ve bu konuşmayı izleyen gelişmelerin tanığı idi.

¹⁵⁹ Esenbel, **Kıbrıs I, Ayağa Kalkan Adam**, s.39–40.

¹⁶⁰ Londra konferansı esnasında Zorlu ile beraber olan TC Atina Büyükelçisi.

Londra 'da elde ettiği neticelerin bu hadiseler dolayısı de tehlikeye dñŖeceđinden endiŖe ediyordu. ”¹⁶¹ Ŗeklinde bahsetmektedir.

Yassıada'da tanık olarak, Fatin RñŖtñ Zorlu aleyhinde iddialarda bulunan CoŖkun Kırca,¹⁶² Londra Konferansı esnasında Zorlu'nun BaŖbakanana gñnderdiđi bir telgrafta, hatırladığı kadarıyla, Ŗñyle dediğini sñylemiŖtir:

İngilizler nezdinde tezimizin kabulñ için bñtñn ısrarları yapmaktayız. Ancak İngilizlerin ileride self-determinasyon vaadi de Yunanlılara meyledebileceklerini seziyoruz. Bu hususta çok çalıŖılması gerektiği kanaatindeyiz. Biz burada, elimizden geleni yapıyoruz. Gazeteciler de yapıyor. Ayrıca, BaŖbakanın da ilgililere gereken emirleri vermesinde bñyñk fayda olacaktır.

CoŖkun Kırca, telgrafın bu son cñmlesi ile Zorlu'nun 6–7 Eylñl olaylarını sipariŖ ettiği iddiasını ileri sñrerek, bu olayların çıkarılması isteğinde bulunduğu sonucuna varmıŖ ve Zorlu'yu sulamıŖtır.¹⁶³

Kırca'nın iddiası¹⁶⁴ karŖısında Zorlu, Yassıada'daki yargılanması sñrecinde, sñz konusu telgrafın getirilip aynen okunmasını ve bu telgrafın hazırlanmasında yardımcı olan Bñyñkeli Settar İksel ile Muharrem Nuri Birgi'nin de tanık olarak dinlenmesini ısrarla mahkeme baŖkanından rica etmiŖ, fakat bu ricası ne yazık ki kabul edilmemiŖtir.

6–7 Eylñl hadiseleri olduğunda, DıŖıŖleri Bakanı olan Fuat Kñprñlñ de, 27 Mayıs 1960'tan sonra hapse atılır. Olaylarda suçu olduğu için değil, olaylar hakkında bilgi sahibi olduğu fakat konuŖmadıđı için bu yola baŖvurulmuŖtur.

6–7 Eylñl Olayları ile ilgili olarak CoŖkun Kırca'nın Ŗahitliđine baŖvurulur. *“Fatin RñŖtñ'nñn telgraf çektiği sñyleniyor. Bu telgrafta ‘İngilizler eninde sonunda Kıbrıs'ı Yunanlılar'a verecek. Bunu yapmamaları için çok kuvvetli bir gñsteriye ihtiyaç var’ diye Adnan Menderes'e, Paris'te NATO'dan bir telgraf ekmiŖtir. Fakat Fatin RñŖtñ bu telgraftı hatırlamadı yahut hatırlamak istemedi. Hatırlamayısı da mñmkñndñr. Ben Ŗehadetimle telgrafın var olduğunu sñyledim. Nitekim telgraf sonra bulundu. Fakat o telgrafın anlamının 6–7 Eylñl hadiselerinin bu adamlar tarafından dñzenlendiđi manasına gelmeyeceğini de ifade ettim. Bunu sñyleyince*

¹⁶¹ Mehmet Arif Demirer, **Yassıada 6–7 Eylñl Davası**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995, s.406–407.

¹⁶² Kırca'nın Kñprñlñ'nñn damadı olduğu ve Zorlu'nun Kñprñlñ'ye rakip olarak DıŖıŖleri Bakanlığına getirildiğini, bu nedenle Zorlu'yu itham edici bir iddiayı ileri sñrdñđñnñ beliren yazarlar da vardır.

¹⁶³ Demirer, **Yassıada 6–7 Eylñl Davası**, s.405.

¹⁶⁴ B.k.z., Ek-10.

benim görevimi yapmadığım ve tevkifim istendi. Neyse Salim Başol 'Ne demek görevini yapmıyor? Telgrafta bu yazıyor, bunun manası budur' dedi."

Coşkun Kırca, 1960 İhtilalinin ardından CHP kontenjanından Kurucu Meclis'e seçilir, Anayasa Komisyonu'nda katip üye olarak görev alır.¹⁶⁵

Zorlu bu telgrafla ilgili olarak:

"6-7 Eylül olaylarını yaratmak, kendi bindiğimiz dalı kesmek demektir". Zorlu, konuşmasına devamla, "politikamızın, sükûnetle onurlu bir şekilde, ağır başlılıkla ve medeniyet mevhumları anlayışına uygun olarak bir anlaşmaya varmak istediğini, buna gayret ettiğimizi yakmak ve yıkmamanın ulusal çıkarlarımıza uygun olmadığı, bilhassa daha konferans başlamadan, yani Ağustos 'un 28 'inde belirttiğimizi, bunun aksi bir girişimde bulunulmasının düşünülemeyeceğini" söyledi.

Ayrıca Zorlu, 28 Ağustos tarihli telgrafının son paragrafına şöyle dedi:

"Telgrafın son paragrafında demişim ki, 'Biz böyle çalışıyoruz, siz de ilgililere söyleyin, onlar da bu gayretlerimize iştirak etsin (katılsın)'. Bu demekmiş ki, 6-7 Eylül olaylarını yapın! Peki, bu telgrafın çekildiği, Dışişleri Bakanlığınca biliniyor. Niye bu, bakanlığın Genel Sekreterine (Melih Esen bel 'e) sorulmuyor.

...Sonra ben, bu telgrafi yazarken, benim yanımda Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İksel de vardı. Bunlarla yazıyoruz.

*Bunlarla fikir alış verişinde bulunuyoruz. Bunların çağrılıp dinletilmesi gerekmez mi? NATO Büyükelçiliğinde ikinci katiplik yapan bir zat (Coşkun Kırca) tanıklık ediyor ama, Büyükelçiler çağrılıp onların şahitliklerine müracaat edilmiyor."*¹⁶⁶

Zorlu'nun 6-7 Eylül ile ilgili görüşlerini Büyükelçi Mahmut Dkerdem:

"Konferans, 8 Eylül günü kısa bir toplantıdan sonra dağıldı ve heyetimiz İstanbul'a uçtu. Fatin Bey, yolculuk sırasında çok üzgün ve suskundu. Bir aralık yanına giderek, kendisini teselli etmek istedim. 'Bütün çalışmalarımız, Londra 'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede yok olup gitti dedi.'" İfadeleriyle anlatmaktadır.

Olaya Yunan basınının yaklaşımı 6-7 Eylül'ün sorumlusunun İngiltere olduğu yönündedir. Arşivlerde de İngiltere'nin planlamada katkısı olduğuna dair ipuçları vardır. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi'ne göre yüzeysel Türk-Yunan ilişkilerini bozmak için 'küçük bir şok' yetecektir

¹⁶⁵ Aksiyon Dergisi, Şubat 2000

¹⁶⁶ Demirer, Yassıada 6-7 Eylül Davası, s.22-25.

1950'lerin başında bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs'ta Rumlar Yunanistan ile bütünleşme isteği içindedir. Yunanistan Kıbrıs konusunu sonbaharda Birleşmiş Milletler gündemine götürmeyi planlarken, İngiltere Hükümeti Konuyu kendi aralarında halletme taraftarıdır ve Kıbrıs'ın uluslararası bir platforma taşınmasını istememektedir. İngiltere'nin olayların hemen ardından verdiği tepki de dikkat çekicidir. Dışişleri Bakanı MacMillan, Türkiye'ye, zarar gören İngiliz vatandaşların tazminat haklarının ertelenmesini öngören yumuşak bir protesto çeker. Foreign Office de İngiliz basınında İstanbul'da yaşayan İngilizlerin de büyük zarar gördüğünün altının çizilmesini ister. Böylelikle İngiltere'nin olayların planlanmasında bir rolü olmadığı kanıtlanmak istenmektedir.¹⁶⁷

6-7 Eylül olaylarında İngiltere için en büyük başarı Amerika'nın Kıbrıs politikasının değişmesidir. Yunanistan 1955 baharında Kıbrıs meselesini BM gündemine getirmek istediğinde hükümeti bu planı desteklemeye eğilimli olan Amerika, olaylardan sonra NATO üyesi iki ülkeye aynı içerikte sert bir protesto çeker¹⁶⁸ ve BM'de Kıbrıs konusunun gündeme gelmemesi için lobi çalışmaları başlatır. İngiltere amacına ulaşmıştır. 23 Eylül 1955 günü BM'de yapılan oylamayla, Kıbrıs sorunu gündemden çıkarılır.

6-7 Eylül olaylarının kimler tarafından gerçekleştirildiği sorusunu cevaplamak için devletin fail olarak suçladığı kesimden başlanabilir. Sıkıyönetim ilan edildikten sonra İstanbul'da 5 bin 104, Ankara'da 300, İzmir'de ise 170 kişi tutuklanır. Hükümetin yaptığı ilk açıklamaya göre 'gençlik' Selanik'teki patlamalarla ilgili bir miting düzenlemiş, komünistler de bundan faydalanıp tahribat yapmıştır.¹⁶⁹

1- 6-7 Eylül Olaylarının Maddi Kayıpları¹⁷⁰

Mahkeme zabıtlarına göre, 4 bin 214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, bir sinagog, iki manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar gibi yerlerin bulunduğu 5 bin 317 mekân saldırıya uğramıştır. Maddi zarar yaklaşık 150 milyon TL'yi bulmaktadır; bu rakam, o dönemin 54 milyon Amerikan Doları'na eşdeğerdir. DP hükümeti ise zarara uğrayıp tescil ettirenlere toplam 60 milyon TL tazminat öder.

Olaylar üzerine İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilir. Esas olarak, Kıbrıs Tüktür Cemiyeti ve gençlik örgütleri etrafında yoğunlaşan ve o günlerde ilan edilen

¹⁶⁷ **Radikal**, 7Eylül 2005.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferudun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 yıl**, Ankara: TTK Yay., 1992.

¹⁶⁹ **Radikal**, 7 Eylül 2005.

¹⁷⁰ B.k.z. Ek-9.

sıkıyönetim savcıları tarafından yapılan ilk soruşturma ve yargılamalar, daha sonra DP iktidarının bastırması sonucunda 6–7 Eylül olayları 'komünistlerin tahriki' olarak yorumlanır, ancak, 1960 darbesinden sonra, bu olaylar Yassıada yargılamalarının gündemine oturur. Yassıada'da 6–7 Eylül olayları bu kez tamamen DP iktidarının hazırladığı bir tertip olarak sunulur ve sorumlu tutulan DP yönetimi, 6–7 Eylül olayları nedeniyle cezalandırılır.¹⁷¹

Metin Toker'ın anlatımıyla John Foster Dulles'in Türkiye ziyareti esnasında da Ankara'nın göbeğinde 2 bomba patlatılmış ve bu bombalar hükümetin bir tertiplemesi olarak gösterilmiştir. Bunun sebebi ise Amerikanın Türkiye de Komünizm yayılma tehlikesine inanmadığı ve bundan dolayı Türkiye'ye yardım yapmadığından dolayı böyle bir intibayı Amerika'ya hissettirerek yardımdan gerekli payı almaktır.¹⁷² Şeklinde yorumlanmıştır.

Aynı Metin Toker 10Eylül 1955 Tarihli Akis Dergisi'nde:

“İngiltere’de en ciddi basın dâhil herkes Fatin Rüştü Zorlunun ağzından çıkan Türk tezin beğenmişti. Tez çok güzel hazırlanmıştı; tertibi hatta seçilen kelimeleri matluba son derece uygundu Bu hisleri takdir kelimesiyle ifade mübalağa olmazdı. Konuşmada kuvvetli bir mantık silsilesinin takip edilmesi dünyanın en tanınmış devletler hukuku Mütehasıslarının fikirlerine yer verilmesi ve metnin heyeti umumiyesinin ilmi ve mantıki bir damga taşıması iyi akisler uyandırmıştı. Konuşmasını müteakip Türk Dışişleri bakan Vekilinin hararetle ve samimiyetle tebrik edilmesinin sebebi buydu.” Görüşünü vurgular.

Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde, İsmet İnönü mecliste Türk tezini destekleyeceklerini açıklayınca Metin Toker, İnönü'nün izlediği yolu takip ederek merhum Zorlu için böyle yazmış.¹⁷³ Köprülü siyasi olarak Zorlunun gerisinde kalmaktan ve Dışişleri Bakanlığı'na Zorlu'nun atanmasından dolayı yassıda mahkemelerinde 6–7 Eylül olaylarının sorgulamaları devam ederken Köprülü gazetelere demeçler vererek. ‘*Hadiseler Fatin Rüştü Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiş*’ sözlerini söylemiştir¹⁷⁴ ve bu olaylardan dolayı Zorlu'yu açık bir şekilde suçlamıştır.¹⁷⁵

¹⁷¹ Radikal, 6 Eylül 2005.

¹⁷² Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 (Demokrasiden Darbeye)*, s.61–62.

¹⁷³ Demirer, *Yassıada 6–7 Eylül Davası*, s.92.

¹⁷⁴ Demirer, *Yassıada 6–7 Eylül Davası*, s.96

¹⁷⁵ *Son Havadis*, 24 Ekim 1960.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZORLU VE KIBRIS SORUNUNUN DİPLOMATİK SAFHALARI (1958–1960)

A- Meselenin BM Gündemine Getirilmesi

Kıbrıs sorunu BM Genel Kurulu'nun 1958 senesindeki 13. oturumunda¹⁷⁶ oturumunda ele alındı. Türkiye bu konunun halledilmesinden yana bir politika izlemiştir. Fakat Yunanlılar Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek, yani Enosis'i gerçekleştirmek için Birleşmiş Milletler'in ana prensiplerinden olan Self-Determination¹⁷⁷ ilkesinden yararlanarak ve Kıbrıs'taki Rum çoğunluğunun bunu sağlayabilmesi için Birleşmiş Milletler'in manevi desteğini koparmak ümidi ile davayı Birleşmiş Milletlere getirdi. Genel Kurul, konunun siyasi Komisyonda görüşülmesine ve orada alınacak kararın usul gereğince BM Genel Kurulu'nda onaylanmasına karar verdi. Türk ve Yunan delegasyonları tartışmaya katılmak üzere Dışişleri Bakanları başkanlığında heyetlerle New York'a geldiler Türkiye Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliğimize ilaveten merkezden kalabalık ve seçkin bir heyetle konunun müzakeresinden birkaç gün önce geldi. Müzakere, 25 Kasım 1958'de Birinci Komisyonda sürdürüldü. Her iki Dışişleri Bakanı yaptıkları uzun açılış konuşmalarında dava üzerindeki görüşlerini etraflı biçimde açıkladılar. Zorlu'nun açılış demecinin taslağı daimi temsilciliğimizce daha önceden özentili ve ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştı. Ancak Zorlu, her zamanki gibi, önceden hazırlanmış metne bağlı kalmak istemedi. Zorlu metne de dayanmak suretiyle konuşmasının metnini kendisi uzun uzun dikte etti. Averof'un konuşması bilinen tema üzerinde, Self-Determination ilkesine dayanarak Kıbrıs halkının, aslında Kıbrıs'ta büyük çoğunluğu oluşturan Kıbrıs Rum Cemaati'nin, halkoyu ile vereceği karara uyması ve o yolu gösteren bir karar alınmasını savundu ve onu yansıtan bir karar tasarısını sundu.¹⁷⁸

Tasarısına destek, olarak BM Anayasasının birinci maddesi ikinci fıkrasında söz edilen “milletlerin eşit haklarına ve Self-Determination ilkesine saygı

¹⁷⁶ Günver, **Fatih Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.85.

¹⁷⁷ Ulusların kendi geleceklerini belirlemesi ilkesi.

¹⁷⁸ Günver, **Fatih Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.85–86.

gösterilmesi” ifadesine dayandırılıyordu. Zorlu bu iddiadaki yorum hatasına işaret etmekte gecikmedi. Gerçekten o fıkrada bir milletin değil, ‘milletlerin’ eşit haklarına ve Self-Determination hakkına değinildiğini belirterek Kıbrıs adasında bir değil iki milletin, Türk ve Rum milletlerinin var olduğunu ve Self-Determination ilkesi uygulanacaksa, her iki millete de eşit haklara dayanarak kendi kaderlerini belirlemek hakkının verilmesi gerektiğini, hatırlattı. Bu geçerli iddianın Komisyonu etkilediği, diğer yabancı delegelerin konuşmalarından da belli oluyordu. Bu, kazanılan, ilk puan oldu.¹⁷⁹

Birleşmiş Milletlerde bazı ülke delegeleri, Self-Determination’un hararetli savunucusu olarak ve konunun önemini önemsemeyerek, Yunan tezini savundular. Bunların başında Bağlantısızlar hareketinin öncülerinden olan Hindistan’ın heyet Başkanı Krishna Menon bulunuyordu.¹⁸⁰ Zorlu, Yunan Parlamentosu’nda Kıbrıs konusunda o sıralarda yapılmış olan müzakerelerin zabıtlarını Atina’dan getirtmişti. O tartışmalarda Yunan Parlamenterlerinin birçoğu Krishna Menon’a karşı ‘Bu adam Kıbrıs davamızdan habersiz, biz Enosis’e varmak istiyoruz bizim işlerimize karışmasın’ diye ayaklanmışlardı. Zorlu bu tutanakların metinlerini İngilizceye tercüme ettirerek komisyonda okudu. Bunun üzerine Krishna Menon salonu terk etmiştir.

Bu olay Fatin Rüştü Zorlu’nun toplantıya ne kadar özenle hazırlandığını göstermekteydi. Gelebilecek her türlü eleştiriye karşı büyük bir özveri göstererek hazırlanmıştı. Averof bir kitaptan bazı parçalar okudu. Bu eser Kıbrıs’ta uzun yıllar yaşamış bir İngiliz, Lawrence Durrell’in ‘Acı Limonlar’ adlı kitabı idi. Yazar, Kıbrıs’ta Rumların ve Türklerin rahat ve huzur içinde yaşadıklarını anlatıyordu. Averof okumasını yazarın ifadesiyle ‘*işte dostum Kıbrıs budur*, cümlesiyle bitirdi. Zorlu, buna karşılık olarak “*Shakspeare’in Othello Piyesi’nden birkaç cümle okuyayım*” dedi. Orada, ‘*Kıbrıs’ın Türkler için ne kadar. Önemli olduğunu düşünecek olursak Türkün kendisi için birinci derecede önemli olanı arkaya atacak kadar beceriksiz olduğuna inanamayız*’ ifadesi yer alıyordu. Bu müdahale, komisyonda son derece etkili oldu. Netice olarak Türk tasarısının ve Yunan tasarısının oylamada çoğunluğu sağlayamayacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine

¹⁷⁹ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.86.

¹⁸⁰ Hindistan Yunanistan’ı savunarak bir bakıma Bandlung Konferansında, Fatin Rüştü Zorlu’nun kendilerine karşı kurduğu üstünlüğün karşılığını vermeye çalışıyordu.

Meksika delegasyonu başkanı tarafların aralarında anlaşarak çözüm bulmalarını öngören kısa bir öneride bulundu bu öneri üçte iki çoğunlukla komisyonda kabul edildi ve komisyon dağıldı.¹⁸¹

Averof, emekli olduktan sonra Londra Grenada televizyonuna verdiği beyanatta: *“Davayı kaybettik. Zorlu kazandı. Ben şimdi hükümetime ve Parlamenta bunu nasıl izah edebilirim? Ümitsizlik içinde komisyonun dışındaki istirahat salonunda oturuyor, acı acı düşünüyordum. Bir de baktım Zorlu, yüzünde bir tebessüm, bana doğru geliyor. Ne yapmam? dedim. Yüzüne bir tokat ini atsam? Baktım yanına geldi, gayet dostane bir şekilde işin nereye varacağını konuşmaya başladık. İşte bu kısa görüşmede kavuşturulmasından başka çıkar yol olmadığı üzerinde mutabık kaldık.”* Şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. O esnada Türk ve Yunan heyetleri konuşmanın sonucunu merakla beklemişlerdir. Bu görüşme sonrasında Zorlu Türk heyetinin yanına gelerek *“Enosis öldü. Bağımsızlık üzerinde temel anlaşmaya vardık”* demiştir.

C- Zürih Konferansı

Zürih Konferansı öncesinde Hükümet kamuoyunun davranışlarından etkilenmekle beraber, Şubat 1959 da Zürih anlaşması imzalayınca ‘kadar da, Yunanistan’la yapılan temasları açıklamamaya özel bir dikkat göstermiştir. Mesela iktidar organı Zafer gazetesi’nin Zürih Konferansı öncesinde Kıbrıs hakkındaki son yazısı 8 Ocak 1959 da çıkmıştır. *“Tam Kıbrıs işi Görüşüldüğü Sırada”* başlığını taşıyan bu başyazıda, 7 Ocak günü Bütçe Komisyonunda muhalefetin 6/7 Eylül olaylarını söz konusu etmesi ele alınmıştır. Zafer gazetesi, ancak Zürih’te anlaşma meydana geldikten sonra Kıbrıs konusunda yazı yazmaya tekrar başlamıştır.¹⁸² Hükümetin bu konuda temkinli davranmasının en önemli sebeplerinden birisi halkı heyecana sevk edici yazılar çıkmasından endişe duymasıdır. Daha önce yaşanan 6-7 Eylül olayları da hükümeti daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir.

Öte yandan, Ocak ayının ortalarından itibaren Türk - Yunan görüşmeleri tekrar başlamıştır. Dışişleri Bakanı Zorlu, 15 Ocakta tekrar Paris’e gitmiştir. Anadolu Ajansı bu haberi gayet kısa bir şekilde vermiş ve 16 Ocak günlü Zafer gazetesinin

¹⁸¹ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, s.87-88.

¹⁸² Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi, (1954-1959) Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1963, s.520

birinci sayfasında yer alan bu kısa haberde, Zorlunun « muhtelif temaslarda bulunmak üzere» Paris'e gittiği belirtilmekle yetinilmişti. Bundan sonraki günlerde ise, Zorlu'nun Paris'te Yunan Dışişleri Bakanı Averof ile görüşmelerde bulunduğu belirtilmiş ise de, bu görüşmelerin ayrıntılarına girilmediği gibi, üzerinde herhangi 'bir yorum da yapılmamıştır. Nihayet Zorlu 23 Ocak'ta Paris'ten İstanbul'a dönmüş ve orada gazetecilere verdiği kısa demeçte, "*Paris'te yaptığımız görüşmeler daha ziyade karşılıklı vaziyetlerin gözden geçirilmesi şeklinde cereyan etmiş ve 'bu suret ile iki tarafın üzerinde mutabık kalabileceği esaslar için gerekenler elde edilmiş bulunmaktadır*" açıklamasında bulunmuştur. Bu demeç son derece ihtiyatlıdır. Zorlu bir mutabakattan değil, böyle bir mutabakatın esaslarının hazırlanabilmesi için gerekli şeylerin elde edilmiş olduğundan bahsetmekteydi ve bunun için de kamuoyunu heyecana vermekten çekiniyordu. Bununla beraber, Türk - Yunan görüşmelerinde anlaşmazlık çıktığı yolunda bu sırada çıkan haberleri de Hükümet derhal yalanlamıştır.¹⁸³

Bu arada ilgi çeken bir olay da İstanbul'da ki Rum Ortodoks Patriği Athenagoras'ın Türk ve Yunan başbakanlarına "*her iki memleketin refahı ve selameti için iki başvekilin bir anlaşmaya varmalarını temenni ederim*" şeklinde birer telgraf çekmesidir. Menderes ve Karamanlis arasındaki görüşmeler Dışişleri bakanlarının da katılımıyla 5 Şubatta başlamış ve 11 Şubat'ta bir antlaşmanın paraf edilmesiyle sona ermiştir. Bu uzlaşmanın mahiyeti açıklanmamıştır Çünkü Türk ve Yunan hükümetleri arasında varılan antlaşmanın İngiltere tarafından da kabulü gerekmektedir.¹⁸⁴

İki devletin dışişleri bakanları 11 Şubat günü Zürih'ten Londra'ya geçmişlerdir. Fatin Rüştü Zorlu Londra havaalanında basına verdiği demeçte Zürih Konferansı'nın iyi bir anlaşma ile neticelenmiş olduğunu ve yapılan antlaşmanın her üç tarafın da lehine olduğunu söylemiştir. Averof ise "*bizce Kıbrıs meselesi hallolmuştur*" açıklamasını yapmıştır.

Zürih'ten Ankara'ya dönen Başbakan Adnan Menderes'te 14 Şubatta Anadolu Ajansı'na bir demeç vererek milli çıkarlarımızdan taviz vermeden Türk Yunan dostluğunun da muhafaza edilerek yapılan antlaşmadan duyduğu memnuniyeti anlatmıştır.

¹⁸³ Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi, (1954–1959) Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, s.521.

¹⁸⁴ Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi, (1954–1959) Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, s.522–523.

Meclis Dışışleri Komisyonunda 23 Şubat'ta Kıbrıs Anlaşması'nı açıklamıştır. Zürih ve Londra müzakerelerini Gazeteci İzzet Sedes yakından izlemiştir. 5 Mart günü, Zorlu, anlaşmaları yoruma sunmuş ve izahat vermiştir.. 4 Mart 1959 günü, Kıbrıs anlaşmaları TBMM Genel Kurulunda görüşülmüş ve bu görüşmede Zorlu 5 kez, İsmet İnönü 2 kez söz almıştır. Çok hareketli bir toplantı olmuştur. Oylama sonucu, bir sürpriz değilse bile, yıllarca Kıbrıs sorununu makul bir hal şekline bağlayabilmek amacıyla mücadele vermiş olanlar için bir hayal kırıklığı olmuştur. Oylama sonucu şöyledir

Demokrat Parti: 347

Cumhuriyet Halk Parti: 138

Çekimser oy: 2

Kıbrıs Sorunu, Türkiye'de bir iç politika sorunu haline getirilmiş ve Türkiye'nin çıkarlarının zedelenmesine yol açmıştır.. Daha mesele tamamen halledilememişti pek çok sorun vardı, Kıbrıs Anayasası hazırlanacaktı. Hükümetin, TBMM'nin tam desteği ile daha kuvvetli ve rahat hareket edebileceği muhakkaktı ancak CHP'nin uzlaşmaz tutum izlemesi hükümetin elini zayıflatmıştır. Atina'da da Papandreu, Kıbrıs Anlaşmasını zayıf ve kifayetsiz bulduğunu açıklamıştı. Sonraki yıllarda, Başbakan İnönü, iki defa Kıbrıs Garanti Anlaşmasına dayanarak Adaya müdahale edebileceğini açıklamış ve bu hakkı Başkan, Johnson'a karşı savunmuştur. 1974'te Bülent Ecevit Hükümeti, CHP'nin aleyhte oy verdiği bu Antlaşmanın sağladığı müdahale hakkını Kıbrıs'ta kullanmıştır.¹⁸⁵

D- Londra Konferansı

11 Şubat tarihinde yayınlanan bildiriyle Türk ve Yunan hükümetleri tam bir anlaşmaya varmışlardır. Aralarında anlaşma olan Türk ve Yunan devletleri garantör devlet olan İngiltere'nin de onayını almak için Londra Konferansını başlatmışlardır..

19 Şubat 1959 tarihinde Türkiye İngiltere ve Yunanistan arasında dışışleri bakanlarını imzalarıyla antlaşma kesinleşmiştir. Nitekim Kıbrıs Cumhuriyeti Zürih ve Londra Antlaşmalarına göre 16 Ağustos 1960 da kurulmuştur.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, s.162

¹⁸⁶ Detaylı Bilgi için bkz. (Public Record Office-İngiliz Milli Arşivi Londra) Dışışleri Bakanlığı belgeleri, FO-371/168986.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Makarios Cumhurbaşkanı Yardımcısı is Fazıl Küçük olmuştur. Anlaşma sağlanıp Cumhuriyet'in kurulması Makarios'un Enosis isteklerinden ve EOKA ile olan bağlantısını bitirmemiş tam aksine daha da yoğunlaştırmıştır.

1960 Anayasası'nın genel özellikleri şöyledir:

1) Cumhuriyet başkanlık rejimi ile idare edilir. Başbakan Rum Başbakan Yardımcısı ise Türk'tür Başbakan Rum toplumu tarafından, yardımcısı ise Türk toplumunun seçmenleri tarafından ayrı ayrı seçilir.

2)Bakanlar Kurulu yedi Rum üç Türk Bakan'dan oluşur Dışişleri, savunma ve Maliye bakanlıklarından birisi Türk Bakan'a tahsis edilir.

3) Her toplum, din eğitim kültür ve öğrenim, kişi ve aile hukuku ve benzeri alanlarda kendi Cemaat Meclisi aracılığı ile muhtariyet hakkını kullanır. Bu konuda Cemaat meclisleri'ne yasama yürütme yetkileri tanınmıştır.

4) Kıbrıs'ın en büyük beş şehrinde Türk sakinleri tarafından ayrı belediyeler kurulacaktır.

5) Kıbrıs'ın bağımsızlığını toprak bütünlüğünü ve anayasasını garanti eden anlaşma. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında imzalanacaktır.

6) Adanın bir devlete tam ve kısmen birleşmesi ya da kendi başına bağımsızlık ilan etmesi yasaklanmıştır.¹⁸⁷

Bu antlaşmaya ek olarak imzalanan Garanti Antlaşması'nın ilk maddesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir devlete tamamen ve kısmen herhangi bir siyasi ve iktisadi birliğe katılamaz maddesi konulmuştur böylelikle Kıbrıs'ın herhangi bir devletle birleşme girişiminin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4. Madde ise: Ortak ve anlaşarak hareket etmenin imkânı olmadığı durumlarda garanti veren üç devletten her biri, bu anlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurmak amacı ile harekete geçme hakkına sahiptir denmiştir.¹⁸⁸ İttifak Antlaşmasının 1. Maddesine göre “ taraflar ortak savunmaları için işbirliği yapacaklar ve savunma dolayısı ile ortaya çıkan herhangi bir meselede birbirlerine danışacaklardır.

¹⁸⁷ Göktepe, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk İngiliz ilişkileri (1955–1959)”, s.950.

¹⁸⁸ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Cumhuriyeti Meclisi Nasıl İşgal Edildi? İstanbul, 1992, s.9.

2. Maddeye göre: Taraflar Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne karşı doğrudan ve dolaylı herhangi bir hücum ve saldırıya karşı ortak güç oluşturacaktır.

3. Maddeye göre “ Bu ittifakın amaçları arasından Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarında bir üçlü karargâh kurulacaktır. Üçlü karargâha katılacak Yunan askerlerinin sayısı 950, Türk askerlerinin sayısı 650 olacaktır. Buna paralel olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı anlaşarak, Yunan ve Türk Hükümetlerinin askeri birliklerini artırmayı ve azaltmayı isteyebileceklerdir.¹⁸⁹

Kıbrıs Cumhuriyeti 1959–1960 Antlaşmalarıyla uluslararası anlamda etkinliğini artırmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'yle ilgili birçok hak ve yükümlülüklerle sahip olmuştur. Londra Konferansı ile kuruluş, İttifak ve Garanti Antlaşmaları imzalanmıştır.

D- Antlaşmanın Sonuçları

Geçmişte Kıbrıs'ta yaşananlar düşünüldüğünde bu antlaşmalar büyük bir ilerlemedir. Bu antlaşmalarla, Türkiye Kıbrıs üzerinde söz sahibi olmuştur. Bu dönemin gelişmeleri Kıbrıs Türk ve Yunan hükümetlerinin son işbirliği olarak görülmüştür. Yunan ve Türk hükümetleri arasında ortak noktalar ise İngiltere'ye verilecek üslerin daraltılması ve İngiltere'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapacağı yardımın artırılması yönünde olmuştur. Her iki taraf için de antlaşmaların imzalanmasında NATO dayanışması, önemli bir faktör olmuştur. Bu antlaşma ile sağlanan barış çok kısa süreli olmuş ve kısa bir süre sonra Rum tarafı Türklere verilen haklara karşı çıkmıştır. Bu durum yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yıkılmasına giden süreci başlatmıştır. İngiltere bu antlaşmalarla elde ettiği askeri üslere sahip olmuş ve 11 bölgede eğitim ve atış sahası kurma hakkını elde etmiştir. Bu bölgedeki en önemli İngiliz üsleri ise Dikelya ve Ağrutor askeri üsleridir.¹⁹⁰

Sonuç olarak bu antlaşmalarla Kıbrıs'ın toprak bütünlüğü bir bakıma garanti altına alınmış ve Türkiye Kıbrıs'tan herhangi bir taviz vermeyeceğini oluşturulan anayasa ile adanın kısmen veya tamamen Yunanistan'la birleşmesi engellenmiştir. Yunanistan'ın bu antlaşmayı imzalamasındaki amaç ise ENOSİS için gerekli zamanı kazanabilmektir.

¹⁸⁹ İsmail, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s.10.

¹⁹⁰ **Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri**, İstanbul, 1992, s.51–52.

E- Londra Zürih Antlaşmaları Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

1964 ve 1965’de Türkiye ve Yunanistan’da siyasi açıdan güçlü olmayan hükümetlerin iktidarda bulunmaları da Kıbrıs meselesinin çözümünde negatif unsurlar olarak belirtilebilir. Türkiye çözüm şekli olarak sunduğu federal yapı ya da çifte Enosis önerilerine yeterince destek bulamamıştır. İngiliz dışişleri Bakanlığı, federal yapı önerisine sıcak bakmışsa da, bu önerinin şekli konusunda Türkiye ile fikir birliğine varamamıştır. Burada İngiliz yöneticiler için ana fikir, Türk-İngiliz ilişkilerinde ihtilafa yol açabilecek durumlardan kaçınılması idi. Onlar, Türkiye ile iyi ilişkilerin devamını istiyorlardı. Zira Türk hava sahasından Ortadoğu’ya uçuş haklarının, devamını önemsiyorlardı. Ayrıca Türkiye ile NATO ve CENTO da müttefiklerdir. Bu nedenlerden dolayı, eğer İngilizler tamamen Kıbrıs’tan çekilmek zorunda kalırlarsa aynı fonksiyonları icra edebilecek üsleri Türkiye’de kurmayı planlamışlardır. Bu sebeplerden ötürü İngiliz Dışişleri diğer yönetim birimlerini de ekonomik alanda Türkiye’ye destek konusunda teşvik etmiştir.¹⁹¹

Bu dönemde, Kıbrıs ‘meselesi Türk-İngiliz ilişkilerinde en önemli faktör olarak belirlemiştir. Her iki taraf da zaman zaman iyi ilişkileri muhafaza etmek konusunda sıkıntılarla karşılaşmışlarsa da ilişkileri iyi tutmayı ve müttefikliğin getirdiği yakınlaşmayı sürdürmüşlerdir. Türkiye’nin, Sovyetler ile yakın politik ilişkisi olmakla birlikte, Türkiye NATO üyeliğini hiçbir zaman tartışmamıştır. Türkler, NATO’nun sadık müttefikidir dolayısıyla Sovyetlerle ilişkileri Kıbrıs meselesi ve daha fazla ekonomik destek alma anlayışının bir sonucudur. Bazı İngiliz politikacıları, Türklerin Sovyetlerle yakınlaşmasının onun NATO’dan ayrılacağı endişesine sevk etmişse de Türkiye’nin böyle bir anlayış içerisinde olmadığı anlaşılmıştır. İngiliz yöneticilerin önemli bir kısmı ise Türkiye’nin ekonomik ve askeri durumunun onun batı bloğu içerisinde kalmasını zorunlu kıldığına inanmaktadır. Elbette, her iki taraf da “Soğuk Savaş” şartlarında NATO’nun, Sovyetlere karşı caydırıcı olan politikasının zayıflatılmamasının önemini biliyorlardı. Bu koşullarda İngiltere Türkiye ile yakın ilişkilerini muhafaza etmek aynı zamanda Kıbrıs’taki üsler meselesinden dolayı Kıbrıslı Rumlarla herhangi bir ihtilafa

¹⁹¹ Dışişleri Bakanlığı bilgi notu, Minute by Central Department, 22 October 1964, FO 371/174757. C 1051/90

girmekten kaçınma arzusundadır.¹⁹²

İlerleyen zamanlarda Kıbrıs'ta Türk toplumuna yönelik Rum saldırılarının artarak devam etmesi toplumlararası çatışmaları hızlandırmış ve giderek Kıbrıs Türkü'nü yok etme çabalarına dönüşmesi, anayasal düzenin uygulanmaması Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Türkiye, Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios'a uyarı notları göndermiş, 1960–1964 yılları arasında yaşanan gelişmeler neticesinde Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın Rum yöneticiler tarafından ihlal edilmesine karşılık olarak İngiltere ve Yunanistan da uyarılmıştır. Kıbrıs Türkleri'ne verilen hakların uygulanmaması Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkının engellenmek istenmesi sonucunda antlaşma uygulanamaz duruma gelmiştir. 1963 yılında yaşanan Kanlı Noel olayları sonrasında Türk Toplumunu yok etme planı başlamış ve EOKA'nın önde gelen liderlerinden Akritas bir plan hazırlamış ve Enosis gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Makarios'un Akritas Planıyla başlattığı Planın adına "Girit Modeli" adını vermiştir.¹⁹³ Plana verilen isimden de anlaşılacağı üzere amaç adayı bütünüyle ele geçirmek ve Türklerden temizlemektir.

1964'te İngilizlerin görüşü:

a) Birleşmiş Milletlere karşı sorumlu bir kuvvetin adaya gönderilmesi.

b) Barış kuvveti adada kaldığı sürece Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Garanti Antlaşmasının kendilerine verdiği yetkiyi kullanmaması maddeleriyle özetlenebilir

Bu dönemde Rumlar da Garanti İttifak ve Lonra Zürih Antlaşmaları'nın iptalini istemektedir.¹⁹⁴ Rumların bitmek bilmeyen istekleri karşısında Akritas planı uygulanmış Türklere uygulanan soykırım, Nikos Sampson darbesi gibi gelişmeler, Türk Ordusunun barış harekâtı düzenlemesine neden olmuştur.

¹⁹² Göktepe, "İngiliz ve Amerikan Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesi ve Türkiye'nin Dış ilişkilerine Etkileri", s.35–55.

¹⁹³ Denktaş, **Kıbrıs Girit Olması**, s.9.

¹⁹⁴ BCA, 1960. Ankara Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, E-5, Kıbrıs Meselesinde Son Gelişmeler, 19. Şubat 1964.

SONUÇ

Babası Osmanlı İmparatorluğu'nda çok önemli hizmetlerde bulunmuş Dirzor Türkmenlerinden Rüştü Paşa olan Zorlu 1910'da İstanbul'da doğmuştur.

Zorlu liseyi Galatasaray da tamamlamış, İsviçre'de hukuk tahsili yapmıştır. Paris'te siyasi bilimler enstitüsünden de mezun olmuştur.

Zorlu tahsilini tamamlayınca Avrupa'dan dönmüş ve hariciye mesleğine girmiştir. Fransızca ve İngilizce dillerine tam vukufu geniş kültürü ile kısa zamanda mesleğinde yükselmiştir. Türkiye'nin ilk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Zorlu ile 1933 yılında Atatürk tarafından evlendirilmiştir. 1934 ve 1953 yılları arasında askerliğini yapmıştır. 2 Haziran 20 Temmuz 1936 yılında Möntrö Konferansı'na katılmış ve bu konferans kendisi açısından çok önemli bir tecrübe olmuştur. Ayrıca bu konferans esnasında kızı Sevin doğmuştur. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı sonrasında Zorlu büyük hamisini kaybetmiş bulunuyordu. 1938'de Paris büyükelçiliğine başkâtip olarak atanmıştır. Paris'te bulunduğu süre içerisinde Türkiye'ye göndermiş olduğu gizli nitelikteki bilgiler İnönü Hükümeti'nin izlemiş olduğu tarafsızlık politikasına katkı sağlamış ve bu çalışmaları kendisine bir takdirname kazandırmıştır. 1952 yılında NATO'ya daimi Türk delegesi tayin edilmiştir. Yabancı devletlerde bulunduğu tüm görevlerde büyük başarılar elde etmiştir ve birçok takdirname ile ödüllendirilmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra siyasi hayata atılmış ve 1954 seçimlerinde Çanakkale'den milletvekili seçilmiştir. 1957 yılından 27 Mayıs 1960'a kadar dışişleri bakanlığı yapmıştır. Fatin Rüştü Zorlu Dışişleri Bakanı sıfatıyla hizmet gördüğü süre içinde Türkiye'nin dış münasebetlerinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. NATO bağlantıları kuvvetlendirilmiş ve bölgesel ittifaklar artırılmıştır. Uzun zaman ilişkiler kurulmayan komşu devletler ile münasebetler artırılmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin Batı devletleriyle olan münasebeti dikkati çekecek bir seviyeye yükselmiştir. Seri halinde karşılıklı anlaşmalar yapılarak Türkiye'nin maddi ve manevi büyük imkânlarla kavuşması sağlanmıştır. Sergilenen iyi yönetim neticesinde Türkiye'de refah düzeyi bir hayli yükselmiştir. Büyük elektrik ve sulama barajları, limanlar, silolar, çimento ve şeker sanayi bu anlaşmaların sonuçlarından bazılarıdır.

1923'te İsmet Paşa'nın İngilizlere bırakmak durumunda kaldığı Kıbrıs'ı da Hariciye vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun beynelmilel siyaset önündeki eşsiz müdafaaları ile yeniden Türk bayrağına kavuşmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu, şüphesiz Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük dışişleri bakanlarından birisiydi. Diplomat olduğu yıllarda dış temsilciliklerimizde Türkiye'yi en iyi şekilde temsil etmiştir. Çalışkan ve vazife bilir bir kişiliği olması kısa zaman içinde yükselmesine ve birçok kişinin şimşeklerini üzerine çekmesine neden olmuştur. Dış görevlerde bulunduğu yıllarda yapmış olduğu çalışmalar kendisine bir çok takdirname getirmiştir. Kıbrıs konusundaki başarıları İnönü tarafından da tebrik edilmiştir. Zorlu'nun NATO' nezdinde Türkiye daimi temsilcisi olduğu yıllarda, Bandung Konferansı'nda Türkiye'nin prestijini bir hayli yükseltmiş, tüm Dünya'ya adından bahsettirmiştir ve Avrupa ile Türkiye arasında ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. 27 Mayıs darbesi ile tutuklanmış ve Yassıada mahkemelerinde yargılanmıştır. Yargılamaları sırasın da da dik duruşunu bozmamış hakkında yapılan haksız suçlamalara boyun eğmemiştir. Ancak mahkemenin anayasayı ihlal suçundan Zorlu'yu idam etmesi Türkiye ve Türk Milleti açısından çok büyük bir kayıp olmuştur. O dönemde sıkı sansürün olması ve sıkıyönetimin etkisiyle basın ve yayında Zorlu'nun idamına pek bir eleştiri gelmemiştir. Ancak Dünya basını Zorlu'nun idamına çok büyük tepki göstermiştir.

30 Eylül 1961 tarihli London Times Gazetesi Zorlu için: “ *Zorlu 27 Mayıs 1960'ta tutuklanarak Yassıada'ya gönderildi. Elbette bütün politikacılar gibi onun da hataları vardı. O sırada Menderes Kabinesi'nde olması yassıada için bir sebep teşkil ediyordu. Fakat diplomatik kabiliyetiyle dış meselelere karşı gösterdiği kavrama ve anlayış gücü için onu Dünya'nun ve Türkiye'nin kaybettiği bir politikacı olarak da tarif etmek mümkündür*”¹⁹⁵ şeklinde bir ifadeye yer veriyordu. Sadece bu ifadenin bile Zorlu'nun dış dünyadaki prestijini ifade etmek için yeterli olduğunu düşünüyoruz.

Gündemimizden bir türlü düşmeyen Kıbrıs sorunun temelinde Dünya politikasının olumsuz etkileri yatmaktadır. Dünya politikasında yaşanan gelişmeler, soğuk savaşın yaşanması iki kutuplu bir dünyanın oluştuğu 1950 yıllarında, Rumlar'ın yayılmacı emelleri Türk toplumuna karşı saldırıları, sorunun büyümesine neden olmuştur.

¹⁹⁵ Fersoy, **Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu**, s.285.

Türk Dış politikası II. Dünya Savaşı sırasında statükonun korunması yönünde adımlar atmış, bu politikası 1950'li yıllara kadar bu şekilde devam etmiştir. 1945 yılından itibaren Amerika ve İngiltere sadece Türkiye'de değil bütün Ortadoğu ülkelerinde etkinliğini artırmıştır. İngiltere etkinliğini artıramadığı yerleri de Amerika'ya devretmeye başlamıştır. Türkiye'de bir Sovyet tehdidinin söz konusu olması Türkiye'yi Avrupa'ya ve Amerika'ya yaklaştırmıştır.

Türkiye'nin seçkin Dışişleri Bakanı Zorlu, Londra Konferansında Türkiye'nin Kıbrıs Tezi'nin mimarı olmuş ve konferansta elde edilen başarılar Türkiye'nin Kıbrıs'taki varlığının kabullenilmesini sağlamıştır. Konferans sonrasında Türk görüşünün haklılığı uluslararası kamuoyunca da anlaşılmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs Meselesi'nde diplomatik yolları sonuna kadar kullanması ve bu yolla haklılığını ispat etme çabası Yunanlılar'ın ezberini bir bakıma bozmuştur. Kıbrıslı Rumlar'ın tezinin temelinde en önemli unsur olarak, Kıbrıs'ta çoğunluğu kendilerinin oluşturduğu görüşü karşısında; Türkiye'nin tarihi, coğrafi, etnik, siyasi ve güvenlik unsurları temeline dayanan tezi geçerliliğini ispatlamıştır ve böylece Yunan Tezi Türk Tezi karşısında zayıflamıştır. 1959 Londra ve Zürih Antlaşmaları sonrasında, Kıbrıs'ta yönetimde Türklerin de söz sahibi olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye'de 1960 sonrası yaşanan siyasi süreç Türkiye ve Kıbrıslı Türkler'in aleyhinde işlemeye başlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs'ta Türk kazanımlarının Yunanlılar tarafından suistimal edilmiş ve ilerleyen zaman içerisinde Kıbrıs Cumhuriyeti yıkılmıştır. Bu süreç 1963 yılına gelindiğinde siyasal eylem yerini silahlı eyleme bırakmıştır. Bu silahlı eylemlerin yapılması ve Kıbrıslı Türkler'in meşru hükümetçe isyancı olarak değerlendirilmesi ve sonrasında Dr. Fazıl Küçük'ün Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak tanınmadığının ilanı Cumhuriyetin çöküşünü hazırlamıştır. TBMM'de Londra Zürih antlaşmasının onaylanması oturumunda sert bir muhalefet yapan CHP bu antlaşmaları onaylamamış, ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra yaşanan olumsuz durumlarda bu antlaşmalardan doğan hakları savunarak Kıbrıs'taki yurttaşlarımızı savunmuştur.

Atatürk Kıbrıs hakkında: “ *Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farzedelim. İkmal yollarımız ve imkânlarımız nelerdir?*” sorusunu sorar. Sormuş olduğu sorulara verilen cevapları dikkatle dinleyen Atatürk, harita üzerinde Kıbrıs'ı işaret ederek: “ *Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece ülkemizin Güney Bölgesi'nin ikmal yolları tıkanmıştır.*

Kıbrıs'a dikkat ediniz! Bu bölge bizim için önemlidir!"¹⁹⁶ Atatürk'ün Kıbrıs hakkında söylemiş olduğu sözler ne kadar ileri görüşlü bir lider olduğunun bir göstergesidir ve bu sözlerle dikkat çekilen Türkiye'nin güvenliği sorunu bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Netice olarak, Türkiye Kıbrıs konusunda sürekliliği olan tutarlı bir yol izleyememiştir. Bu konuda Dönemin şartlarına göre yeni planlarla yeni bakış açılarıyla soruna yaklaşmıştır. İlk olarak Enosis'e karşı taksim denilmiş sonra, ya taksim ya ölüm, sonra da Yunanlıları değişmez tutumları karşısında sürekli bir kararlılık ortaya konulamamış olması, Türk hükümetinin elinin sürekli olarak zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde değişen dünya dengeleri de göz önünde bulundurulduğunda, Kıbrıs Türkiye'nin güvenliği ve bölge barışı açısından için daha da büyük bir önem kazanmıştır. Bundan dolayı Kıbrıs konusunda atılacak her adımda daha dikkatli davranılmalıdır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye üye olması ve Türkleri bölgede işgalci olarak gösterme çalışmaları Türkiye'nin dış siyasetinde yeni bir süreç oluşturmaktadır.

¹⁹⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I-II, Ankara, [y.y.], 1997, s.97.

BİBLİYOGRAFYA

A) ARŞİV BELGELERİ

I) İngiliz Milli Arşivi

II) BCA

B) KİTAPLAR

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, İstanbul: Hil Yayınları, 1996.

ARMAOĞLU, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954–1959, Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Ankara: Sevin Matbaası, 1963.

ALTUĞ, Kurtul, **Bir Numaralı Tanık**, Ankara: Doğan Kitap, 2006.

ALASYA, H.Fikret, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara:[y.y.], 1987.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, Metu Pres Yayınları, 2004.

DENKTAŞ, Ruf, **Kıbrıs Girit Olmasın**, 4.Baskı, İstanbul: Remzi Yay, 2005.

DEMİRER, Mehmet Arif, **Menderes ve Dövizler – 1954 Dünya Bankası Olayı**, İstanbul: [y.y.], 2006.

DEMİRER, Mehmet Arif, **6 Eylül 1955 Yassıada 6–7 Eylül davası**, İstanbul: Bağlam yayınları, 2001.

DEMİRER, Mehmet Arif, **Masallar ve Gerçekler**, İstanbul: Lazer Yayınları, 2005.

ESENBEL, Melih, **Kıbrıs I, Ayağa Kalkan Adam**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1993.

ERKİN, Ferudun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl**, Ankara: TTK, 1992.

FERSOY, Orhan Cemal, **Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu**, İstanbul: Hun Yayınları, 1979.

GAZİOĞLU, Ahmet, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878–1960**, Kıbrıs: CYREP Yayınları, 1998.

- GÜRÜN, Kamuran, **„Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze kadar),**
GÜNVER Semih, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü,** İstanbul: Bilgi Yay., 1985.
HASGÜLER, Mehmet, **Kimin Adası Kıbrıs’ın Akisi,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
MÜTERCİMLER, Erol-Mim Kemal, Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası,** İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali,** İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.
SANDER, Oral, **Türk Amerikan İlişkileri, 1947-1964,** Ankara: AÜSBF Yay., 1979.
TURGUT, Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs,** Ankara,[y.y.], 1995.
TÜNAY, Bekir, **Menderes Devri Anıları,** Nilüfer Yay., İstanbul, 1980.
TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 Demokrasiden Darbeye,** 1. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991.

C) MAKALELER

- ARMAOĞLU, Fahir, “Amerika Kıbrıs ve Türkiye”, Cumhuriyet, s.80–95, 20 Nisan 1964.
AFYONCU, Erhan, “ On Soruda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs”, **Popüler Tarih**, S.8, s. 14–19, Ocak 2001.
BAL, İdris, “*Türk Dış Politikası (1960–1980)*”, **Türkler**, (edt.) Hasan Celal Güzel vd, C.17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.90–109.
GAZİOĞLU, “*Ahmet, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kıbrıs*”, **Türkler**, (edt.) Hasan Celal Güzel vd., C.19, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002. s. 922–945.
GÖKTEPE, Cihat, “İngiliz ve Amerikan Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesi ve Türkiye’nin Dış ilişkilerine Etkileri”, **Ata Dergisi**, Konya: Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanlığı, 2004. s.39–40.
_____, “*Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk İngiliz ilişkileri (1955–1959)*”, **Türkler**, (edt.) Hasan Celal Güzel vd, C.19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.s.943–951,

_____, “*Türkiye, İngiltere ve NATO (1959–1965)*”, **Türkler**, (edt.) Hasan Celal Güzel vd., C.17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.110–115.

LAÇİNER, Sedat , “Türkiye İlişkilerinde Kültürel ve İdeolojik Kökenler”, **Liberal Düşünce**, S.13, 1999.

İSMAİL, Sabahattin, Kıbrıs Cumhuriyeti Meclisi Nasıl İşgal Edildi?, **İstanbul**, 1992, s.10.

D) GAZETE ve DERGİLER

Adalet Dergisi 16 Eylül 1970.

Aksiyon Dergisi Şubat, 2000.

Cumhuriyet Gazetesi.

Hürriyet, 4 Temmuz 2006.

Milliyet, 18 Şubat 1989.

Son Havadis, 24 Ekim 1960.

Posta, 8 -9–10 Temmuz 2005, Mehmet Ali Birand’ın Yazı Dizisi.

Radikal Gazetesi, 6–7–8 Eylül 2005.

Vatan, 25 –26 Ağustos 1955, s.1.

Yeni Şafak Gazetesi, 24 Mayıs 2000.

Yeni İstanbul Gazetesi, 6 -15 Ekim 1967

Zaman Gazetesi, 28–29–30 Ekim 2002.

E) ROPÖRTAJ VE BİLDİRİLER

Afrika ve Doğu Araştırma Okulunda sir Bernard Burrows Tarafından Düzenlenen Seminer, Mart 1998.

Kafkas Üniversitesi Prof. Dr. Nihat Bayşu Konuk Evinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Sayın Rauf Denktaş ile Cihat Göktepe'nin röportajı. Pazartesi günü saat 10.00'da 29 Eylül, 2003.

F) BELGESELLER

Demokrasi Yokuşu, Yayın Hakkı Kanal 7'ye aittir.

İmralı Belgeseli, Yayın Hakkı STV'ye aittir.

EKLER

EK:1

**FATİN RÜŞTÜ ZORLU’NUN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI’NA İLK
(21 KASIM 1932) VE SON (TEMMUZ 1961)
DİLEKÇELERİ**

Hariciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğüne

İstanbul, 21.11.1932

Efendim;

Ben Rüştü Paşa oğlu Ahmet Fatin, Vekâleti Celileniz tarafından verilen memuriyete alınma için müsabaka imtihanı ilanını gördüm.

Mezkur ilanda müsabakaya girebilmek için bulunması lazım geldiği beyan edilen evsafı haiz olduğumu zan eylediğimden lütfen imtihana girmeme müsaade edilmesini ve hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim.

Fatin Rüştü

6’ncı Daire

Jak Farhi Apartmanı

Tahsil derecem:

Galatasaray Lisesi Ticaret ve Bankacılık Diploması

(Cenevre) Darülfünunu Hukuk lisansı

(Paris) Darülfünunu Beynelmilel Ulumu Aliye Enstitüsü diploması

(Paris) Ulumu Aliye Siyasiye mektebi diploması

Tevellüdüm: 326

Askerlik vaziyetim: 328’lerle muameleye tabi tutularak tecil

İstidaya meľuf evrak:

Yedi 15 kuruşluk pul

21.11.1932

Fatin Rüştü

İmza

Kaynak: Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, Bilgi Yay., İstanbul 1985.

EK-2

**TC.
PARİS BÜYÜKELÇİLİĞİ**

Vichy 21

Ağustos 1941

**Bay Şükrü Saraçoğlu
Sayın Hariciye Vekili**

Merkeze nakil buyrulan Paris Büyük Elçiliği Başkâtibi Fatin Rüştü Zorlu'nun iki seneden beri refakatinde gösterdiği liyakat ve çalışkanlık vasıflarını ve bilhassa istihbarat hususundaki hizmetlerini yüksek katlarına arz etmeği bir vecibe telakki eyler ve tasvibi devletlerine iktiran ettiği halde kendisinin bir takdirname ile taltifini derin hürmetlerimle arz ve rica eylerim.

Paris Büyük Elçisi

B. Erkin

Vichy, 8 İlkteşrin 1941

Lef-2

Kurye ile

Yüksek Hariciye Vekâletine

Merkeze nakledilen Büyük Elçilik Baş Kâtibi Fatin Zorlu'ya Fransa Hükümeti tarafından verilen Legion d'Honneur nişanı ile beratı ve buna müteallik Fransa Hariciye Nezaretinden Elçiliğe gelen tezkerenin sureti kurye Talat Acar ile Fatin Zorlu'ya tevdi edilmek üzere takdim kılınmıştır.

Paris Büyük Elçisi

Kaynak: Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yay., İstanbul 1985.

EK-3
T. C.
HARİCİYE VEKÂLETİ

Sicil ve Memurin D.U.M.

U.No

H. No.

Lef:

Fransa Hükümetinden namıma verilip Paris Büyük Elçiliğimizin 8 İlk teşrin 1941 tarih, 1122-736-6039 No'lu tahriratı ile Vekâlete gönderilen Lgion d'Honneur nişanını ve beratını Vekâlet Sicil Dairesinden aldım.

Fatin Rüştü Zorlu

1-IARİCİYE VEKÂLETİ

Sicil Müdürlüğü

Evrakın Umumi Numarası 1633

Evrakın Hususi Numarası 56

Evrakın Tarihi 12 Haziran 1944

Beyrut Başkonsolosluğuna

Mesai tarzınız ve doğru malumat vermek için sarf ettiğiniz gayret dolayısı ile size tebrik ve teşekkürlerini gönderirim. Verdiğim takdirnameyi sicilize kaydettirdim. Telgrafınızı arz ettiğim Başvekilimiz sizi kendi tarafından da tebrik etmemi istemiştir. Bunu da çok memnuniyetle tebşir ederim.

Menemenciöglü

HARİCİYE VEKÂLETİ

Hususi Kalem Müdürlüğü 12 Haziran 1944

U. No: 359

Beyrut Başkonsolosu Fatin Rüştü Zorlu kendisine mevdu vazifeyi büyük bir gayretle ile ifa etmekte ve vekâleti tenvir etmek hususunda muvaffakiyet göstermektedir.

Şayanı tebrik ve takdir gördüğüm mesaisinin siciline kaydı ve bu takdirnamenin icap eden muamelesinin ifası zımnında Sicil Umum Müdürlüğüne.

Kaynak: Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yay., İstanbul 1985.

EK:4

**T. C.
HARİCİYE VEKÂLETİ**

Zat ve Tahakkuk D. Şefliği

13. No

11. No.

Lef:

Hususi Kalem Müdürlüğü No. 154

30.3.1937

Montroux Konferansı esnasında Murahhas Heyetimize dahil olan bütün arkadaşlarımla çalışma tarzını takdir ettiğimi Montrö'den gerek Büyük Şefim Atatürk'e gerek Sayın Başvekilime çektiğim telgraflarda arz ve Büyük Millet Meclisi kürsüsünden bu arkadaşlara takdirlerimi ifade etmişimdir.

Montrö Konferansı Heyetine dâhil bütün arkadaşların sicillerine bu takdirimin geçirilmesini rica ederim.

Dr. Tevfik Rüştü ARAS

Hatay Meselesinin müzakeresi için Cenevre'ye giden Heyete terfik edilen mütehasıs Müşavir ve kâtiplerin müzakere esnasında göstermiş oldukları liyakat ve hizmet dolayısı ile cümlesinin takdir buyrulması Heyet Reisi Siyasi Müsteşar ve Gazi Ayıntap Mebusu Numan Menemencioğlu tarafından 15.5.1937 tarihli telgrafla talep edilmiş ve 18.5.1937 tarihli ve 6/224 sayılı telyazısı ile de Vekâletimize mensup arkadaşların birer takdirname ile taltifleri mukarrer bulunduğu bildirilmiş olmakla keyfiyetin mezkûr Heyete Memur edilen **Fatin Rüştü Zorlu**, Abdullah Zeki Polar, Tank Emin Yenisay, Cemil Vafi, Haydar Görk ve Şemsettin Mardin'in sicillerine işaret edilmesine müsaade buyrulmasını saygılarımla dilerim.

Kaynak: Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yay.,
İstanbul 1985.

EK-5

Dışışleri Bakanlığına:

Vekâlete girdiğim andan itibaren sicilimin tam ve mufassal bir suretinin çıkartılarak gönderilmesine msaadelerini rica ederim.

Bunda bilhassa Dışışleri Bakanlığına duhul imtihanında imtihan heyetinin tebrik ve takdirlerine ait vesika ile Montrux ve Hatay Müzakereleri münasebeti ile aldığım takdirnameler, 145 yılında Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu imzası ile gördüğüm bütün vazifelere Őamil olmak üzere verilen takdirnamenin ve iştirak ettiğim muhtelif Müzakere ve Konferanslara ait Kararnamemin yer alması için gereken emirlerin verilmesini msaadelerini saygılarımla ve peşin teŐekkürlerimle rica ederim.

3.7.1961

İmza: Fatin Rüştü Zorlu

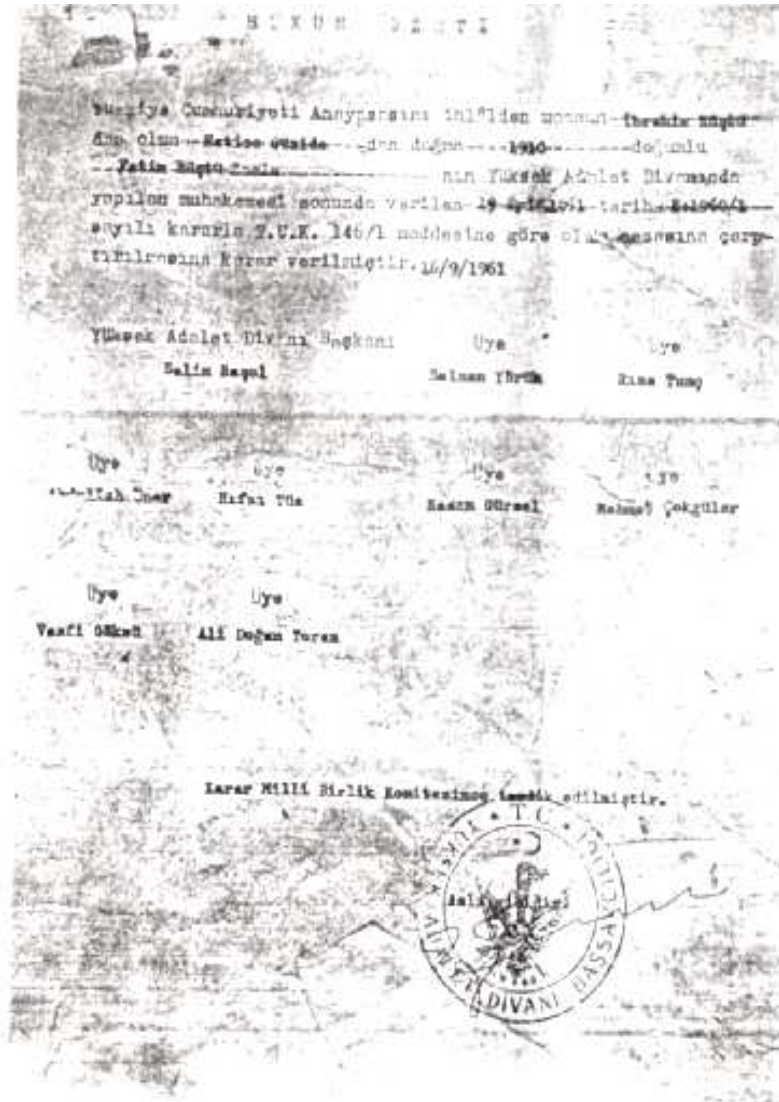
Yassıada - KasımpaŐa

Damga: Yassıada Garnizon Kumandanlığı Sayısı: 5054 Tarih:

4.7.1961

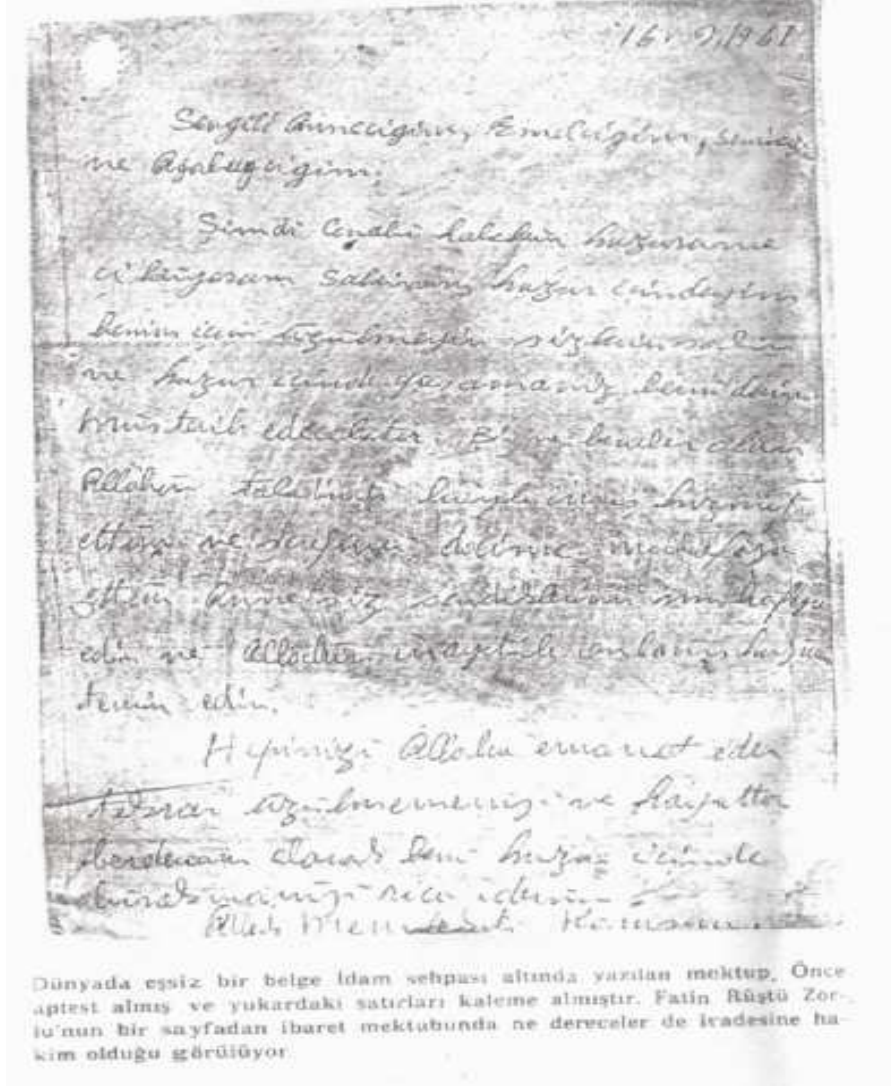
Kaynak: Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun ykŐ**, Bilgi Yay.,
İstanbul 1985.

EK:6

Fatin Rüştü Zorlu'nun Ankara, Bahçelievler 1. durak daki evinin kapısına, idam edildiğini belirten yazıyı, Divan Başsavcısı yapıp tımarı ihmal etmemiştir. Buna zoren Emel Zorlu hanımefendi, kipi önünde bayramıştı. Tarafından kapodan sökülüştür.

Yassıda mahkemeleri sonun da Fatin Rüştü Zorlu'ya verilen hüküm özeti
Kaynak: Orhan Cemal, Fersoy, Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu, İstanbul: Hun Yayınları, 1979.

Zorlu'nun Eşine yazdığı bir mektup

Kaynak: Orhan Cemal, Fersoy, Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu, Hun Yayınları, İstanbul, 1979.

EK-8

Fatih Mustafa Zorlu

Müdafii Avukatı Orhan Cemal Fersoy'a yazdığı bir mektup.
Gönderdiği listelerde aldığı mektupların içinde her
bir listelerde hastalıklarının keşfini yapmış
ve hepsine Sahiplerinde bildiren mektuplara
vurmuş ve üstüne ve vaktiyle almış ilgililerin
leminin gönderdiği listelerinde yazdığı ile
tekrar tekrar edip göndermişimdir.
Fatih Mustafa Zorlu'nun mektubu, ekim 1/15
kısımına namına 10000 lığa satın alındı
-gini ve tapusu aynı kısımlarında 6000
lucunda bu mektupunla ilgili rapora
İstanbul'da yazıyor. Tıbbata salık
kısımları istemlere eklenmiş ve bu şekilde
kısımlardan ibaret bir mektup kısımları
daha önce yazılmış mektupların bir kısmı
tapusu mektupun içinde eklenmiş mektup.
(Bu mektup bir mektup kısımları diye bir mektup
mektupun içinde eklenmiş mektupun mektup
mektupun içinde eklenmiş mektupun mektupun
(Kısım)da mektupun mektupun mektupun
yazılmış mektupun mektupun mektupun
Fatih Mustafa Zorlu'nun mektubu, ekim 1/15
mektupun mektupun mektupun mektupun

Fatih Mustafa Zorlu

Fatih Mustafa Zorlu Yassıadadan bana aralıksız mektup yazıyor ve ben de sorularını cevaplandırırdım. Bunlardan biri.

Zorlu'nun Müdafii Avukatı Orhan Cemal Fersoy'a yazdığı bir mektup.

Kaynak: Orhan Cemal, Fersoy, **Devlet ve Hizmet Adamı Fatih Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul, 1979.

EK-9

**6 EYLÜL 1955
İSTANBUL TAHRİBAT LİSTESİ**

	Adalar	Bakırköy	Beyoğlu	Beykoz	Beşiktaş	EMİNOĞLU	Eyüp	Fatih	Kadıköy	Sarıyer	Şişli	Üsküdar	Yekün
Dükkan													
Mağaza	110	40	2110	-	170	903	-	136	180	110	407	65	4214
Ev	3	27	62	-	70	173	-	475	3	85	56	48	1004
Kilise	3	2	10	2	8	3	1	23	3	8	4	6	73
Mektep	2	-	9	-	3	1	-	5	1	1	2	2	26
Havra	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Ayazma	-	-	2	2	-	2	1	1	-	-	8	-	-
Manastır	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Mezarlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Dernek binası	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	5
Fabrika	-	-	7	-	-	5	-	-	-	1	6	-	21
İmalathane	-	-	5	-	-	1	-	2	3	-	3	-	14
Laboratuvar	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Eczane	2	-	-	-	-	6	-	3	2	3	6	-	26
Muayenehane	1	1	4	-	-	2	-	-	1	-	3	-	11
Matbaa	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	4	-	9
Otel, Pansiyon	2	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-	12
Finn	-	-	4	-	1	3	-	2	4	1	3	-	18
Lokanta/Gazino	21	-	20	-	10	5	-	-	5	15	15	-	91
Pastane	2	-	5	-	1	3	-	1	4	-	3	-	19
Hamam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Garaj	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Benzinci	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3
Depo	-	-	-	-	-	10	-	-	10	-	3	-	23
Sinema	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kuyumcu	-	-	5	-	-	3	-	-	2	-	-	-	10
Oto. Kam.	-	-	7	-	-	1	-	-	1	1	-	1	11
Müteferrik	1	-	4	-	-	5	-	2	-	-	2	-	14
YEKÜN	152	71	2293	9	273	1134	1	652	222	227	525	123	5622
Tahribe ve Talana İştirak edenler													
Tahrir	14	58	906	82	352	12	283	31	38	218	16	2032	
Talan	75	25	82	19	61	71	47	147	66	37	124	14	772
Elebeşi	9	12	43	2	19	9	2	90	11	20	119	15	347
Yekün	98	95	1031	43	162	432	61	520	108	95	461	45	3151
Şube 2'den 7 - 8 Eylül günü Selimiye'ye sevk edilenler													1953
Umumi Yekün													5104

Kaynak: Mehmet Arif DEMİRER, 6 Eylül 1955 Yassıada 6-7 Eylül davası, Bağlam yayınları, İstanbul, 2001.

COŞKUN KIRCA 'NIN YEMİNİ

Coşkun Kırca'nın 24.10.1960 günü Yassıada'da ettiği yemin:

"Birşey saklamaksızın ve birşey katmaksızın, kimseden korkmayarak, bir tesire kapılmayarak bildiğimi namusum ve vicdanım üzerine dosdoğru söyleyeceğime yemin ederim."

YORUM: Telgrafın %94,5'unu saklamıştır. Kimseden, hatta vicdanından da korkmadığı kesin... Bildiğini değil tahmin ettiğini söylemiştir.

Aynı gün 12.00 de MANŞETTİR

**6 - 7 Eylül
açıktandı** **TERTİP**
Köprülünün damadı Menderes ile Zorlu'yu
suçlandırdı. Zorlunun bir telgrafı ortada yok

SON HAVADİS

BUGÜN
6
SAYFA
25
KURUS

PAZARTESİ
24
EYLÜL
1960

1960

Kaynak: Mehmet Arif DEMİRER, 6Eylül 1955 Yassıada 6-7 Eylül davası, İstanbul: Bağlam yayınları, 2001.

Interview with DEPUTY PRIME MINISTER OF TURKEY
Fatin Rustu Zorlu

WHAT RUSSIANS ARE UP TO NOW

What's behind this big Soviet drive for a truce with the U.S. and its allies?
Why is Moscow pulling its troops out of Austria—and hinting at even more retreats?
Has the Kremlin really reformed?
For answers to these questions, U.S. News & World Report interviewed Turkey's deputy Prime Minister, Fatin Rustu Zorlu.

This statesman, fresh from talks with Yugoslav's Tito and others, is an expert in sizing up Moscow's strategy.
His own country, an old Soviet client, has fought many wars with Russia. And it has watched Russia's every movement for centuries.
Mr. Zorlu gives below his estimate of what Kremlin peace talk really amounts to.

Q What is the cause of the Russian drive toward truce and withdrawal, Mr. Zorlu? Have the Russians had a real change of heart?

A Of course, we could be very happy to see a change in the course of their policy. But I don't think we have any reason to think there are any prospects for that. We can see the results—and that of these could be a genuine Russian effort for disarmament and effective governmental reform.

Q What they are trying to do now is not a sign that they are giving up their old policy?

A Have the Russians been making friendly overtures in Turkey, too?

A They are following everywhere their general policy without any exceptions.

Q How many times in the past has Turkey fought Russia?

A How many times in history? In the last three centuries, we have had a disagreement every 20 or 25 years. In the last 40 years, we have had no fight with Russia.

Q And no serious threat of them?

A No. The great power—the only one that is still a great power. But while we are talking to the great power in a friendly way, we have had to fight against them. Unfortunately, we have had to fight against them for the past few years.

Q You have a military treaty with Yugoslavia?

A Yes. Two or three times a year we have joint military and conversations.

Q How do you feel about the meeting of Russia's top leaders and Marshal Tito at Belgrade?

A Russia is following its general policy in Yugoslavia, too—and I don't think that we must have confidence in Yugoslavia.

Q Don't you fear that Tito will yield to Russian wishes—that Yugoslavia will become a Soviet satellite again?

A We don't think so. We think his position is quite fixed.

Q How about your relations with Yugoslavia at this moment?

A I think that all of them—the Prime Minister, Adnan Pašić, and others, are doing a very good job, and we have very friendly relations. We will not allow any trouble to be created here in Europe? What are they up to?

A There is a sign that they have changed their policy because they are now clearly after gaining all the possible countries, that they cannot advance more in this field with us, and they are changing their policy to become more friendly. In which the interest of the West will depend on several factors.

The situation creates the problem of whether these neutral countries will remain North Atlantic Treaty Organization members of protection against attack. If they withdraw from NATO in the United States, we must withdraw our responsibility because it gives them protection without a reciprocal obligation to NATO. This would increase dependence from the Western Alliance and perhaps also our own dependence.

Q Do the Russians risk something in giving up their foothold in Austria? Why did they finally sign a treaty after so many years of hanging on there?

A We don't know now. If they are sincere—since we haven't seen any sign of a change in their policy—if they are sincere, they will accept disarmament and withdraw their forces from Czechoslovakia and other countries around Austria. Then it will be a big success, the Austrian treaty.

U.S. NEWS & WORLD REPORT, June 10, 1955

National Archives
ins 1 2
ref: FO-371-117722 (Turkey-1955)

Please note that this copy is supplied subject to the National Archives' terms and conditions and that your use of this copy is subject to copyright restrictions. Further information is given in the Terms and

"Neutrality" Hurts Defense of West . . . Tito Expected to Stick With Allies . . . Free Austria Faces New Dangers

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

MR. JOSEF

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

- Q How does the American public feel about the Soviet Union's agreement to a "neutrality" pact with the West?
- A I think the American public is feeling a little bit better about it. But I think they are still a little bit suspicious.
- Q How do you think the Soviet Union's agreement to a "neutrality" pact with the West will affect the defense of the West?
- A I think it will be a big help. It will give us a lot more time to get our defenses in order.
- Q How do you think the Soviet Union's agreement to a "neutrality" pact with the West will affect the defense of the West?
- A I think it will be a big help. It will give us a lot more time to get our defenses in order.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

The American public has been misled by the news that the Soviet Union has agreed to a "neutrality" pact with the West. This is a dangerous illusion. The Soviet Union is not a neutral power. It is a power that is determined to dominate the world. The American public must understand this.

2	cms	The National Archives	ins	1	1	2
Ref: FO-371-117722 (Turkey-1955)						

Please note that this copy is supplied subject to the National Archives' terms and conditions and that your use of it may be subject to copyright restrictions. Further information is given in the 'Terms and Conditions of supply of the National Archives' leaflets.

DİZİ YAZILAR

İngiliz gizli belgelerinde Menderes-Amerika havgası ve

27 MAYIS'A DOĞRU...

1

Araştırma: NUR BATUR

7 Ocak 1955. AMERİKAN YARDIMININ KILIT ADAMI DAYTON, BAŞBAKAN MENDERES VE DEİŞLERİ BAKANI FATİN RUŞTU ZORLU HAKINDA SÖYLE KONUSUYORDU.

'Üçkâğıtçı kumaz tilkiler'

7 Ocak 1955

Ancak üç kâğıtçı kumaz tilki...
 Ankara'daki İngiliz Eilçihî Müsteşarı Malcolm Gale Amerikan yardım heyeti Başkanı Leon Dayton'ın anlatıklarını sıfırlı bir telgrafta İngiliz Değişleri Bakanlarına letirken onun şöyle söylediğini bildiriyordu: 'Bu iki siyasetçi anlaşmazlık sonucunda kendilerinin ve Demokrat Partinin siyasi itibarına golge düşürmek için şantaj yapıyorlar. Amerika'nın Türkiye'yi ekonomik felaketten kurtaracağına inanıyorlar, bu nedenle Türkiye'nin stratejik konumunu istismar ediyorlar'

Üçkâğıtçı Tilki
 7 Ocak günü İngiliz Eilçihî Müsteşarı Malcolm Gale Amerikan yardım heyeti Başkanı Leon Dayton'ın anlatıklarını sıfırlı bir telgrafta İngiliz Değişleri Bakanlarına letirken onun şöyle söylediğini bildiriyordu: 'Bu iki siyasetçi anlaşmazlık sonucunda kendilerinin ve Demokrat Partinin siyasi itibarına golge düşürmek için şantaj yapıyorlar. Amerika'nın Türkiye'yi ekonomik felaketten kurtaracağına inanıyorlar, bu nedenle Türkiye'nin stratejik konumunu istismar ediyorlar'

TARİHTEKİ KARAR DEĞİŞİMİ
 Değişleri Bakanı...
 1955'in Ocak ayında...
 Amerikan yardım heyeti...

Amerika baskı yapıyordu

Menderes'in Zaire'deki...
 Amerikan baskı...
 Zaire'deki...
AMERİKAN NE İSTİYORDU?
 Zaire'deki...
AMERİKAN NE İSTİYORDU?
 Zaire'deki...

MERKEZİ BAKANLIĞI NE YAPTIYORDU?
 Zaire'deki...
AMERİKA VE MENDERES ARASINDA KIZI
 Zaire'deki...
AMERİKA VE MENDERES ARASINDA KIZI
 Zaire'deki...

Milliyet 12 Şubat 1989

DİZİ YAZILAR

İngiliz gizli belgelerinde Menderes-Amerika kavgası ve

27 MAYIS'A DOĞRU...

6

Araştırma: Nur BATUR

TÜRKİYE NİN DİŞ POLİTİKASINA DAMGASINI VURAN KRİZ KIBRIS OLAYLARIYLA BAŞLADI

KIBRIS MESELYNE B. Milleti

Adnan Menderes'in dış politika görüşleri

London'da konuşan İngiliz Başbakanı Harold Wilson (Orta) ile Adnan Menderes (Sağda) arasında geçen görüşme. Arka planda İngiltere Başbakanı James Callaghan, Adnan Menderes'in yanında oturuyor.

6-7 Eylül patlaması

- Kıbrıs'ta Rumların İngiliz yönetimine karşı başlattıkları silahlı hareket, daha sonra Türkleri de hedef alarak katliama dönüştü. Türkiye buna seyirci kalmaya çağını açıkladı.
- İngiliz büyükelçisi Fowler raporunda olayların yorumunu yaparken, "Hükümet çok sert tedbirler almıştır. Ancak, hükümet bu olayları bahane ederek, siyasi kontrolünü artırma yoluna gitmedi. Aslında bu olaylar ülkeyi diktatörlük rejimi uygulamasına götürüldü" demişti.

N 1974'te gırtlığı kesilen Türkiye'nin ne oluyordu? İngiltere ve Amerika, Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkanlar'da ne tür bir rol oynaması gerektiğini tartışıyorlardı. Zaten Ortadoğu'da bu tartışmalar, uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin NATO'ya girip girmediği sorularıyla sonuçlanıyordu.

Türkiye, Ortadoğu'da ne rol oynayacaktı? Türkiye'nin Ortadoğu'da ne rol oynayacağı konusunda, Ankara'da farklı görüşler vardı. Bazıları Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece bir askerî üs olarak kalmasını istiyorlardı. Başka bazıları ise Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı. Bu tartışmalar, Türkiye'nin Ortadoğu'da ne rol oynayacağı konusunda, Ankara'da farklı görüşler vardı. Bazıları Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece bir askerî üs olarak kalmasını istiyorlardı. Başka bazıları ise Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı.

MENDERES, ORTADOĞU TURKÜNDE

Ortadoğu'da ne rol oynayacaktı? Türkiye'nin Ortadoğu'da ne rol oynayacağı konusunda, Ankara'da farklı görüşler vardı. Bazıları Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece bir askerî üs olarak kalmasını istiyorlardı. Başka bazıları ise Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı.

Menderes'in hiddeti

6 1974'te gırtlığı kesilen Türkiye'nin ne oluyordu? İngiltere ve Amerika, Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkanlar'da ne tür bir rol oynaması gerektiğini tartışıyorlardı. Zaten Ortadoğu'da bu tartışmalar, uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin NATO'ya girip girmediği sorularıyla sonuçlanıyordu.

Türkiye, Ortadoğu'da ne rol oynayacaktı? Türkiye'nin Ortadoğu'da ne rol oynayacağı konusunda, Ankara'da farklı görüşler vardı. Bazıları Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece bir askerî üs olarak kalmasını istiyorlardı. Başka bazıları ise Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı.

MENDERES, ORTADOĞU TURKÜNDE

Ortadoğu'da ne rol oynayacaktı? Türkiye'nin Ortadoğu'da ne rol oynayacağı konusunda, Ankara'da farklı görüşler vardı. Bazıları Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece bir askerî üs olarak kalmasını istiyorlardı. Başka bazıları ise Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı.

Milliyet 18 Şubat 1989

DİZİ YAZILAR

İngiliz gizli belgelerinde Menderes-Amerika kavgası ve

27 MAYIS'A DOĞRU...

7

Araştırma: Nur Batur

1955-56 YILLARINDA İÇ VE DİŞ POLİTİKADA YAŞANAN OLAYLAR İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİNİN RAPORLARINA GÖRE SÖYLE DEĞERLENDİRİLEBİLİR

Menderes için sonun başlangıcı

İngiliz Büyükelçisi James Bowker, 16 Ocak 1956 tarihli raporunda Türkiye için tehlike çanlarının çaldığını Londra'ya bildirirken, "Yaşanan siyasal krizlerin ülkenin siyasal istikrarı üzerinde ne kadar tehlikeli sonuçlar yaratabileceği de gözler önüne serilmektedir" diyordu.

İNGİLİZLER Başbakan Menderes için "karanlık bakılganlar" yazıyor. İngiliz Büyükelçisi James Bowker 16 Ocak 1956 tarihli raporunda Menderes'in Türkiye için tehlike çanlarının çaldığını bildirirken, "Yaşanan siyasal krizlerin ülkenin siyasal istikrarı üzerinde ne kadar tehlikeli sonuçlar yaratabileceği de gözler önüne serilmektedir" diyordu.

Büyükelçi Bowker raporunda Türkiye için "karanlık bakılganlar" yazıyor. İngiliz Büyükelçisi James Bowker 16 Ocak 1956 tarihli raporunda Menderes'in Türkiye için tehlike çanlarının çaldığını bildirirken, "Yaşanan siyasal krizlerin ülkenin siyasal istikrarı üzerinde ne kadar tehlikeli sonuçlar yaratabileceği de gözler önüne serilmektedir" diyordu.

YILIN BİLANÇOSU
İngiliz Büyükelçisi Bowker 16 Ocak 1956 tarihli raporunda Menderes'in Türkiye için tehlike çanlarının çaldığını bildirirken, "Yaşanan siyasal krizlerin ülkenin siyasal istikrarı üzerinde ne kadar tehlikeli sonuçlar yaratabileceği de gözler önüne serilmektedir" diyordu.

ABD ve İngiltere, Zorlu'yu neden istemedi?

Dayton, Türkiye'yi keşif etmek nevasındaydı

İşık Zorlu'nun NATO için isteklerinin ABD tarafından karşılanmadığına ilişkin söylentiler

İngiliz Büyükelçisi Bowker raporunda Menderes'in Türkiye için tehlike çanlarının çaldığını bildirirken, "Yaşanan siyasal krizlerin ülkenin siyasal istikrarı üzerinde ne kadar tehlikeli sonuçlar yaratabileceği de gözler önüne serilmektedir" diyordu.

Milliyet 19 Şubat 1989

● Yaptığı açıklamalar sadece birini değil...

F. RÜSTÜ ZORLU anlatıyor

Yunan Hariciye Nazırı bizden özür dilemek zorunda kaldı

— 15 —

Ve Hariciye Nazırı Mr. Millas yaptığı teklifi yeni İngilizlerin Adana çıkarmasına, Adana mahkemelerinin tayininde prensip olarak "Selditermanasyon" kabul etmemeyi ve Türkiye'ye eşit muamele yapmalarını bir gerektirmez halinde konularını statüler üzerinde destekleyeceğimiz tekrarıdır. Buna kabül gördüğüm, Mr. M.

Millas da sizle temas etmiş dedi. Yanında yine Muharrem Nuri vardı.

Mr. Millas hakikaten benimle temas etti ve la tedilim garantisi konularına yapacağımız karşılıklı beyanlarla sual - cevap halinde birlikte konuşmak için sitedik. Bu da aynı 4'ünde oldu. Buna rağmen

yine dandirma formülünde karar etmiş buna daha faydalı görülmüşü, onun için aynı mahiyette bir teğraf dahil çekim Ankara'ya. Bu zamanlarda aynı 4'ünde ilki, salaha katıp.

İngilizlere söylediklerim düşüncem şu idi. Böyle bir formül teklif eder de Yunanlılar kabul etmezse konferansın akameti, kabahati onların üzerine kârdi. Ve ne sil utagsmadan kaçıkları görürdük beynemizi unumf etmiş oldu. Bu hususları bir İngiliz Hariciye Nazırı Muharrem Nuri Birginin önünde konuştugum gibi, teğrafı çekerken de üç kere Muharrem Birgi ve Orhan Erşal ve Mehmet Dikenderi ile birlikte de konuştuk. Münakaşa ettik. Sayet buraya getirilselerdi bu hususlar meydana çıkar. Bu ilâhî rahbe içinde konferansı ilare etmek isteyen bir Heyeti Murahhasın Başkonusu "almayıs yapın. Bunların eserini ya lon" diye tekindir bulun mayacağı şüphesiz olurdu.

YARIN
Durum
değişebilir

● Londra Konferansı toplantısında bulunan Zorlu, Muharrem Birgi ve Heyet üyeleri ile beraber.

● "Hergün yalan imal ediyor"

— 17 —

Çoksa belden mi dışarı fırlayalım? İnanırsanız buharan ortalamış olmalı. Buyle konuşmaları müdafaa taslemlerinde sarahat ilâzimidir. Ben bu anlaşıma yı Türkiye adına imzala mayacağım, dedim. Teğraf ettik. Nası olur? Kabul edilmiş metin nası reddedebiliriz, dediler. Mesleği hükümetle de görüştük, görüşümüzi tespit ederek Paris'e gittim. Münakaşaları yapalım metin karşı ilâzımı ortada müdafaa ettim. Soru münakasalar cereyan etti. Nihayet bizim görüşümüz kabul olunarak Türkiye tam bir garanti ve müdafaa sistemi içinde kalmış oldu.

Tabatıyla Batı blokunda besim katı politikam biliyorduk. Bu politikadan müstessis olanlar mahkemeler. 2 Mayıs 1960 günü, İstanbul'da Belediye Sarayında Nazırlar seviyesinde Nato Komsey toplantısını yapıldı. Herkesin de aleyhinde önümüzde oluyordu. İçerde dünya sul hüvi yakından ilgilen-

diran hayati meseleler konuşuyor ve üçüncü buranın ortalamış olmalı. Buyle konuşmaları müdafaa taslemlerinde sarahat ilâzimidir. Ben bu anlaşıma yı Türkiye adına imzala mayacağım, dedim. Teğraf ettik. Nası olur? Kabul edilmiş metin nası reddedebiliriz, dediler. Mesleği hükümetle de görüştük, görüşümüzi tespit ederek Paris'e gittim. Münakaşaları yapalım metin karşı ilâzımı ortada müdafaa ettim. Soru münakasalar cereyan etti. Nihayet bizim görüşümüz kabul olunarak Türkiye tam bir garanti ve müdafaa sistemi içinde kalmış oldu.

● "Tekrâr etmişim ki, Ali, Ali, İstanbul'a imzayı gönderen kişi benim... BAKIR İZ ZORLU GÜL."

Beni bertaraf etmek istiyorlar, işte böyle bir yol tutarak gereğini yapıyor altına almak için gayret sarf ediyorlar. Fakat daima açık çalyım. Bunun için dedikâduhara ehemmiyet vermiyorum. Dosyalarda bunları ibaret mektupları varmış. Bazılarının ismi bu yana nakildir. Yananların isimlerini de verdiler. Bunlar dâhil a-janlardır. (B) tarafı birden casusluk ederler) Galiba şimdiki bunlardan bazılarına devlet himeyi verilebilir de olumsuz. Halkın haklarını da bilgi sahibi olmaları için leşer.

İttikâp, şüphe, şimmet ve itidâli dedikâduhâlarla konuşmuş

diyorlar. Devlet kaçakçılığı iddiası da, iddia edenleri utandıracaktır. O halde, söyleyiniz, nasıl bir müdafaa içinde bulunmaktaydınız?

Ben:

— İnkilâpınla memnu ve müstereh oldum. Oğru dilerim, Fakat böyle konuşmamın fermanı. Dâvaların siyasi suç mahiyetinde olanları hakkında hukuki la-nastımla ana habirevri tesbi ettik. Bizim hakkı anlattırma görüşünde sursi kanunlar var. Vazehesinde, Mr. su-yok.

Anca, 4'ün mühakemeler esnasında tanrıyını düşürmek için çok gayret sarf etmiş olacağız. Şeref ve haysiyetimize ilgili konularda tutumumuz kendimiz tayin ederiz. Her halde bu mevzuatki dâvalar hukuki mü-

● Milyon Fatin Kızıllı, Zorlu, Hariciye Nazırı yanında yanında bulunan Zorlu üyeleri ile birlikte konuşan NATO Genel Sekreteri, Zorlu, Zorlu'nun üyeleri.

YARIN
YEŞİLKÖY - YASSIADA
YOLCULUĞU

Fatin Rüştü Zorlu'nun nikâh töreninden bir resim. Atatürk ve Fatin Rüştü Zorlu'nun eşi Emel Zorlu.

Kaynak: Yeni İstanbul Gazetesi 6 Ekim 1967

...kişilerle görüşüyor ve onları dinliyor. İki hafta boyunca bu şekilde çalışıyor ve sonuçta bir rapor hazırlıyor. Bu rapor, Türkiye'nin dış politikasını belirlemek için kullanılıyor. Türkiye'nin dış politikasının temel prensipleri, bu raporla açıklanıyor. Türkiye'nin dış politikasının temel prensipleri, bu raporla açıklanıyor.

F.R. Zorlu konuşuyor

ADANIN EKSERİYETİNİ RUMLAR TEŞKİL EDİYOR DU. HAKİMİYET HAKKI İLE EKSERİYET HAKKI BİR LEŞİNCE, İNGİLTE BE'YE VE BU İKİ HUKUK PRENSİBİNE KARŞI HAREKET ZORLU.

- 10 -

Lozan yüzünden elimiz kolumuz bağlı kalvermişti

Lozan'ın çöküşü... Türkiye'nin dış politikasını belirleyen Lozan Antlaşması'nın çöküşü, Türkiye'nin dış politikasını belirleyen Lozan Antlaşması'nın çöküşü, Türkiye'nin dış politikasını belirleyen Lozan Antlaşması'nın çöküşü...

F. R. Zorlu ve diğer isimler Ankara'da bir toplantıda.

F. R. Zorlu ve diğer isimler Ankara'da bir toplantıda.

Kaynak: Yeni İstanbul Gazetesi 8 Ekim 1967

Kaynak: Son Havadis 7 Ağustos 1965

F. Rüştü Zorlu konuşuyor:
"BUDAVA MORA İSYANI İLE BAŞLAR..."

'Kıbrıs politikamızın isabetini M. B. K. dahi kabul etmiştir,

İktisat Bakanı Zorlu'nun bu sahife üzerindeki konuşması hakkında yazılan haberde Zorlu'nun "BudaVA MORA İSYANI İLE BAŞLAR..." diye konuştuğu belirtilmektedir. Zorlu'nun bu konuşması, Kıbrıs politikamızın isabetini M. B. K. dahi kabul etmiştir, şeklinde değerlendirilmiştir.

Av. Orhan Cemal YERLİYAZ

Dolmabahçe'ye dönerken, geride onbeş ölüm hükümlüsü bırakmıştık...

Menderes'ün idarî gerekçesi bildirilmemiştir

Kaynak: Yeni İstanbul Gazetesi 7 Ekim 1967

7. It was not possible to separate the conduct of the Soviet Union in the Middle East from her general propoganda activities and political moves based on her scientific achievements. All these activities were manifestations of the same policy. The problem of containing Soviet Russia in the Middle East might appear for geographical reasons to be of greater interest to Turkey, although the general aspect of Soviet policy held a more widespread danger. In fact, the two aspects had similar significance for Turkey. A third war would be a total war. The threat of aggression was not only against the NATO community, but also against the peace loving world.

8. Communist Policy in the Middle East

Monsieur Zorlu briefly outlined Communist attempts at penetration in different parts of the world since the Second World War. As regards the Middle East, the existence of the Palestine problem and of conflicting interests paved the way for penetration by International Communism of certain countries in the region. The Baghdad Pact had been created as an element of peace and security. After the events in the Suez Canal in 1956, Communist infiltration had progressed more rapidly because of lack of solidarity and cooperation in the democratic front. In spite of American initiatives after Suez, Russia had not abandoned her policy of penetration of the Middle East since she thought that she could make capital out of the lack of

/coordination....

Hives 1958
 FO-371-136458 (TUR)
 National Archives' terms and conditions and that your
 a further information is given in the Terms and
 National Archives' leaflets

February 08,1958

coordination between the democratic countries; Monsieur Zorlu then reviewed the events leading up to the Syrian crisis of last autumn and stressed the importance and value of United States support for Turkey's position.

9. The Russian infiltration and establishment of bases through the summer of 1957 and the threatening message sent by Bulganin to the Turkish Prime Minister were the principal factors in the tension created by Russia in the area. This Russian policy had miscarried.

10. The Baghdad Pact

Monsieur Zorlu traced the developments leading up to the conclusion of the Baghdad Pact. Faced by the events of 1956 the Pact was reinforced by the guarantee given by the United States to the regional members, by the Eisenhower doctrine and by the participation of the United States in the Military Committee and the Military Planning Organisation. The spirit of solidarity existing in the past in the face of recent events, the participation of Mr. Dulles in the Ankara meeting and his decision to participate in the forthcoming London meeting, had again proved the great vitality of the Pact.

11. After recapitulating the main points in Mr. Dulles's closing speech to the Baghdad Pact Council in Ankara, Monsieur Zorlu said that at the moment all the member countries of the Pact hoped that America's virtual adherence to the Pact would be

/transformed....

Division of Intelligence
FO-374-136456 (TM)
1
2
Further information is given in the Terms and
Federal Archives' leaflets

February 08,1958

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Levent AYABAKAN

Doğum Yeri: Malatya

Doğum Tarihi: 17.01.1981

Lise: 1994–1997 Doğanşehir Sürgü Lisesi

Lisans: 2001–2005 Kars Kafkas Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: --

Yabancı Dil ve Düzeyi: Almanca (Orta)